

HAMMURABI TÖRVÉNYEI.

FORDÍTOTTA :

KMOSKÓ MIHÁLY DR.

A BUDAPESTI TUDOMÁNYEGYETEMEN

AZ Ó-SZÖVETSÉGI SZENTÍRÁSTUDOMÁNY S A HÉBER NYELV R. TANÁRA.

KIADJA :

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG- ÉS TÁRSADALOM-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYA.

KOLOZSVÁR,

NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1911.

Roberti L. ...

HAMMURABI TÖRVÉNYEI.

*

65
16.

FORDÍTOTTA :

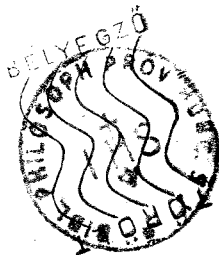
KMOSKÓ MIHÁLY DR.

A BUDAPESTI TUDOMÁNYEGYETEMEN

AZ Ó-SZÖVETSÉGI SZENTÍRÁSTUDOMÁNY S A HÉBER NYELV R. TANÁRA.

KIADJA :

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG- ÉS TÁRSADALOM-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYA.

KOLOZSVÁR,

NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1911.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK
KIADVÁNYAI.

II. FÜZET.

HAMMURABI TÖRVÉNYEI.

FORDÍTOTTA:

KMOSKÓ MIHÁLY DR.

A BUDAPESTI TUDOMÁNYEGYETEMEN

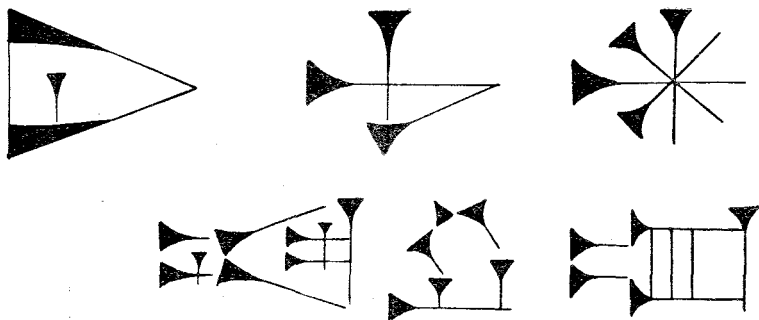
AZ Ó-SZÖVETSÉGI SZENTÍRÁSTUDOMÁNY S A HÉBER NYELV R. TANÁRA.

KOLOZSVÁR,

NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1911.

HAMMURABI TÖRVÉNYEI.

FORDÍTOTTA :

KMOSKÓ MIHÁLY DR.

A BUDAPESTI TUDOMÁNYEGYETEMEN

AZ Ó-SZÖVETSÉGI SZENTÍRÁSTUDOMÁNY S A HÉBER NYELV R. TANÁRA.

KIADJA :

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG- ÉS TÁRSADALOM-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYA.

NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1911.

Méltóságos

Dr. Farkas Lajos úrnak,

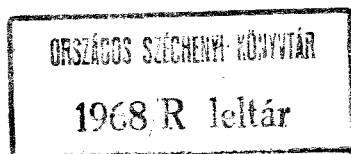
az Erdélyi Múzeum-Egyesület

jog- és társadalomtudományi szakosztálya elnökének

ajánlja

a Szerző.

M 234.480

A TÖRVÉNY SZÖVEGÉT TARTALMAZÓ RELIEFES KÖTÖMB.

Hammurabi törvényeinek jelen magyar fordítása Farkas Lajos dr. úr, kolozsvári egyetemi tanárnak s az Erdélyi Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztálya elnökének köszöni létét. Ő volt az, a ki a híres Hammurabi-kódex jelen fordításának tervét felvetette és e terv végrehajtásához erkölcsi támogatásával lényegesen hozzájárult.

Az itt közrebocsátott fordítás első sorban az Ungnad által kiadott autographált szövegre és annak ugyancsak Ungnad által publikált átírására támaszkodik. A fordítás eltérései a szöveg alatt vannak jelezve és röviden indokolva. Maga a fordítás nem szabad, nem műfordítás igényeivel lép fel, hanem az eredeti lehetőség szószerinti, hű visszaadásra törekszik. A fordító előtt a „Vorderasiatische Bibliothek“ eddig megjelent füzetei lebegtek munkájának mintája gyanánt. Hűség és szabatoság után törekedve fel kellett áldoznia a fordítás stiláris oldalát, mely e tekintetben az eredeti darabos és döcögős nyelvét utánozza.

A fordításban *kurziv írással* nyomtatott szavak az eredetiben hiányzó, de vagy annak értelmét magyarázó, vagy a túlon túl lapidáris stílusát némileg élénkítő betoldások. Ide tartoznak: *hanem, pedig, mely, való* és egyéb ilyenmü kötőszók stb. Az eredetiben a particula relativa *ša* igen sok esetben kimarad, mint az arabban az ú. n. *صفة* mondatokban; ilyenkor a fordításban a „mely“ szó kihagyását *kurziv* betűk jelzik. [...] között levő szavak, kifejezések az eredetiben olvashatatlan, avagy megsérült, de az összefüggés alapján helyreállítható szövegrészek.

Az enklitikus *-ma* particula igazi jelentését illetőleg a nyelvészek véleményei mai nap is megoszlanak. A fordítónak szerény nézete az, hogy e kötőszó a legtöbb esetben sem nem tisztán parataktikus, sem nem syntaktikus természetű, hanem

a héber *waw consecutivum* mintájára mindkét jelentés-árnyalatot egyesíti magában. Ez okból a fordításban *s, és, úgy hogy, mire* kötőszókkal jut kifejezésre.

A fordításban bentmaradt babylonismusokat bocsássa meg a türelmes olvasó. Ilyenek pl.: „végzetét követi“ = *ana šimtišu ittalak* abban a jelentésben: „meghal”; „növendék“ = *tarbūtum* „nevelt gyermek“ helyett stb., melyek értelme részben magából az összefüggésből világos, részben pedig a szöveget kísérő jegyzetekből tudható meg.

A fordításhoz mellékelt jegyzetek nagy része a laikus olvasókat talán nem fogja érdekelni, mert a legtöbb esetben a törvénykönyv vitás helyeinek nyelvészeti és palaeographiai megbeszélésére vonatkoznak. A fordító azonban kötelességének tartotta a vita tárgyát képező helyek eltérő értelmezéseivel szemben állást foglalni és állásfoglalását röviden indokolni. A jegyzetek nagy része különben a szöveghez vallástörténeti, földrajzi és egyéb tárgyi magyarázatokat sző és főképpen azokra van tekintettel, a kik a régi kelet történetével behatóan nem foglalkozhattak. E jegyzetekben igen gyakran vannak idézve a következő művek:

Br. = *A classified List of All Simple and Compound Ideographs...*
compiled by R. E. Brünnow, Leyden 1889.

M. = *Seltene assyrische Ideogramme*, gesammelt von Bruno Meissner,
Leipzig 1906—09. (*Assyriologische Bibliothek*, XX.)

Delitzsch, *Assyrisches Handwörterbuch*, Leipzig, 1896.

— *Assyrische Grammatik*, II. k. Berlin, 1906.

Meissner, *Supplement zu den assyrischen Wörterbüchern*, Leiden,
1898.

Jastrow, *The Religion of Babylonia and Assyria*, Boston, 1898.

— *Die Religion Babylonien und Assyriens*, I. Giessen,
1905.

A törvénykönyv szövegében előforduló tulajdonnevek átírásában a nemzetközileg elfogadott helyesírást követtük. E szerint

' = a héber נ (spiritus lenis, gyenge hechezet),
 w = a „ ן az angol w,
 h = az arab ح a héber ח, a svájezi ch,
 τ = a héber ט a Dunántúl némely helyein hallható tompa t,
 s = a „ ש a magyar sz,
 š = a „ שׁ a „ s,
 ç = a „ צ (a magyarban hiányzik),
 z = a „ ז a magyar z,
 k = a „ כ a „ k,
 q = a „ ק (a magyarban hiányzik).

A jegyzetekben, a hol itt-ott a tövek pontos megállapításáról volt szó, előfordulnak a következő jelzések:

N¹ = נ a héberben,
 N² = ן a „ ט az arabban (a magyar h),
 N³ = ח a „ ח az „ (a magyarban hiányzó torokhang),
 N⁴ = צ a „ ע az „ „ „
 N⁵ = ק a „ ק az „ „ „

Budapest, 1910 februárius 26.-án.

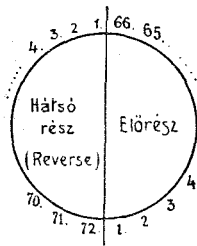
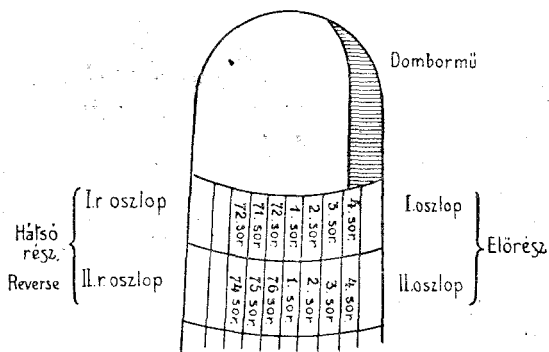
A FORDÍTÓ.

BÉVEZETŐ.

Hammurabi-nak, a híres bábeli királynak újabb időben oly nevezetessé vált törvénykönyvét Susa romjai alól ásták ki. A felfedezés 1901/2. telén történt és a de Morgan és P. Scheil vezetése alatt működő francia tudományos expedíció érdeme.

A törvénykönyv szövege egy phallus formára faragott 2'25 m. magas, fönt 1'65, lent 1'90 m. területű diorit kőre van vésve. A kő felső, tompa csúcsban végződő része dombor reliefet tartalmaz, mely Hammurabi-t ábrázolja, a mint a Napisten (Šamaš) előtt állva imádkozik. A dombormű magassága 0'65 m.

Az oszlopot véges-végig a törvénykönyvnek párhuzamos félköröket képező, övekre beosztott szövege borítja. Az egyes övek, illetve oszlopok függőleges vonalakkal sorokra vannak osztva, melyek chinai módra, felülről lefelé haladó írásjelekkel teleírva a törvénykönyv szövegét tartalmazzák. A szobor elő-része, mely a dombormű alá esik, eredetileg 23 ilyen félkört alkotó övet, illetve oszlopot tartalmazott, ezekből az alsó hetet az az elamita hódító, ki a szobrot Babyloniából elhurezoltatta, kivakartatta, úgy, hogy a törvénykönyv összefüggő szövege a homlokzaton levő felirat XVI. oszlopával ér véget. A törvénykönyv szövegének folytatása az oszlop hátulján kezdődik és 28, átlag jó karban megmaradt oszlopból áll. A mondottak illusztrálására szolgáljon a következő vázlatos rajz:

Az oszlop maga, a felírat végszavának tanúsága szerint,¹ eredetileg a Napisten (Šumaš) sippar-i Ê-barra nevű templomában volt felállítva. Innen hurczolta el valami elamita uralkodó Susa városába s ott az előrész szövegéből 7 oszlopot levakartatott, nyilván abból a czélból, hogy a simává tett felületen saját nevét örökítse meg. Hogy, hogy nem, a hódító nem valószínűsította meg eredeti szándékát s a kivakart hét oszlop üresen maradt. Lehet, hogy megijedt Hammurabi szörnyű átkaitól, melyeket felírata végszavában oszlopának megrongálóira mondott; lehet az is, hogy mielőtt a simává tett felület teleírására került volna a sor, a hódító meghalt, akár természetes, akár erőszakos halállal, és utódját az egész oszlop többé nem érdekelte. Akárhogy történt a dolog, örök kár, hogy a törvénykönyv eredetijének teljes szövege elveszett; mert noha a törvénykönyv maga fontosságánál fogva nem is tartozott a legkritkább szövegek közé, a mint azt a már eddig is napfényre került másolatainak töredékei tanúsítják, e másolatok, sajna, az elamita hódító barbársága által okozott hézagot csak igen kis részben pótolják.

A mi már most a törvénykönyv imént említett másolatait illeti, legrégibbek a Susában talált ó-babyloni töredékek, melyek felfedezése szintén de Morgan és P. Scheil expedíciójának érdeme. Három ilyen régi töredék került napfényre; legfontosabb az első kettő, mert részben a törvénykönyv hézagát tölti ki. Tartalmuk különben a törvénykönyv következő részeinek felel meg:

I. töredék	1.	oszlopa = C. H. XVI., 21—24.
	2.	" = XVII., 2—26.
	3.	" = XVIII., 3—23.
II. töredék	1.	" = XVIII., 51—63.
	1. r.	" = XXVIII. r. 37—46.
III. töredék	1.	" = IV. r. 74—V. r. 4.
	2.	" = V. r. 12—27.
	3.	" = V. r. 35—49.
	1. r.	" = XXVI. r. 93—98. (?)
	2. r.	" = XXVII. r. 42—49.
	3. r.	" = XXVII. r. 101—105.

¹ XXVIII. r. 76. köv.

A törvénykönyvet tartalmazó oszlop és a susai töredékek a pá'isi Louvre birtokában vannak.

A British Museum gyűjteményében, melynek javarészt tudvalevőleg annak a nagy könyvtárnak maradványai képezik, melyet Assúrbanipal Assyria tudománykedvelő uralkodója (668—624.) gyűjtetett egybe Ninivében, birodalma fővárosában, a törvénykönyv 12 különböző másolatának kisebb-nagyobb töredékei őriztetnek: K. 4223, 8905, 10483, 10485, 11571; Sm. 26, 1008/a, 1642; Rm. 277; Dt. 81; Bu. 91—5—9, 221. Ezek közül Rm. 277 és Dt. 81 a törvénykönyv hézagának egy részét tartalmazzák:

Rm. 277	1. oszlopa	=	C. H. XV. 60—XVI. 5.
	2. „	=	XVII. 9—32.
	3. „	=	XVIII. 34—42.
	2. r. „	=	II. r. 9—15.
	3. r. „	=	III. r. 7—29.
	4. r. „	=	IV. r. 13—26.
Dt. 81	2	=	XVIII. 3—17.
	3. „	=	XIX. 25—41.
	1. r. „	=	XVIII. 7—20.
	2. r. „	=	I. r. 29—43.
	3. r. „	=	II. r. 49—58.

A berlini múzeum a törvénykönyv két új-babyloni másolatának töredékei (VAT 991 és 1036) felett rendelkezik.

Mindezeket a töredékeket Ungnad autographált kiadásában összegyűjtve találni.

A ninivei, valamint az új-babyloni másolatokból kiviláglik, hogy Hammurabi törvénykönyve a régi Mezopotámia írástudóinak szemében klasszikus irodalmi remekműszámba ment, melyet szorgalmasan olvastak, másoltak és egyéb nagyszabású művek módjára kezdő szavai után: *inu Anu ċi-ru-m*, „mikor Anu, a magasztos“ neveztek el, mint a zsidók a mózesi törvény könyveit.

A berlini töredékek egyike ugyanis (VAT 992, II. o.) a 154. §. után a szövegbe a következő kolophonszerű megjegyzést szúrja be:

duppu VII kam
[i]-nu Anu ċi-ru-um

ugyanis a tízes a tábla megsérülése folytán letörött; ilyenformán tehát a mű tábláinak száma vagy 15, vagy 25; de akár az egyik, akár a másik, a táblák száma nem egyezik meg a berlini töredék tábláinak számozásával.¹

Említésre méltó körülmény továbbá az is, hogy a megmaradt töredékekben a sorok beosztása teljesen megegyezik a Susában felfedezett oszlopéval: oly pontos és hűséges volt a másolók munkája.

Mikor készült a törvénykönyvet tartalmazó oszlop?

Ha végignézzük azoknak a jegyzékeknek adatait,² melyek a nagy uralkodó éveinek főbb eseményeit sorolják elő, nem csak egyes istenek, de magának a királynak szobrairól többször van bennük szó. Ha már most megfontoljuk, mily fontos eseményszámba mehetett a törvénykönyv felállítása, alig képzelhető, hogy e nagyjelentőségű mozzanat e jegyzékekben megörökítve ne volna. És tényleg a király uralmának 22.-ik événél azt olvassuk, hogy akkor készült „Hammurabi, az igazságosság királyának szobra“. Hammurabi maga két ízben nevezi a törvénykönyv stele-jét „Hammurabi, az igazság királya képének.“³ Ezek után azt kellene gondolnunk, hogy a híres törvénykönyv felállítása a király 22.-ik évébe esett volna.

Ez ellen azonban az a nehézség hozható fel, hogy a dátumjegyzék a király 31. évére teszi Rim Sin, Larsam királyának vereségét, míg a törvénykönyv bevezetése Larsam városát azon helységek közé scrolja, melyekkel a király sok jót tett,⁴ a miből az következik, hogy mikor a törvénykönyvet felállították, e város Hammurabi birodalmához tartozott és így a Stele a király 31. éve után készült.

Nézetem szerint e nehézség nem megoldhatatlan. A törvénykönyv zárszavából ugyanis kiviláglik, hogy a Stelének legalább két példánya létezett; és pedig az egyik a bábeli Esagila-ban Marduk templomában,⁵ a másik a Napisten sippari szen-

¹ V. ö. Winckler, *Die Gesetze Hammurabis in Umschrift und Übersetzung*, Leipzig, 1904. XIII. köv. II.

² Lásd a 2. mellékletet.

³ XXIV. r. 76—78; XXV. r. 6.

⁴ II. 33.

⁵ XXIV. r. 98—XXV. r. 58.

télyében, az E-BAR-ban állott.¹ Úgy látszik, hogy a Susában felfedezett Stele a későbbi, mely a király 31. uralkodási éve után készült és így bevezetése a király utolsó éveinek eseményeire reflektál, míg alighanem az előbbi és nyomtalanul elvesztett bábéli oszlop volt az, melynek felállítása a király 22.-ik uralkodási évének volt egyik legfőbb eseménye.

Larsam elfoglalása után íródtak a Sin-idinnamhoz intézett levelek is, melyek egyikében a törvénykönyv alkalmazásának határozott nyomaival találkozunk. A király ugyanis meghagyja Sin-idinnam-nak, a larsami helytartónak, hogy Medëm városa bírójának ügyét vizsgálja meg, felperesét hallgassa ki és ügyében a regulának (igának) megfelelő ítéletet hozzon.²

*

Befejezésül fel kell vetnünk azt a fontos kérdést is: mi volt Hammurabi törvényének jogtörténeti jelentősége (helyzete) a bábéli jogszokások fejlődésében? Hogy e kérdésre mai napság többé-kevésbé biztos választ adhatunk, azt is az újabb időben napfényre került ó-babyloni okmányoknak köszönhetjük, melyek pontos kiadását és értelmezését az assyriologia legszebb vívmányainak kell tekintenünk.³ Ezeknek az okmányoknak egy része a Hammurabit megelőző uralkodók idejéből való és így rendel-

¹ XXVIII. r. 75. köv.

² King, *The Letters and Inscriptions of Hammurabi*, I. 32 = III, 38. sz. 16¹³ *di-nam ki-ma či-im-da-tim šu-hi-is-su-nu-ti*; čimitum iga, tarifa, szabály (v. ö. C. H. XIV, 64.); e helyen csak a törvénykönyvet jelentheti.

³ Az ide vágó főbb munkák a következők: Strassmaier, *Die altbabylonischen Verträge aus Warka* (Verhandlungen des 5. Orientalisten-Kongresses) Berlin, 1882. — Meissner, *Beiträge z. altbabylonischen Privatrecht*, Leipzig, 1893. — *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum* II., IV., VI., VIII. (1896—99.) (A múzeum hivatalos kiadványa.) — Ranke, *Babylonian Legal and Business Documents from the Time of the 1-st. Dynasty of Babylon*. Philadelphia, 1906. — Ungnad, *Altbabylonische Privaturkunden*. [Vorderasiatische Schriftdenkmäler der Königlichen Museen zu Berlin, VII. füzet.] Német fordításban kiadva Kohler és Ungnad által: *Hammurabi's Gesetz*, Band III.: *Übersetzte Urkunden und Erläuterungen*, Leipzig, 1909. cím alatt.

kezéseitek a hammurabi-kort megelőző idők jogszokását tükröztetik vissza.

Ezekből az okmányokból az tűnik ki, hogy Hammurabi törvénykönyve aránylag igen kevés jogüggyi reformot tartalmaz, hanem legnagyobb részben a már meglevő jogszokások kodifikációja. Sőt az sines kizárva, hogy már negyedik előde, Sumula-el léptetett életbe valami kódex-félét, legalább egy régi nipuri okmány szavai után ítélve, ilyesmire kell gondolnunk.¹

Érdekes világot vet a hammurabi-korszakot megelőző idők házassági viszonyaira a következő két okmány, melyeket az eredeti szöveg hiányában Kohler és Ungnad fordításában mutatok be. Előre bocsátom, hogy mind a kettő² Sin-muballit, Hammurabi közvetlen elődének korából való.

1.

Tarâm Saggil und Itâni, die Tochter (!) des Sin-abušu (!) hat Warad-Šamaš zur ehelichen Gemeinschaft genommen. Wenn Tarâm-Sagila oder Itâni zu Warad-Šamaš, ihrem Ehemann, „Du bist nicht mein Ehemann“ sagt, wird man sie vom Turme werfen. Und wenn Warad-Šamaš zu Tarâm Sagila oder Itâni, seinen Ehefrauen, „Du bist nicht meine Ehefrau“ sagt, geht er Hauses und Hausgeräts verlustig. Auch wird Itâni die Füße der Tarâm-Sagila waschen und ihren Stuhl zum Hause ihres Gottes tragen; ist Tarâm-Sagila ärgerlich, wird Itâni ärgerlich sein; ist sie vergnügt, wird sie vergnügt sein. Ihr Siegel wird sie nicht öffnen. 10 Ka Mehl wird sie ihr mahlen (?) und backen. [Következik 10 tanu aláírása.]

2.

Itâni, die Schwester der Tarâm-Sagila hat von Šamaš-tatum ihren (Plural) Vater, Warad-Šamaš, der Sohn des Ili-idinnam zur Ehefrauschaft genommen. Itâni, ihre Schwester, wird, wenn sie ärgerlich ist, ärgerlich, wenn sie vergnügt ist, vergnügt sein. Ihren Stuhl wird sie zum Hause Marduks tragen.

¹ Kohler-Ugnad, *Hammurabi's Gesetze* III, 247. sz. a. a 63. l.

² *I. m.* 4. köv. 1.

Die Kinder, die sie geboren haben und gebären werden, sind ihre (beider) Kinder. Wenn sie zu Iltâni, ihrer Schwester, „Du bist nicht meine Schwester“ sagt [.] sagt, wird er sie markieren und dann für Geld fortgeben. Und wenn Warad-Šamaš zu seinen Ehefrauen, „[Ihr] seid nicht meine Ehefrauen“ sagt, wird er 1 Mine Silber darwagen.

[11 tanu nevei után a következő ps.:]

Und wenn sie zu Warad-Šamaš, ihren Ehemann, „Du bist nicht unser Ehemann“ sagen, wird man sie binden (?) und dann in den Fluss werfen.

E két bizarr okmány annyira ellenkezik Hammurabi törvénykönyvének szellemével, hogy, ha a bennük kifejezett tényállás az általános gyakorlatnak felelne meg, azt kellene hinnünk, hogy Hammurabi törvénykönyve a házasságjog terén az addig alig korlátozott polygámia megszorításával igen üdvös reformokat hozott be.

Warad-Šamaš ugyanis egyszerre két feleséget vesz: Tarâm-Sagila-t és Iltânit. E két nőt az okmányok „nővéreknek“ mondják ugyan, de azért Iltâni a másik asszony mellett oly alárendelt szerepet játszik, hogy székét Marduk templomába kell czipelnie és jókedvűnek kell lennie, ha Tarâm-Sagila jókedvű, és boszúsna kell lenni, ha Tarâm-Sagila mérges találna lenni.

Épp a helyzet bizarr volta az, mely nem engedi, hogy e sajtós okmánypárból messzemenő következtetéseket vonjunk. Lehet ugyanis, hogy Iltâni mostoha- vagy adoptált nővére volt Tarâm-Sagila-nak, lehet az is, hogy a „nővér“ szó a jelen esetben átvitt értelemben használatos és feleségtársat jelent.¹ Akárhogy áll is a dolog, a Hammurabi-kódex betartása mellett ilyen házasság létrejövetele alig képzelhető, mert a 144. §. értelmében a férj másodfeleséget nem vehet, ha neje iabnőt ad neki s az gyermekeket szül; a 145. §. szerint másodfeleséget csak akkor vehet, ha hitvese magtalan. E két §§. a nélkül, hogy a mono-

¹ V. ö. Delitzsch, *Handel und Wandel in Altbabylonien*, Stuttgart, 1910. 52. l.

gámiából szabályt csinálna, a polygámikus házasságok létrejöttét úgy megnehezíti, hogy alkalmazásuk mellett olyan házasság, mint a Warad-Šamaš-é, egyszerűen ki van zárva; az ember legalább nem tud elképzelni oly feleséget, a ki mindjárt egybekelése napján jószántából versenytársat hozzon tulajdon házába. Épp azért hangsúlyozom, hogy ha az ilyen házasságok, mint volt a Warad-Šamaš-é, régebben gyakoriak voltak, Hammurabit a házasság reformátorának, még pedig erkölcsös reformátorának kellene tartanunk.

*

Még az ú. n. „sumir családi törvények“-ről kell röviden megemlékeznünk, melyeket e művecske végéhez független gyanánt csatoltunk.

Aššurbànipal könyvtárának egyik legbecsesebb maradványa a ki-kan-kala-bi-šu, akkádul a-na it-ti-šu kezdetű, 7 táblából álló nyelvtudományi mű, a melynek 7. tábláját részben ezek az ú. n. családi törvények képezik.

E táblasorozat látszólag a sumir nyelvtudományba akarja bevezetni a tanulót. Szövege két hasábra van felosztva; balról a sumir szöveg olvasható, jobbról, vele szemben az előbbi jelentését akkad fordítás magyarázza. A sumir szöveg részben mondatokból, részben nyelvtani paradigmákból áll, melyek célja szemmel láthatólag az, hogy a sumir szavakban a flexio, avagy ragozás folytán végbemenő változásokat szemléltessék.

Fölösleges szószaporítás helyett az első tábla elejének átírásával és magyar fordításával illusztráljuk a mondottakat.¹

¹ Haupt, *Akkadische und Sumerische Keilschrifttexte*, Leipzig, 1881. 45. köv. 1.

	Sumir szöveg	Akkad fordítás	Magyar fordítás
1	KI. KAN. KAL-bi-šu KI. ŠI. UM-bi-šu	a-na it-ti-šu a-na it-ti-šu	} <i>kellő időben</i>
	KI. KAN. KAL-bi-šu in-DA. GAL	a-na-it-ti-šu i-ba-aš-ši	<i>kellő időben van ő</i>
5	KI. KAN. KAL-bi-šu IR. DUR-ba E-ta ba-ra-E	a-na u-ši-im-ma i-na bit it-ta-çi	<i>kellő stb. lakást vett a házból kivonult</i>
10	KI. KAN. KAL-bi-šu U-ne-DUR E-ta ba-ra-E-ne	a-na uš-šab-ma i-na bit it-ta-aç-çi	<i>kellő stb. lakást vesz a házból kivonul</i>
	KI. KAN. KAL-bi-šu in-na-ab-GUR-ri	a-na u-tar-šu	<i>kellő stb. visszaadja neki</i>
	KI. KAN. KAL-bi-šu in-na-ab-GI. GI	a-na ip-pa-al-šu	<i>kellő stb. kieggenliti őt</i>
15	KI. KAN. KAL-bi-šu in-na-ab-SUM-mu	a-na i-na-din-šu	<i>kellő stb. ad neki</i>
	in-SUM in-SUM-mu-uš in-SUM-mu in-SUM-mu-ne	id-di-in id-di-nu i-na-ad-din i-na-ad-di-nu	<i>adott adtak ad adnak</i>
20	in-na-an-SUM in-na-an-SUM-mu-uš	id-din-šu id-di-nu-šu	<i>adott neki adtak neki</i>

Ez így megy véges-végig. A paradigmákban rövid mondatok és nyelvtani alakokat szemléltető példák váltakoznak, melyekben adás-vevésről, vételárakról, kamatokról, fizetségekről stb. van szó.

Az assyriologusok sokáig nem voltak a „KI. KAN. KAL-bi-šu“ táblasorozat rendeltetésével tisztában és kezdetben azt hitték, hogy e mű elvontan tudományos czélokat szolgál. Az ó-babyloni szerződéses okmányok tudományos feldolgozása alkalmával azonban kitűnt, hogy e látszatra nyelvtudományi munka összes kifejezései mind az üzleti életből vannak véve és a benne megmagyarázott ideogrammok e szerződésekben mind megtalálhatók.

Ezzel világossá lett a „KI. KAN. KAL-bi-šu“ táblasorozat tulajdonképpeni rendeltetése: mikor a sémi akkadok Mezopotámiát hatalmukba kerítették, a sumir műveltséggel együtt az ékírást is átvették és saját nyelvük kifejezésére felhasználták. Ez azonban nem ment egyszerre. Habár a sumir nyelv csakhamar holt nyelvvé lőn, a vallás terén még nagyon sokáig használatban maradt és mivel az írástudás is bizonyos vallási színezettel bíró tudomány volt, a táblaírók még az üzleti élet czéljait szolgáló okmányokban is a régi sumir műszavakat később is nagy előszeretettel használták, mint a melyek bizonyos tudományos és kenetes jelleget kölcsönöztek írásaiknak. Az egész „KI. KAN. KAL-bi-šu“ táblasorozat czélja nem más, mint a táblaírókat a régi sumir üzleti műkifejezésekbe bevezetni és nekik módot nyújtani az okmányok tudományos, vagy talán jobban mondva tudálékos kiállításához.

Minthogy a mondottak szerint ezek a bizonyos „sumir családi törvények“ is e sorozathoz tartoznak, nagyon természetes, hogy ezeknek sem lehet más rendeltetésük. Tényleg e „törvények“ összes kifejezéseit megtaláljuk házasságkötésekről és örökbefogadásokról szóló okmányokban. Ilyenformán tehát e látszólagos törvényeknek Haupt által forgalomba hozott nevük: „sumir családi törvények“, teljesen helytelen és megtévesztő.¹

¹ Mi is csak azért használjuk ezt az elnevezést, mert, bár tévesen, Haupt óta (*Die Sumerischen Familiengesetze*, Leipzig,

Csak alakjuk emlékeztet a Hammurabi-kódexben foglalt törvények fogalmazására, a mennyiben a föltételt kifejező protasis után következik a föltétel megszegésére kiszabott s az apodosisban kifejezett büntetés. De mert e mondatok is bizonyos szerződések legalis phraseológiájához tartoznak, nagyon kétséges, volt-e valaha önálló törvényerejük, avagy sem.¹

Blachstein egyenesen kétségbevonja, hogy a bennük kiszabott büntetéseket valaha végrehajtották volna; szerinte a „családi törvények“ nem egyebek, mint a szerződő felek kölcsönös megegyezésének konvencionális kifejezőmódja, expressis verbis; vagyis egyszerű „formális sumerismusk“, melyek esetleg még a sumir időkből valók, a nélkül azonban, hogy a szerződés realis stipulációjához tartoznának.²

Winckler azt tartja, hogy a családi törvények Hammurabi előtt ugyan, de még az első bábéli dynasztia idejében keletkeztek, mikor az ilyenfajta kétnyelvű szövegek divatba jöttek.

Egyelőre hagyjuk e kérdést függőben, a míg az ősrégi sumir műveltség emlékei oly nagy számban elő nem kerülnek a régi Mezopotámia talaja alól, hogy e nagy és művelt nemzet családi jogának beható ismerete mellett e probléma eldöntése lehetővé válik. Addig meg kell elégednünk azzal a negatív eredménnyel, hogy a családi törvények egy „legal phrase book“ részei, melyek jogi normáknak aligha tekinthetők.

Irodalom.

A törvénykönyv *editio princeps*-ét Scheil adta ki a *Délégation en Perse, Mémoires publiées sous la direction de M. J. de Morgan*. Tome IV: *Textes élamites sémitiques, deuxième série*. Paris, 1902. A szöveget autographiában újból kiadták: Harper, *Code of Hammurabi King of Babylon about 2250*. B. C. Autographed Text, Transliteration, Translation, Glossary, Index. 2 Vol. Chicago, 1904.

1879.) a tudományos használatban gyökeret vert. Tudományos jelentősége mai napság azonban ninesen.

¹ Példákat I. Köhler Ungnad-nál *Hammurabi's Gesetz* III, 2, 3, 7, 8, 14, 17, 19—24. sz. alatt 4 11. II.

² *Wesen und Bedeutung der sogenannten sumerischen Familien-Gesetze*. Berlin, 1908.

II. kiadása 1906. Ungnad, *Keilschrifttexte der Gesetze Hammurapis*. Leipzig, 1909.

Az ékíratos szöveget átírásban adják Scheil és Harper már említett művén kívül: D. H. Müller, *Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältniss zur mosaischen Gesetzgebung*. Text in Umschrift, deutsche und hebräische Übersetzung, Erläuterung und vergleichende Analyse. Wien, 1903. H. Winckler, *Die Gesetze Hammurabis in Umschrift und Übersetzung*. Leipzig, 1904. *Hammurabis Gesetz* von Kohler-Ungnad Band II.: *Syllabische und zusammenhängende Umschrift nebst vollständigem Glossar* bearbeitet v. Ungnad, Leipzig, 1909.

Csak fordításokat nyújtanak a következő munkák: Johns, *The Oldest Code of Laws in the World, promulgated by Hammurabi, King of Babylon* BC. 2285—2242. Edinburgh, 1903. Bonfante, *Le leggi di Hammurabi re di Babilonia* a. 2285—2242. a. C. Milano, 1903. Kohler-Peiser: *Hammurabi's Gesetz*. Band I.: *Übersetzung, juristische Wiedergabe, Erläuterung*. Leipzig, 1904. Winckler, *Hammurabis Gesetze*. Der Alte Orient IV. évf. 4. füzete. *Allorientalische Texte und Bilder zum Alten Testamente*, in Verbindung mit Dr. Arthur Ungnad und Dr. Hermann Ranke herausgegeben von Dr. Hugo Gressmann, Tübingen, 1909. I. k. 140. köv. II.

Önálló művek a törvénykönyvről:

P. Berger, *Le Coë de Hammourabi*, Paris, 1907.

G. Cohn, *Die Gesetze Hammurabis* (berni rektori beszéd), Zürich, 1903.

St. A. Cook, *The Laws of Moses and the Code of Hammurabi*, London, I. k. 1903., II. k. 1906.

Davies, *The Codes of Hammurabi and Moses*, Cincinnati, 1906.

Flach, *Le Code de Hammourabi et la constitution originaire de la propriété dans l'ancienne Chaldée*, Nogent le Rotrou, 1907.

Grimme, *Das Gesetz Hammurabis und Moses*, Köln, 1903.

— *The Law of Hammurabis and Moses*, London, 1907.

Hazuka, *Beiträge aus den altbabylonischen Rechtsurkunden zur Erklärung des Hammurabi-Kodex*, Berlin, 1907.

J. Jeremias, *Moses und Hammurabi*, Leipzig, 1903.

Mari, *Il codice di Hammurabi e la Bibbia*, Róma, 1903.

D. H. Müller, *Über die Gesetze Hammurabis* (előadás), Wien, 1904.

— *Das syrisch-römische Rechtsbuch u. Hammurabi*, Wien, 1905.

Oettly, *Das Gesetz Hammurabis und die Thora Israels*, Leipzig, 1903.

Rosenbacher, *Moses und Hammurabi* (előadás), Prag, 1904.

A folyóiratokban megjelent közleményekről tájékoztat az *Orientalische Bibliographie* 1903. évf. 192—207. ll. a 3829, 3856, 3863, 3908, 3915, 3982, 3995, 4009, 4037, 4051, 4061—3, 4139, 4156. sz. a. 1904. évf. 218—229. ll. a 4263, 4283, 4295, 4310, 4313, 4354, 4381, 4389, 4390, 4400—02, 4428, 4434, 4453, 4478. számok alatt.

Minthogy e folyóirat további évfolyamai a budapesti egyetemi könyvtárban hiányzanak, a további bibliographiát illetőleg l. *Biblische Zeitschrift* 1906. évf. a 97. és 324., az 1907. évf. a 98. és 319., az 1908. évf. a 96. és 318. ll. Az 1904-ig terjedő és rendkívül bő irodalomról l. O. Weber, *Zur Litteratur über den Gesetzkodex Hammurabis*, Allgemeine Zeitung, Beil. 1904. IV. 369—373. ll.

Mellékletek.

1. Az első bábéli dynasztia királyai.¹

1. Sumu-abum	uralkodott 14 évig.
2. Sumu-la-ilu	„ 36 „
3. Çábium az előbbi fia	„ 14 „
4. Abil-Sin	„ 18 „
5. Sin-muballit	„ 20 „
6. Hammurabi	„ 43 „
7. Samsu-iluna	„ 38 „
8. Abi-ešuh	„ 28 „
9. Ammi-ditana	„ 37 „
10. Ammi-çaduga	„ 21 „
11. Samsu-ditana	„ 31 „

2. Hammurabi uralmának főbb eseményei.²

1. év. Hammurabi királylyá lesz.
2. év. Az országban igazságosság történik.

¹ Kohler-Peiser, *Hammurabi's Gesetz* III., 1. l. A királyok uralmának korát ez idáig véglegesen megállapítani nem sikerült. V. ö. King, *Chronicles Concerning Early Babylonian Kings*, London, 1907. II. pp. 76—114. Szerinte Hammurabi uralma 2000—1900. közé esik. Kohler-Ungnad 2130—2088. közé helyezik.

² Sumir dátum liszta, kiadta King, *Letters and suscriptions of Hammurabi*, III. (London, 1900.) 229. köv. ll. a Br. Museum

3. év, a melyben Nannar magasztos szentélyének trónja készült Babel városában.
4. év, a melyben Malgia fala *főlépült*.
5. év, a „ az isten . . . je készült.
6. év, a „ Laz istennő vára [*épült*].
7. év, a „ Isin fala . . .
8. év, a „ Emusbal országa . . .
(a melyben a Nuhuš-niše csatorna partján . . .)
9. év, a melyben a Hammurabi hegallu-csatornát *ásták*.
10. év, a „ Malgia városának népét és nyáját *elhajtották*:
11. év, a „ Rabiku és Šalibi városait *elfoglalták*.
12. év, a „ Çarpanitum istennő trónja készült.
13. év, a „ a király Umu országába ment és nagy volt a bőség.
14. év, a melyben a babeli Istar trónja készült.
15. év, a „ az ő (Hammurabi) hét szobra készült.
16. év, a „ Nabû isten trónja készült.
17. év, a „ Istar és Adad szobrai . . .
18. év, a „ Bel . . . magasztos úrnője . . .
19. év, a „ Igi-harsagga erődje *épült*.
20. év, a „ Adad trónja készült.
21. év, a „ Baçu városának fala . . .
22. év, a „ Hammurabi, az igazságosság királyának szobra készült.¹
23. év, a melyben Sippar városának . . . a . . .
24. év, a „ . . . Bél isten számára készült.
25. év, a „ Sippar városának fala *épült*.
26. év, a „ áradás folytán *elpusztult*.
27. év, a „

16,924. és 92,702. táblái nyomán és ezeknek 80,037. számú duplikátuma alapján, mely ugyanazon szerzőnek *Chronicles* II., 98. köv. II. látott napvilágot.

¹ Nincs kizárva, hogy a törvénykönyvet tartalmazó oszlopra kell gondolnunk. Ha azonban igaz, hogy a nagy király Larsam városát uralkodása 31. évében foglalta el, érthetetlen marad, hogyan említhette a törvénykönyv bevezetésében Larsam városát azon helyek között, melyekkel valaha jót tett. V. ö. II. 33. A nehézség megoldását l. a Bevezetőben.

28. év, a melyben E-nam-he temploma¹ épült.
 29. év, a „ Šala istennő temploma épült.
 30. év, a „ Elam serege²
 31. év, a „ Emutbal országa
 32. év, a „
 33. év, a „ Hammurabi esatornáját ásták.³
 34. év, a „ Anu, Ištar és Nana ...
 35. év, a „ fala ...
 36. év, a „
 37. év, a „
 38. év, a „ Umliaš városa árvíz következtében elpusztult.
 39. év, a „ ...
 40. év,
 41. év,
 42. év, a melyben ... fala ...
 43. év, a melyben Sippar és Ul-Šamaš városainak pora ...

3. Babyioni mértékek⁴

A) Hosszmértékek:

- 1 U = *ammatu* (héberül אמה , könyök) körülbelől 50 cm.
 12 U = 1 Gar (öl) „ 6 méter.

¹ Adad (vagy Rammân) temploma.

² Úgy látszik ebbe az évbe esik Kudur Mabug, Elam királyának veresége, melyet a következő évben Rîm Sin, larsam-i királynak, Kudur Mabug fiának és testvére, Arad-Sin utódjának megverése követett. V. ö. King, *Chronicles*, II., 143.; Dhorme, *Revue Biblique* N. S. V. (1908.) 205—226. ll.

³ King szerint (Letters and Inscriptions of Hammurabi III., 232. l., 49. j.) e helyen az Euphrat mentén huzódó Tišid-Bêl nevű esatorna építéséről volna szó.

⁴ Thureau-Dangin, *L'U, le Qa et la Mine*. Journal Asiatique 1909. évf. 79. köv. II.; Kohler-Ungnad, *Hammurabi's Gesetz* III., 267. l. H. de Genouillac, *Tablettes sumériennes archaïques, matériaux pour servir à l'histoire de la société sumérienne*, Paris, 1909. LXVII. köv. I.

B) Területmértékek:

1 Gin =	körülbelül 0·6	□-m.
1 Sar = 60 Gin	„ 36	□-m.
1 Gan = $60 \times 30 = 1800$ Sar =	„ 6½	hektár. ¹

C) Űrmértékek:

1 Ka =	körülbelül 0·4 l.
1 Kur = 300 Ka (héberül כר)	120 l.

D) Súlyok és pénzek:

1 ŠE ²	0·047 gr.
1 Šekel = 180 ŠE (héberül שֶׁקֶל)	8·000 „
1 Mane = 30 Šekel	0·5 kg.

Minthogy az 1892. valutatörvény értelmében 1 kgr. tiszta ezüst 180 korona értékkel bír, 8 gramm ezüst 1·44 korona értéket képvisel; tehát 1 Šekel = 1·44 kor., 1 Mane 80—90 kor.

¹ Genouillac szerint 1 Gan = 100 Sar és 1800 Sar = 1 Bur.

² ŠE = 1 búzaszem súlya. V. ö. Langdon, *Lectures on Babylonia and Palestine*, Paris, 1906. 81. l. A ŠE természetesen csak elméleti értékkel bírt; a gyakorlatban nem jött számba. Hammurabinál a ŠE, úgy látszik, a sekel $\frac{1}{20}$ része.

Bevezetés.

- i. 1 Midőn Anu isten, a magasztos, 2 az Anunnaki királya, továbbá 3 Illil isten, 4, 5 az ég és a föld ura, 6 meghatározója 10 7 az ország végzetének, 8 Marduk istennek, 9, 10 Éa elsőszülött fiának, 1, 2 a népek összeségének uralmát 3 átadák, 4 az Igigé között 5 nagygyá tevék, 6 Babel 7 magasztos nevét 20 kiejtették, 8 a világtájak között 9 hatalmassá tették, 20 benne 1 örök királyságot, 2 melynek, miként az ég 3 és a föld, 5 erősen megalapozvák 4 alapjai, 6 alapították számára: 7 akkortájt 8 Hammurabi-t, 9 a nagyot, 30 a dicsőt, 1 az istenfélőt, engem 2 igazság 3, 4 teremtésére a földön, 5 a gonoszok és bűnösök 6 kiirtására, 7 hogy az erős 8 a gyöngében 9 kárt ne tegyen, 40 hogy miként a Napisten, úgy 1, 2 keljek fel a fekete-fejűek fölött 3 és az országot 4 megvilágítsam: 5 Anu 6 és Illil 7 az emberek testének 8 javára 9 ejtették ki nevemet.
- 50 50 Hammurabi, 1 a pásztor, 2 meghívottja 3 Illil istennek vagyok én, 4 csöstül ontója 5 a jólétnek 6 és a bővelkedésnek, 7 tökéletesítője 8 minden néven nevezhető dolognak 60 9 Nippur, az ég és a föld kapesa számára, 60, 1 magasztos ellátója 2 É-kur *templomá*-nak; 3 ügyes király, 4 helyreállítója ii. 5 Éridu városának, 6 megtisztítója || 1 É-abzu *szentélyé*-nek, 2 megtámadója (?) 3, 4 a négy világtájnak, 5, 6 nagygyá tevője Babel nevének, 7 megörvendezettője 8, 9 Marduk isten, az ő ura szívének;
- 10 10 az, ki naponként 1 felszolgál 2 E-sag-ila *templomá*-ban, 3 a királyi magzat, 4 a kit a Holdisten 5 alkotott, 6 meggazdagítója 7 Úr városának; 8 a jámbor, 9 az áhitatos, 20 a jólétet hozó 1 E-kiš-šir-gal *temploma* részére, 2 belátásos király, 3 az engedelmes a hatalmas Napisten iránt, 4 meg-

- vetője ⁵ Sippar alapjainak, ^{6, 7} zöldbe öltöztetője ⁸ Aja sirjai-
 30 nak, ⁹ magasztossá tevője ³⁰ Ê-bar házának, ¹ mely olyan,
 mint az ég lakóhelye; ² a vitéz, a kegyes ³ Larsam városa
 iránt, ⁴ Ê-bar megújítója ⁵ a Napisten, ⁶ védője számára;
 40 ^{7, 8} az úr, Uruk városának üdvözítője, ^{9, 40} bőséges víz ado-
 mányozója ¹ népe számára, ² magasra emelője ³ E-anna csú-
 csának, ⁴ csőstül ontója ⁵ a bőségnek ⁶ Anu ⁷ és Innanna
 50 részére; ⁸ az országok árnyéka, ⁹ összegyűjtője ^{50—2} Isin szét-
 szórt népeinek, ³ bőséget okozó ⁴ Ê-gal-mah házában; ⁵ kirá-
 lyok egyeduralkodója, ⁷ Zamama isten ⁶ édes testvére, ⁸ mege-
 60 erősítője ⁹ Kiš városa lakásának, ^{60, 1} fénynyel körülvevője
² E-mete-ur-sag *templomá*-nak, ³ megerősítője ⁵ Innanna is-
 tennő ⁴ nagy szentélyének, ⁶ gondviselője ⁷ Harsag-Kalamma
 házának, ⁸ az ellenség gátjának (?),
 III. ⁹ az, kinek Ura, barátja, ⁷⁰ elérni engedi || kíván-
 ságát; ² megnagyobbítója ³ Kûta városának, ⁴ kibővítője
⁵ minden néven nevezhető dolognak ⁶ Mišlam számára; ^{7, 8} a
 10 bátor bölény, ⁹ az ellenséget felöklelő, ¹⁰ Tutu kedvence,
¹ ki újongásba ejti ² Barziba városát, ³ a magasztos, ⁴ a lan-
 kadatlan ⁵ Ezida *temploma* iránt, ⁶ a királyok istene, ⁷ a böl-
 20 csesség tudója, ⁸ ki tágakká teszi ⁹ dülöit ²⁰ Dilbat városá-
 nak, ¹ sok tonna *gabona* felhalmozója ³ az erős ² Uraš isten
 részére; ⁴ gazdája a törvényes ⁵ jogarnak ⁶ és koronának,
⁷ a melylyel őt megkoronázta ⁸ a bölcs ⁹ Mama istennő;
 30 ³⁰ megállapítója ² Kêš városa ¹ határának, ³ megújítója ⁴ tiszta
 ételeknek ⁵ Nintu istennő részére; ⁶ az egyedül ⁷ tökéletes,
 40 ⁸ juttatója ⁹ legelőnek ⁴⁰ és ivóvíznek ¹ Lagaš és ² Girsu
 városai részére, ³ fenntartója ⁵ nagy ⁴ fogadalmi áldozatoknak
⁶ Ê-ninnû részére, ⁷ megragadója az ellenségnek, ⁸ kedvence
 50 ⁹ a fölségnek; ⁵¹ teljesítője ² Hallab városa ¹ jóslatainak,
³ megörvendeztetője ⁴ Ištar szívének; ⁵ a tiszta fejedelem, ⁶ a
 kinek kézemelését ⁷ Rammân isten ismeri, ⁸ megnyugtatója
 60 ⁹ Rammân isten szívének, ⁶⁰ a vitéznek ¹ Karkara városában;
² rendezője ³ az illetékeknek ⁴ Ê-u-gal-gal *templomá* ban;
^{5, 6} életet adó király ⁷ Adab városának, ⁸ felügyelője ⁹ Ê-mah
 házának;
 70 ⁷⁰ a királyok ura, ¹ a harczos, ² kinek nincs vetély-

- iv. társa; || *az, ki* életet ajándékozott ³ Maškan-sabrim városának, ^{4,5} *ki* bőséggel öntözi ⁶ Mišlam *szentélyét*, ⁷ *a* bölcs,
- 10 ⁸ *a* kormányzó; ⁹ *az, ki* elér ¹⁰ minden kívánságot, ¹ oltalmába veszi ² Malgim városa népét ³ szorultságában, ⁴ megerősítője ⁵ lakóhelyeiknek ⁶ bőségesen; ⁷ *az, ki* Êa
- 20 ⁸ és Damgalnunna istenségek, ^{9,20} királyi hatalma megnagyobbítói részére ¹ örök időkre rendelt ² tiszta áldozatokat; ³ *a* királyok elseje, ⁴ leigázója ⁶ az Euphrat *mentén fekvő* ⁵ helységeknek; ⁸ alkotójának, ⁷ Dagan istennek ereje;
- 30 ⁹ *az, a ki* megkegyelmezett ^{30,1} Mera és Tutul népének, ³ *a* fölséges ² fejedelem, ⁴ *a ki* fénybeborítja ⁵ Innanna orczáját, ⁶ tiszta étkeket helyez ⁷ Nin-azu isten elébe, ⁸ népeinek ellátója ⁹ *a* szükségben, ^{40,1} vagyonuk alapjának megvetője ^{2,3} Babel városa belsejében ⁴ békés módon; ⁵ *a* népek pásztora, ⁶ *a* kinek cselekedetei ⁷ Istar *istennőnek* tetszetősek,
- 50 ⁸ Istar *istennő* elhelyezője ⁹ E ul-maš *szentélyé-be* ^{50,1,2} Akkad városa közepén; ³ *a* jogok ragyogtatója, ⁴ *a* népek vezetője; ⁵ visszaadója ⁷ kegyelmes ⁶ védistenének ⁸ Aššur városának ⁹ (?), ⁶⁰ *a* király, *ki* Ninivé városában ¹ Ê-miš-miš *szentélyé-ben* ² ragyogóvá tette ³ Innanna istennő nevét; ⁴ *a* fölséges, ^{5,6} *a* nagy istenekhez imádkozó, ⁷ sardadéka ⁸ Sumu-la-el *király-nak*, ⁹ hatalmas fia ⁷⁰ Sin-muballitnak, || ^{1,2} öröktől fogva királyi magzat, ³ hatalmas király, ⁴ napja ⁵ Babel városának, ⁶ *ki* fényt áraszt ⁷⁻⁹ Šumir és
- 10 Akkad országaira, ¹⁰ király, *ki* engedelmessé teszi ² *a* négy ¹ világtáját: ³ Innanna istennő kedvenceze vagyok én.

* * *

- ⁴ Midőn ⁵ Marduk isten ⁶ *a* népek vezetésére, ⁷ *az* ország
- 20 *sebeinek* ⁸ behegesztésére ⁹ küldött engem, ²⁰ igazságot ¹ és jogot ³ tettem ² *az* ország szájába, ⁴ *a* nép javát mozdítottam elő.

⁵ Most pedig:

I. Perrendtartás. 1—5. §§.¹

1. §. ⁶ Ha ember embert ⁷ bevádol, ^{8,9} gyilkosság vádját
30 szórja ellene, de ¹⁰ rá nem bizonyítja: ¹ vádlója ² ölessék
meg.

2. §. ³ Ha valaki ⁴ bűbájosság vádját ⁵ szórja más ellen,
⁶ de rá nem bizonyítja: ⁷ az, a kivel szemben ⁸ bűbájosság
40 vádja forog fenn, ⁹ a folyóhoz ⁴⁰ menjen, ¹ a folyóba merül-
jön; ² ha a folyó ³ elragadja: ⁴ vádlója ⁵ fogja házát elfog-
lalni; ⁶ ha *azonban* az illetőt ⁷ a folyó ⁸ ártatlannak nyilván-
50 nítja, úgy hogy ⁹ épen marad: ⁵⁰ az, a ki ellene ¹ bűbajos-
ság vádját szórta, ² ölessék meg; ³ az *pedig*, a ki a folyóba
⁴ merült, ⁵ vádlója házát ⁶ fogja elfoglalni.

3. §. ⁷ Ha valaki ⁸ ítélezés alkalmával ^{9,60} büntett
60 ellen való tanuskodás czéljából ¹ áll elő s ² *oly* kijelentést
tesz, ³ *melyet* be nem bizonyít: ⁴ ha az ítélet ⁵ főbenjáró
ítélet, ⁶ az illető ⁷ ölessék meg.

vi. 4. §. ⁸ || Ha gabona vagy pénzügyre vonatkozó tanus-
kodás czéljából ² áll elő: ^{3,4} a kérdéses ítélet bírságát
⁵ viseli.

5. §. ⁶ Ha a bíró ⁷ ítéletet ítél, ⁸ végzését ⁹ eldönti,
10 ¹⁰ pecsétetes okmányt ¹ állít ki róla, ² utána pedig ³ ítéletét
meghajlítja: ⁴ az a bíró, ⁵ a kire az általa hozott ítélet ⁶ meg-
20 másítását ⁷ rábizonyítják, ^{8,9,20} a kérdéses pör tárgyát képező
összeg ¹ XII-szeresét ² fogja megadni ³ és nyilvánosság előtt
⁶ fogják eltávolítani ⁵ bíraskodása ⁴ székéből, úgy hogy
⁷ többé *oda* visszatérni nem fog s ⁸ a bírakkal ⁹ ítéletben
30 ³⁰ nem ül.

II. Szentségtörő és felségsértő lopás. 6—8. §§.

6. §. ¹ Ha valaki ^{2,3} az isten, avagy a palota tulaj-
donát ⁴ ellopja: ⁵ az illető ⁶ ölessék meg; ^{7,8} és az, a kinek
40 kezében a lopott holmit ⁹ meglik: ⁴⁰ ölessék meg.

7. §. ¹ Ha valaki ² akár ezüstöt, ³ akár aranyat, ⁴ akár
rabszolgát, akár rabszolganőt, ⁵ akár ökröt, akár juhot, ⁶ akár

¹ Az eredeti szövegben nincsenek fejezeteczímek s a fejeze-
tekre osztás is hiányzik.

szamarat, ⁷ avagy bármi néven nevezhető holmit ^{8,9} szabad
 50 ember fiának avagy rabszolgájának kezéből ^{50,1} tanuk és
 szerződés nélkül ² megvásárol, ³ avagy megőrzés végett ⁴ el-
 fogad: ⁵ az illető ⁶ tolvaj; ölessék meg.

8. §. ⁷ Ha valaki ⁸ akár ökröt, akár juhot, akár sza-
 60 marat, akár disznót, ⁹ avagy hajót ⁶⁰ lop: ¹ ha *a dolog* az
 istené, ² ha *a dolog* a palotáié, ³ XXX-szorosát ⁴ fogja meg-
 adni; ⁵ ha *a dolog* felszabadítotté: ⁶ X-szeresét téríti meg;
⁷ ha a tolvajnak ⁸ nincs mit adnia: ⁹ ölessék meg.

III. Közönséges lopás. 9—13. §§.

70 VII. 9. §. ⁷⁰ Ha valakinek *||* holmia elveszett ⁸ ³ elveszett
² holmiát ⁴ másnak a kezében ⁶ csípi meg, ^{6,7} mire az az
 ember, a kinek kezében az elveszett holmi ⁸ megkerült:
 10 ⁹ „eladó adta el, ¹⁰ tanuk előtt, ¹ vásároltam“ — ² mondja ³ és
 a veszett holmi gazdája: ⁴ „tanukat, a kik ismerik ⁵ elveszett
 20 holmimat, ⁶ hozok“ — ⁷ mondja: ⁸ a vevő ⁹ az eladót, ³⁰ a
 ki neki eladta ¹ és a tanukat, ² a kik előtt ³ vásárelt, hozza
 el; ⁴ és a veszett holmi gazdája ⁵ elveszett holmiát ismerő ta-
 30 nukat ⁶ hozzon; ⁷ a bíró ⁸ szavaikat ⁹ vegye szemügyre; ³⁰ a
 tanuk, a kik előtt ¹ a vételár ² lefizetődött ^{3,4} és a veszett
 holmit ismerő tanuk ⁵ *a tényállásra vonatkozó* tudásukat ⁶ az
 isten színe előtt ⁷ jelentsék ki; ⁸ az eladó ⁹ tolvaj; ölessék
 40 meg; ⁴⁰ a veszett holmi gazdája ¹ elveszett tárgyát ² vigye
 haza; ³ a vevő, ⁶ a pénzt, *melyet* lefizetett, ^{4,5} az eladó házá-
 ban ⁷ foglalja le.

50 10. §. ⁸ Ha a vevő ⁹ az eladót, ⁵⁰ ki neki eladott ¹ és
 a tanukat, a kiknek jelenlétében ² vásárolt, ³ elő nem állítja,
viszont pedig ⁴ az elveszett holmi gazdája ^{5,6} veszett holmiát
 ismerő tanukat hoz: ⁷ a vevő ⁸ tolvaj; ölessék meg; ⁹ a
 60 veszett holmi gazdája *pedig* ⁶⁰ elveszett holmiát ¹ vigye haza.

VIII. 11. §. ² Ha veszett holmi gazdája ^{3,4} veszett holmiát
 ismerő tanukat ⁵ nem tud hozni: *||* gazember; ² rágalmat (?)
 hozott forgalomba; ³ ölessék meg.

12. §. ⁴ Ha az eladó ⁵ végzetét ⁶ követi: ⁷ a vevő ^{8,9} az
 10 eladó házán ^{10,1} a kérdéses pör tárgyát képező összeget
² V-szörösen ³ vegye meg.

13. §. ⁴ Ha az illetőnek ⁵ tanui nincsenek a közelben :
⁶ a bíró határidőt ^{7,8} szab neki VI hónapra ; ⁹ ha VI hónapon
 20 belől ²⁰ tanuit elő nem állítja : ¹ az illető ² gazember ; ³ a
 kérdéses pör bírságát ⁴ köteles viselni.

IV. Szabadok és rabszolgák ellopása. 14—20. §§.

14. §. ⁵ Ha valaki ^{6,7} más *szabad* embernek kiskorú
 gyermekét ⁸ ellopja : ⁹ ölessék meg.

30 15. §. ³⁰ Ha valaki ¹ akár a palota rabszolgáját, ² akár
 a palota rabszolgánójét, ³ akár a felszabadított rabszolgáját,
⁴ akár a felszabadított rabszolgánójét ⁵ a kapun kihozza :
⁶ ölessék meg.

40 16. §. ⁷ Ha valaki ⁸ akár rabszolgát, akár rabszolgánőt,
⁹ megszöktet ⁴⁰ a palotából ¹ avagy felszabadítottól, ² saját
 házában ³ elrejt s ^{4,5} a rabszolgafelügyelő felszólítására ⁶ elő
 nem vezeti : ⁷ az illető ház gazdája ⁸ ölessék meg.

50 17. §. ⁹ Ha valaki ⁵⁰ akár rabszolgát, akár rabszolda-
 nőt, ¹ megszöktet, ² a mezőn ³ elfog és ⁴ gazdájához ⁵ vezeti :
⁷ a rabszolga gazdája ⁶ II šekel ezüstöt ⁸ ad neki.

60 18. §. ⁹ Ha a kérdéses rabszolga ⁶⁰ gazdáját ¹ meg nem
 nevezi, ² a palotába ³ vezesse őt ; ⁴ multja ⁵ vizsgáltassék
 meg, mire ⁶ gazdájának ⁷ fogják visszaadni.

70 19. §. ^{8,9} Ha az illető rabszolgát ⁷⁰ házában fogja,
 ix. ¹ utóbb *pedig* ² a rabszolga || az ő kezében ² éretik : ³ az
 illető ⁴ ölessék meg.

10 20. §. ⁵ Ha a rabszolga ^{6,7} elfogójának kezéből ⁸ meg-
 szökik : ⁹ az illető ¹⁰ a rabszolga gazdájának ^{1,2} az istenre
 esküt tesz, mire ³ fölmentendő.

V. Betörés és rablás. 21—25. §§.

21. §. ⁴ Ha valaki ⁵ a házba ⁶ betör : ⁹ magának ⁸ a
 20 betörés *helyé*-nek ⁷ színe előtt ²⁰ öljk meg és ¹ kaparják be.

22. §. ² Ha valaki ³ rablást ⁴ követ el és ⁵ rajtakapják :
⁶ az illető ⁷ ölessék meg.

30 23. §. ⁸ Ha a rabló ⁹ kézre nem kerül : ^{30,1} a megrabolt
 ember ² mindennemű ³ veszteségét ^{4,5} isten előtt ⁶ panaszolja

fel, mire ⁷ a város ⁸ és az öregbíró, ⁹ a kinek országában
40 ⁴⁰ és területén ¹ a rablás ² megtörtént, ^{3, 4} minden elveszett
holmiát ⁵ meg fogják téríteni.

24. §. ⁶ Ha személy-ről van szó, ⁷ a város és az elől-
50 járó ⁸ I mane ezüstöt ^{9, 50} fizet az illető népének.

25. §. ¹ Ha valakinek a házában ² tűz ³ üt ki s ⁴ az
ember, ⁵ a ki oltani ⁶ megy, ^{7, 8} a ház gazdájának holmiára
60 ⁹ emeli szemét, sőt ^{60, 1} a háziúr holmiát ² eltulajdonítja:
³ az illető ⁴ ugyanabba a tűzbe ⁵ dobassék.

VI. Hübér birtok ; hűbéresek jogai és kötelességei. 26—41. §§.

26. §. ⁶ Ha akár gyalogos ⁷ akár halász, ⁸ a kinek a
x. király *hadi* útján ⁹ menetelni || a hivatása, ² nem indul el,
avagy pedig ³ zsoldost ⁴ bérel és ⁵ helyettesét ⁶ küldi el:
16 ⁷ akár gyalogos, ⁸ akár halász az illető, ⁹ ölessék meg, ¹⁰ az
általa bérelt egyén pedig ¹ házát ² foglalja el.

27. §. ³ Ha akár gyalogos, ⁴ akár halász, ^{5, 6} a ki a
király veresége alkalmával ⁷ fogságba került, ⁸ utána ⁹ földjét
20 és kertjét ²⁰ másnak ¹ adják s *az* ² hűbérenek ³ jogaiba lépett,
⁴ ha visszatér ⁵ és városát eléri: ⁶ földjét és kertjét ⁷ adják
neki vissza; ⁸ hűbérét pedig ⁹ vegye *újból* birtokába.

28. §. ³⁰ Ha akár gyalogos, ¹ akár halász, ^{2, 3} a ki a
király veresége alkalmával ⁴ fogságba kerül, ⁵ fia a hűbérbe
60 ⁶ lépni képes: ⁷ a föld és a kert ⁸ neki adassék, mire ⁹ apja
40 hűbérebe ⁴⁰ lép.

29. §. ¹ Ha a fia ² kiskorú, úgy hogy ³ apja hűbérebe
⁴ lépni ⁵ nem képes: ⁶ a föld és a kert egy harmada ⁷ any-
50 jának ⁸ adassék és ⁹ anyja ⁵⁰ nevelje őt fel.

30. §. ¹ Ha akár katona, ² akár halász ³ földjét, kertjét
és házát ⁴ a hűbér *terhei* miatt ⁵ feladja és ⁶ eltávozik, ⁷ más
60 valaki *pedig* ⁸ ő utána ⁹ földjét, kertjét és ⁶⁰ házát ¹ elfoglalja
és ² III esztendeig ⁴ birtokolja ³ hűbérét: ⁵ ha visszatér és
⁶ földjét, kertjét és házát ⁷ követelné, ⁸ ne adják neki vissza;
xi. || az, a ki *birtokát* elfoglalta és ² hűbérebe ³ lépett, ⁴ az ma
radjon birtokában.

31. §. ^{5, 6} Ha *csak* egy esztendeig ⁷ maradna távol, s *aztán*

10 s visszatérne: 9 földje, kertje és háza 10 adassék neki vissza;
1 ő maga *pedig* hűbérének 2 birtokába lépjen.

32. §. 3 Ha akár katonát, 4 akár halászt, 5, 6 ki a király
hadjárata alkalmával 7 fogságba került, 8 a kereskedő kivált
20 és 9 városába eljuttatja: 2, ha házában 1 kiváltásához 2 van
mód, 3 maga magát 4 fogja kiváltani; 5 ha az illető házában
6, 7 nincs semmi, a mivel kiváltsa magát, 8 a város istenének
30 temploma útján 9 váltassék ki; 10, 1 ha a város istenének
templomában 2 kiváltására 3 nincs mód, 4 a palota fogja
kiváltani; 5 földje, kertje 6 és háza 7 váltságdíj fejében 8 ne
adassék el.

40 33. §. 9 Ha akár tisztt, 10 akár felügyelő (?) 1 haszna-
vehetetlen legénységet 2 szed össze, 3, 4 avagy pedig a király
hadjáratára 5 bérenczet, helyettest 6 elfogad és 7 továbbít:
50 s akár tisztt, 9 akár felügyelő az illető, 10 ölessék meg.

34. §. 1 Ha akár tisztt, 2 akár felügyelő 3 a gyalogos
tulajdonát elveszi, 4 a gyalogost megkárosítja, 5 a gyalogost
bérbe 6 adja, 7 a gyalogost ítélkezés alkalmával 8 a hatal-
60 masabbnak elajándékozza, 9 *vagy* az ajándékot, *melyet* 10 a
király adott a gyalogosnak, 1 magának foglalja le: 2 akár
tisztt, 3 akár felügyelő *az illető*, 4 ölessék meg.

35. §. 5 Ha valaki *oly* 6 szarvasmarhát 7 vagy apró-
70 marhát, 8 melyet a király 9 a gyalogosnak 10 ajándékozott,
xii. || a gyalogos kezéből 2 megvásárol: 3 pénzét 4 veszíti el.

36. §. 5 Föld, kert és ház, 6 mely gyalogosé, halászé,
7 vagy adót fizető: 8 pénzért 9 el nem adható.

10 37. §. 10 Ha valaki 1 földet, kertet és házat, 2 mely
gyalogosé, halászé, 3 vagy adót fizető, 4 megvásárol: 5 ok-
mánya 6 töressék össze 7 és pénzét 8 veszítse el; 9 a föld,
20 kert és ház *pedig* 20 gazdájára 1 száll vissza.

38. §. 2 Katona, halász 3 és adófizető 4 földjéből, kert-
jéből és házából, 5 melyek hűbéréhez tartoznak, 6 feleségére
7 és fiára 8 semmit rá nem írathat 9 és adósságának *fedezésére*
30 10 semmit el nem adhat;

39. §. 1 *ellenben oly* földet, kertet vagy házat, 2 melyet
megvásárolt s így 3 szerzett meg: 4 feleségére 5 és fiára
6 írathat 7 és adósságának *fedezésére* 8 eladhat.

40 40. §. 9 Papnő (?), kereskedő 40 és idegen hűbéres (?)
1 földjét, kertjét 2 és házat pénzért 3 eladhatja; 4 a vevő 8 a
megvett 5, 6 föld, kert és ház hűbérebe 7 lép.

50 41. §. 9 Ha valaki 50 földet, kertet vagy házat, 1 mely
gyalogosé, halászé 2 vagy adót fizetőé, 3 kieserél 4 és a több-
letet 5 megadja: 6 a gyalogos, halász, 7 vagy adót fizető
8 földjének, kertjének és házának *birtokába* 9 térjen vissza

60 60 és a másik a többletet, 1 melyet neki megadott, 2 vegye
vissza.

VII. Földek haszonbérlete. 42—47. §§.

42. §. 3 Ha valaki 4 megművelés végett földet 5 vesz ki,
de 6 a szántóföldön gabonát nem termel: 7 a szántóföldön a
XIII. munka || el nem végzését 2 bizonyítsák rá, mire 3 a gabo-
nát a szomszéd arányában 4, 5 fogja megadni a szántóföld
gazdájának.

43. §. 6 Ha a szántóföldet meg nem műveli és 7 elha-
nyagolja: 8 a gabonát a szomszéd arányában 9, 10 fogja meg-
adni a szántóföld gazdájának 1, 2 és a szántóföldet, melyet
parlagon (?) hevertetett, 3 fel fogja szántani, 4 körül fogja
keríteni és úgy 5, 6 adja vissza a szántóföld gazdájának.

44. §. 7 Ha valaki 8 parlagon heverő szántóföldet 9 III
20 esztendőre 20 megművelés céljából 1 kivesz, utána pedig
2 oldalára dől és 3 a földet meg nem műveli: 4 a negyedik
5 évben 6 a parlagon maradt földet 7 fel fogja szántani, 8 fel
30 fogja kapálni, 9 körülkeríti és 30 a szántóföld gazdájának
1 vissza fogja adni 2 és I Gan *föld* után 3 X Kur gabonát
4 mér le.

45. §. 5 Ha valaki 6 szántóföldjét haszonbérbe 7 parasztnak
40 8 adja 9 és földjének haszonbérét 40 megkapta, 1 utána
pedig a szántóföldet 2 Rainmân isten elárasztja, 3 avagy az
árvíz 4 elviszi: 5 a kár 6 a paraszté.

46. §. 7 Ha földje után haszonbért 8 nem kap 9 és akár
50 félrészre, 50 akár harmadrészre 1 adja ki a szántóföldet: 2 a
gabonát, mely a szántóföldön 3 terem, 4 a paraszt 5 és a
szántóföld gazdája 6 arányosan 7 fogják megosztani.

60 47. §. 3 Ha a paraszt 9, 60 azért, mivel az első évben

1 fáradságának jutalmát 2 meg nem kapta, 3 kijelenti, hogy a szántóföldet művelni [nem(?)] fogja: 4 a szántóföld gazdájának 5 nem kell engednie; 6 bérlője 7 földjét művelje meg
70 8 és aratáskor 9 szerződésének szövege értelmében 70 fogja megkapni gabonáját.

VIII. Zálogba adott földek. 48—52. §§.

48. §. 1 Ha valaki 2 kamatfizetés kötelezettsége 3 alatt
xiv. || áll és 2 szántóföldjét 3 Rammân isten 4 elárasztja, 5 avagy az árvíz 6 elviszi, 7 avagy víz közbejötté nélkül 8 a szántó-
10 földön gabona 9 nem terem: 10 abban az esztendőben 1 hitelezőjének gabonát 2 nem tartozik megtéríteni; 3 okmányát 4 nedvesítse meg 5, 6 és a kérdéses év kamatait 7 nem köteles megadni.

20 49. §. 8 Ha valaki 9 a kereskedőtől 20 pénzt vesz föl és 1, 2 gabona- avagy szezámolaj-termelésre alkalmas földet 3 ad a kereskedőnek: 4 a földet műveld meg, 5 a gabonát pedig, avagy a szezámolajat, 6 mely teremni fog, 7 hordd be
30 és vidd el — 8 mondja neki: 9 ha a paraszt 30 a szántóföldön gabonát 1 avagy szezámolajat 2 termel, 3 aratáskor a gabonát, avagy a szezámolajat, 4 mely a szántóföldön termett, 5 a szántóföld gazdája 6 veszi át; 7 gabonát a pénzért 8 és kamataiért, 9 melyet a kereskedőtől 40 felvett, 1, 2 továbbá a megmívelés költségeit 3 a kereskedőnek 4 megadja.

50. §. 5 Ha megművelt szántóföldet, 6 avagy 7, 8 megművelt szezámföldet ad át: 9 a gabonát, avagy a szezámolajat, 50 mely a szántóföldön 1 terem, 2 a szántóföld gazdája 3 veszi át; 4 a pénzt pedig és kamatait 5 a kereskedőnek megtéríti.

51. §. 6 Ha pénze 7 visszafizetésre 8 nincsen: 9 [gabonát
60 avagy] szezámolajat 10 azon érték szerint, 1 mely ezüstjének 2 és kamatjának megfelelő, 3 a melyet a kereskedőtől vett föl, 4, 5 a királyi tarifában megállapított árak szerint 6 ad a kereskedőnek.

xv. 52. §. 1 Ha a paraszt 2 a szántóföldön gabonát 3 avagy szezámot 4 nem termel: 5 szerződése 6 nem módosul.

IX. Felelősség vízközta károkért. 53—56. §§.

53. §. 7 Ha valaki 8 szántóföldjének gátját 9 megerősíteni 10 lusta s e miatt 1 gátját 2 meg nem erősíti, mire 3 gátján 4 hasadék nyílik 5 és a mezőt a víz elönti: 6 az az ember, 7 a kinek gátján 8 hasadék nyílt meg, 9 az elveszett gabonát 10 meg fogja téríteni.

54. §. 1 Ha a gabonát megtéríteni 2 nem képes: 3 öt magát 4 és holmiát 5 pénzért 6 adják el s 7 a dülő tulajdonosai, 8 a kiknek gabonáját 9 a víz elvitte, 10 a pénzen osztozzanak meg.

55. §. 1 Ha valaki 2 öntöző árkat 3 öntözés czéljából megnyitja, 4 azután oldalára dől, mire 5 szomszédai földjét 6 a víz elviszi: 7 a szomszédok termésének arányában gabonát 8 mér le.

56. §. 9 Ha valaki 10 a víznek útát nyit, minek folytán 1 szomszédjának megművelt földjét 2 a víz elviszi: 3 I Gan föld után 4 X Kur gabonát 5 mér le.

X. Legeltetéssel okozott kár. 57—58. §§.

57. §. 6 Ha a pásztor 7, 8 a fűnek aprómarha által való lelegeltetését illetőleg 9 a szántóföld gazdájával 10 egyezsége nem lép és 1 a szántóföld gazdájának tudtán kívül 2 a szántóföldet az aprómarhával 3 lelegelteti: 4 a szántóföld gazdája szántóföldjét 5 learathatja, 6, 7 a pásztor pedig, a ki a szántóföld gazdájának tudtán kívül 8 a szántóföldet aprómarhával 9 lelegeltette, 10 ráadásul 1 I Gan föld után 2 XX Kur gabonát 3, 4 ad a szántóföld gazdájának.

58. §. 5 Ha azután, hogy az aprómarha 6 a mezőről 7 bevonult 8 és az egész nyáj (?) 9 a nagy kapun belől 10 elzaratott (?), 1 a pásztor az aprómarhát 2 a szántóföldre hajtja 3 a szántóföldet az aprómarhával 4 legelteti: 5 a pásztor a szántóföldet, melyet lelegeltetett, 6 tartsa meg s 7 aratáskor xvi. 8 I Gan föld után 9 LX Kur gabonát 10, 11 adjon a szántóföld gazdájának.

XI. Kertek megmívelése. 59—65. §§.

59. §. 4 Ha valaki 5 a kert gazdájának tudtán kívül
6 másnak a kertjéből 7 fát vág ki: 8 $1\frac{1}{2}$ manő ezüstöt 9 fizet.
- 10 60. §. 10 Ha valaki 1 szántóföldet kertté való befásítás
ezéljából 2 kertésznek ad át s 3 a kertész 4 a kertet befásítja,
5 IV esztendeig 6 ápolja a kertet: 7 az ötödik 8 esztendőben
20 9 a kert gazdája 20 és a kertész 1 együttesen 2 osztozkodnak;
3 a kert gazdája 4 osztályrészét 5 kiválasztja 6 és elviszi.

61. §. 7 Ha a kertész 8 a szántóföld befásításával 9 el
30 nem készül, úgy hogy 30 azt *részben* parlagon hagyja: 1 a
parlagon hagyott részt 2 osztályrészébe 3 kell tenni.

62. §. 4 Ha a szántóföldet, 5 mely neki átadatott, 6 kertté
be nem fásítja: 7 ha az termőföld volt, 8, 9 évi bérét a szántó-
40 földnek, 10 mely parlagon maradt, 1 a kertész 2 a szántóföld
gazdájának 3 oly arányban, mint a szomszédok, 4 leméri 5 és
a szántóföldet megmunkáltta 6 téve 7 a szántóföld gazdájának
visszaadja.

63. §. 8 Ha a szántóföld parlag volt: 9 a szántóföldet
50 megmunkáltta 50 téve 1 a szántóföld gazdájának 2 visszaadja
3 és I Gan *föld* után 4 X Kur gabonát 7 mér le 5, 6 *minden*
egyes évre.

60 64. §. 8 Ha valaki 9 kertjét 60 a kertésznek 1 rendezés
végett 2 adja ki: 3 a kertész, 4 a míg a kertet *bérben* tartja,
5 a kert bére gyanánt 6 két részt 7, 8 ad a kert gazdájának,
70 9 egy harmadot *pedig* 70 ő maga tart meg.

65. §. 1 Ha a kertész 2 a kertet rendbe nem hozza,
3 jövedelmét apadni engedi: 4 a kertész 5 a kert bérét 6 szom-
xvii. szédja arányában || tartozik lemérni.

A diorit-stele szövegében 7 oszlopot kitevő hézag következik,
melyet a törvénykönyvnek Susában és Ninivében talált kisebb-
nagyobb töredékei töltenek ki részben.

S. I. Rm. 267. 66. §. 2 Ha valaki 3 kereskedőtől pénzt vesz fel és
4 kereskedője 5 megint, de 6, 7 nincs miből fizetnie, 8 s *azért*
10 kertjét rendbehozatala után 9 a kereskedőnek 10 adja át: 1 „a
datyolát és mindent, a mi a kertben 2 terem, 3 pénzéd fejé-

ben ⁴ vidd el“ — mondván: ⁵ az illető kereskedő ⁶ ebbe bele ne egyezzek; ⁷ a datyolát, mely a kertben ⁸ terem, ⁹ a kert
20 gazdája ²⁰ veszi át; ¹ a pénzt és kamatait ² okmánya értelmében ³ a kereskedőnek kifizeti, ⁴ a fölös datyolát *pedig*,
⁵ mely a kertben ⁶ terem, ⁷ a kert gazdája ⁸ tartja meg.

XII. Lakóházak. 67—? §.

Rm. 267. 67. §. ⁹ Ha valaki ³⁰ házat épít

Minthogy úgy a susai, valamint a ninivei töredékek (ez utóbbi DT. 81.) szövegének beosztása a dioritstele vonalainak beosztását pontosan követi, tudva azt, hogy dioritstele egy egy oszlópa a házág tájékán 70—75 sor között ingadozik, módunkban van a töredékek egy részét a házág vonalszámába megközelítően elhelyezni. Ezt a hozzávetőleges elhelyezést jelzik a következő 9 §§. (70—78.) sorai mellé írt számok, melyek természetesen teljes bizonyosságra igényt sehogyz sem támaszthatnak. Magától értetődik, a §§-ok számozása is csak hozzávetőleges.

XVIII. 70. §. ³ fizet neki.

71. §. ⁴ Ha gabonát, pénzt vagy *egyéb* holmit ⁵ hűbér
jellegével bíró házért, ⁶ mely szomszédjának a háza, ⁷ melyet
10 megvásárol, ⁸ ad: ⁹ mindenben, ¹⁰ a mit *érte* ad, ¹ veszteséget
szenved; ² a ház gazdájára száll vissza; ³ ha *ellenben* a *kér-*
déses ház ⁴ nem hűbér: ⁵ megveheti; ⁶ az ilyen házért ⁷ gabo-

20 72. §. ⁸ Ha valaki ⁹ ²⁰ szomszédja engedélye
nélkül ¹ [saját ?] házában ² . . . -t csinál, ³ [szomszédja
házá]nak ⁴ nem

[30]

73. §. ⁶ a ház gazdája
40 ⁷ ha ⁸ a ház gazdája ⁹ mindent, a mit ⁴⁰ térít-
sen meg.

74. §. ¹ Ha

.

75. §.

.

[60] 76. §. (?) ¹ „rombadólt faladat ² erősítsd meg,
³ házadból ⁴ rombolják le“ — ⁵ a be nem épített telek gazdá-

- jának —, ⁶ be nem épített telkedet csináld meg, ⁷ be nem
 70 épített telked felől ⁸ törnek be házamba ⁹ 70 . . .
¹ tesz ² rombadőlt fal

 XIX. 77. §.
 10

 20 (DT. 81.) 78. §. ⁶ egy lakó
 30 ^{7,8} egész évi teljes házbérét ⁹ a háziúrnak ³⁰ megadja, mire
¹ a háziúr a lakót ^{2,3} az idő letelte előtt kivonulásra ⁴ szó-
 lítja fel: ⁵ mivel a háziúr ⁶ a lakót ^{7,8} az idő letelte előtt
 40 ⁹ házából kilakoltatta, ⁴⁰ azt a pénzt, melyet neki a lakó
¹ megadott, ² elveszíti.
 79. §.

A rákövetkező három oszlop (XX—XXII.) teljesen elveszett;
 az utolsó, XXIII. oszlop egy részét egy, Aššurbanipal könyvtára
 számára készült leíratból (DT. 81.) ismerjük. E töredék körülbelül
 ötven sorral végződik a stele homlokzatát borító szöveg vége előtt.
 A hézagra három §§-t számítva, a kérdéses töredék a törvénykönyv
 96. §-át tartalmazná.

- XXIII. 96. §. ⁹ gabonát [és]
 10 ezüstöt ¹⁰ . . . -nak nem bír, ¹ *ellenben egyéb* holmia van,
² mindazt, a mi kezében ³ van, ⁴ a tanuk elé ⁵ mintha vinné (?),
⁶ *hogy* kereskedőjének ⁷ adja: ⁸ az illető kereskedő ⁹ ne
 20

XIII. Közvetítők és ügynökök. 100—107. §§.

- I. r. 100. §.
¹ a pénz kamatait ² a maga teljességében, a hogy átvette,
³ saját javára írja, ⁴ a napokat ⁵ felszámítja és ⁶ kereskedőjét
⁷ kiegyenlíti.
 10 101. §. ⁸ Ha ott, a hova ment, ⁹ nyereséget ¹⁰ nem
 talál: ¹ a kapott pénzt ² megkettőzi s ³ a közvetítő a keres-
 kedőnek ⁴ adja.
 102. §. ⁵ Ha a kereskedő ⁶ a közvetítőnek ⁷ üzleti czé-

20 lokra pénzt ₈ ad s ₉ az ott, a hova megy, ₂₀ kárt ₁ szenved:
₂ a pénz tőkéjét ₃ a kereskedőnek visszaadja.

103. §. ₄ Ha az úton ₅ haladva ₆ az ellenség ₇ mindent,
 30 a mit czipel, ₈ elhánytat vele: _{9, 30} a közvetítő az istenre esküt
 tesz, mire ₁ fölmentést kap.

104. §. ₂ Ha a kereskedő ₃ a közvetítőnek ₄ gabonát,
 gyapjút, olajat, ₅ vagy bármiféle egyéb holmit ₆ elárusítás
 40 végett ₇ átad: ₈ a közvetítő a pénzt ₉ elkönyveli s ₄₀ a keres-
 kedőnek ₁ visszaadja; ₂ a közvetítő arról a pénzüsszegről
 szóló elismervényt, ₃ melyet a kereskedőnek ₄ lefizetett,
₅ megtartja.

105. §. ₆ Ha a közvetítő ₇anyag ₈ s annak a pénz-
 50 összegnek a nyugtáját, ₉ melyet a kereskedőnek ₅₀ átadott,
₁ át nem veszi: ₂ a nyugtázatlan pénzüsszeg ₃ a számlához (?)
₄ hozzá nem adható.

106. §. ₅ Ha a közvetítő ₆ a kereskedőnél pénzt ₇ vesz
 60 föl és ₈ kereskedőjétől ₉ letagadja: ₆₀ a kereskedő ₁ isten és
 tanuk előtt ₂ a pénz átvételét ₃ a közvetítőre rá fogja bizo-
 nyítani, mire ₄ a közvetítő a pénzt ₅ és mindent, a mit átvett,
₆ a kereskedőnek háromszorosan ₇ köteles megadni.

107. §. ₈ Ha a kereskedő ₉ a közvetítőt megbizsa (?)
 70 s ₇₀ a közvetítő mindent, ₁ a mit a kereskedő neki átadott,
 II. r. ₂ kereskedőjének || megtérített, ₂ a kereskedő *ellenben* min-
 dent, ₃ a mit a közvetítő ₄ neki lefizetett, ₅ letagad: ₆ az
 illető közvetítő ₇ isten és tanuk előtt ₈ a kereskedőt ezáfolja
 10 meg; mire a ₉ kereskedő, mert közvetítőjével szemben ₁₀ elta-
 gadással élt, ₁ mindent, a mit kapott, _{2, 3} a közvetítőnek
 VI-szorosan ₄ ad meg.

XIV. Korcsmárosnók. 108—111. §§.

108. §. ₅ Ha a korcsmárosnő ₆ a szesz ára fejében
₇ gabonát nem fogad el, ₈ ellenben nagy kőszűly szerint ₉ pénzt
 20 elfogad ₂₀ és a szesz árát ₁ a gabona árára szállítja le: ₂ az
 ilyen korcsmárosnőre ₃ bizonyítsanak rá s ₄ a vízbe ₅ vessék.

109. §. ₆ Ha a korcsmárosnő _{7, 8} házában gonosztevők
 30 ₉ gyülekeznek s ₁₀ ezeket a gonosztevőket ₁ kézre nem

keríti s₂ a palotába s₃ be nem kíséri: ₄ az a korcsmárosnő
s₅ ölessék meg.

110. §. ₆ Ha az istennek szentelt hölgy, papnő, ₇ ki
40 zárdán s₈ kívül lakik, ₉ korcsmát nyit, ₄₀ avagy szeszt *inni*
₁ korcsmába ₂ tér be: ₃ az ilyen nőszemélyt ₄ pörköljék meg.

111. §. ₅ Ha korcsmárosnő ₆ LX Ka szeszt ₇ hitelbe ad:
s₈ aratáskor ₉ L Ka gabonát kap.

XV. Szállítók. 112. §.

50 112. §. ₅₀ Ha valaki ₁ úton ₂ időzik és ₃ ezüstöt, aranyat,
drága köveket ₄ és *egyéb* ingóságait ₅ más embernek ₆ adja,
60 ₇ elszállítás végett s₈ átszolgáltatja, ₉ az illető *pedig* ₆₀ mind-
azt, a mi elszállítandó lett volna, ₁ rendeltetési helyére ₂ be
nem szolgáltatja, sőt ₃ eltulajdonítja: ₄ a szállítandó holmi
gazdája ₅ az illetőt ₆ mindarról, ₇ a mi szállítandó lett volna
70 s₈ a mit át nem adott, ₉ vádolja be s₁₀ akkor ₇₀ az illető
₁ V-szörösét mindannak, ₂ a mi neki átadatott, ₃ a szállítmány
gazdájának ₄ fogja megadni.

XVI. Adósjog. 113—119. §§.

III. r. 113. §. ₅ Ha valakinek ₆ más valakitől || gabonában
vagy pénzben követelni valója van ₂ s a gabona gazdájának
tudtán kívül ₃ magtárba, ₄ avagy raktárba ₅ helyezi a gabo-
nát: ₆ az ilyen emberre azt, hogy ₇ a gabona gazdájának
10 tudtán kívül ₈ magtárba, ₉ avagy raktárba ₁₀ vette a gabonát,
₁ bizonyítsák rá; akkor ₂ mind azt a gabonát, melyet elvett,
₃ vissza fogja téríteni ₄ és mindenben, ₅ a mit adott — bármi
legyen a neve —, ₆ veszteséget szenved.

114. §. ₇ Ha valakinek ₈ más valakitől ₉ gabonában
20 vagy pénzben ₂₀ követelni valója nincs ugyan, de ₁ az *illetőt*
zálogba fogja, _{2,3} egyszeri zálogolás fejében ₄ $\frac{1}{3}$ mané
ezüstöt ₅ fizet.

115. §. ₆ Ha valakinek ₇ másnál ₈ gabonában vagy pénz-
30 ben ₉ *követelése* van s₁₀ az *illetőt* ₃₀ zálogba fogja, mire ₁ az
elzálogolt *egyén* ₂ elzálogolójának házában ₃ végzeténél fogva
₄ meghal: ₅ ilyen jogesetből kifolyólag ₆ keresetnek *helye*
₇ nincsen.

116. §. 8 Ha a zálogba fogott *egyén* 9 elzálogolója házá-
 40 ban 40 ütlegetés, 1 avagy bántalmazás következtében 2 meghal: 3 az elzálogolt egyén tulajdonosa 4 kereskedőjére 5 bizonnyítson rá; 6 ha az *illető* szabad ember fia volt, 7 fiát öljék meg; 8 ha szabad ember rabszolgája volt, 9 $\frac{1}{3}$ mané ezüstöt
 50 50 fizet 1, 2 és mindazt, a mit csak adott, bármi legyen a neve, 3 elveszíti.

117. §. 4 Ha valaki 5 adósságba 6 esik, minek folytán 7 feleségét, fiát vagy leányát 8 pénzért eladja, 9 avagy szol-
 60 gaságba 60 adja: 1, 3 vevőjük, illetve uruk házában 1 három évig 4 fognak dolgozni; a negyedik 5 esztendőben 6 felszabadításuk 7 eszközözlendő.

118. §. 8 Ha *valaki* rabszolgát vagy rabnőt 9 szolgál-
 70 ságba 70 ad el, 1 a kereskedő *pedig* túlrad rajtuk, 2 *őket* pénzért eladja: 3 nem fogható porbe.

119. §. 4 Ha valaki 5 adósságba 6 esik, mire 7 rabszolga-
 iv. r. nőjét, ki neki gyermekeket szült, 8 pénzért eladja: || a pénzt, *melyet* a kereskedő megadott, 2 a rabnő gazdája megfizeti és 3 rabnőjét visszaváltja.

XVII. Letétek. 120—126. §§.

120. §. 4 Ha valaki 5, 6 gabonáját más valakinek házá-
 ban magtárba 7 önti s 8 a gabonahalmaz ellen 9 betörés tör-
 10 ténik, 10 vagy a ház gazdája 1 a magtárt fölnyitja s 2 a gabonát elveszi, 3 vagy *pedig* a gabonát, mely házában 4 felhalmoztatott, 5 teljesen 6 letagadja: 7 a gabona gazdája isten színe előtt 8 gabonája *mennyiségét* jelentse ki, mire 9 a ház
 20 gazdája 20 a gabonát, melyet elvett, 1 megkétszerezi s 2 a gabona gazdájának 3 megadja.

121. §. 4 Ha valaki 5 másnak a házában 6 gabonát hal-
 moz fel: 9 magtárbér gyanánt 7 egy évre 8 I Kur gabona
 30 után V Ka gabonát 30 ad.

122. §. 1 Ha valaki 2 másnak 3 ezüstöt, aranyat 4 vagy bármi néven nevezhető holmit 5 megőrzés céljából 6 átad:
 40 7 bármit is 8 átad, 9 tanuknak mutassa be, 40 szerződést 1 kös-
 sön és 2 őrizet végett *úgy* 3 adja át.

123. §. 4, 5 Ha tanuk és szerződés nélkül 6, 7 adja át
50 megőrzésre és 8 ott, a hol átadta, 9 eltagadják tőle: 50 az
ilyen jogesetből kifolyólag 1 keresetnek 2 he'ye nincsen.

124. §. 3 Ha valaki 4 másnak 5 ezüstöt, aranyat, 6 vagy
bármilyen néven nevezhető holmit 7 tanuk előtt 8 megőrzés
60 végett ad át és 9 ott, a hol átadta, 10 eltagadják tőle: 1 az
ilyen emberre 2 bizonyítsanak rá, mire 3 mindent, a mit
letagadott, 4 megkésztetve 5 köteles megadni.

125. §. 6 Ha valaki 7 valamiért 8 megőrzés végett adja
70 át, mire 9 ott, a hol átadta, 10 akár betörés, 1, 2 akár eltulaj-
donítás következtében 3 holmia 4, 5 a háziúr holmiával együtt
elvész: a hanyag háziúr 6, 7 azt a holmit, melyet neki meg-
őrzés végett adtak és 8 odaveszett, 9 teljes árban köteles
v. r. || a holmi gazdájának 2 megtéríteni; 3 a ház gazdája 4 elve-
szett jószágát 5 megkeresi és 6 tolvajától 7 visszaveszi.

10 126. §. 8 Ha valakinek 9 jószága 10 nem vészett el, de
azért — 1 „jószágom 2 elveszett“ — állítja és 3 kárát 4 ha-
zudja (?), 5 a mennyiben jószága 6 el nem vészett és 7 kárát
20 9 tanúsította 8 az isten előtt: 20 mindazt, 1 a mit igényel,
2 meg fogja kétszerezni és 3 saját kárára 4 meg fogja adni.

Házasságjog.

XVIII. Más feleségének alaptalan meggyanúsítása. 127. §.

127. §. 5 Ha valaki 6 „isten nővérére“ 7 vagy más fele-
30 ségére 8 ujjal mutogat, de 9 vádját nem igazolja: 30 az ilyen
embert 1 a bíró elé 2 vessék 3 és halántékát 4 nyirják meg.

XIX. Házassági szerződés. 128. §.

128. §. 5 Ha valaki 6 feleséget 7 vesz, de 8 *vele* szerző-
40 dést 9 nem köt: 40 az a nőszemély 1 nem feleség.

XX. Házasságtörés. 129—132. §§.

129. §. 2 Ha valakinek feleségét 4 más 3 férfival 5 való
fektében 6 rajtakapják: 7 kötözzék meg őket 9 és dobják őket
50 8 a vízbe; 50 ha az asszony ura 1 feleségének életét megki-
méli: 2 a király is 3 megkegyelmez szolgájának.

130. §. 4 Ha valaki 5 másnak a feleségét, 6 a ki himet
60 7 nem ismer s 8 apja házában 9 lakik, 60 leteperi, 1 ölébe
2 fekszik és 3 rajtakapják: 4 az az ember 5 ölessék meg; 6 az
asszonyinak 7 ne legyen bántódása.

70 131. §. 8, 9 Ha valakinek a feleségét 70 tulajdon férje
vádolja, de 1 más férfival 2 fekve 3 rajtakapva nem lett:
4, 5 az istenre esküt tesz és 6 családjához tér vissza.

132. §. 7, 8 Ha valakinek feleségére 9 más férfi miatt
vi. r. 80 ujjal 1, 2 mutogatnak, de 3 || más férfival 2 fekve 3 nem lett
rajtakapva: 4 férje kedvéért 5 a folyóba 6 merüljön.

XXI. Hadi fogságba került, híre veszett és száműzött férjek nejei.

133—136. §§.

133. a) §. 7 Ha valaki 8 zsákmányul elhurezoltatik, de
10 9 házában 10 ennivaló 1 van: 2 [feleség]e 3 . . . 4 [holmiát]
5 [vegye őrizet alá] és 6 [más] [házba] 7 [be ne von]uljon.

20 133. b) §. 8 Ha az a nőszemély 9 vagyonát 20 meg nem
őrizte, sőt 1 más házba 2 vonult: 3 az ilyen nőszemélyre
4 bizonyítsanak rá és 6 lökjék 5 a vízbe.

134. §. 7 Ha valaki 8 zsákmányul elhurezoltatik és
30 9 házában 30 ennivaló 1 nincsen, 2 felesége pedig 3 más házba
4 vonul: 5 az ilyen nőszemélynek 6 nincsen vétke.

135. §. 7 Ha valaki 8 zsákmányul elhurezoltatik és
40 9 házában 40 ennivaló 1 nincsen, 2 mi miatt 3 felesége 4 más
házba 5 vonul, 6 ott gyermekeket szül, 7 a végén *azonban*
50 8 férje visszatér és 9 városát 30 eléri: 1 a nőszemély maga
2 férjéhez 3 tér vissza; 4, 5 a gyermekek apjukat 6 követik.

136. §. 7 Ha valaki 8 tulajdon városát megveti és 9 meg-
60 szökik, 60 utóbb *pedig* 1 felesége 2 más házba 3 vonul, 4 ha az
illető 5 visszatér és 6 feleségét 7 vissza akarja foglalni: 8 mert
70 tulajdon városa iránt 9 gyűlölettel viselkedett és 70 meg-
szökött, 1 a szökevény felesége 2 férjéhez 3 nem fog visz-
zatérni.

XXII. Elválás. 137—143. §§.

137. §. 4 Ha valaki 5 másodfeleségének, 6 ki neki gyer-
mekeket szült, avagy hitvesének, ki gyermekekkel 7 aján-

80 dékozta meg, ⁸ elbocsátására ^{9, 80} határozza el magát: ¹ az
 illető nőszenyelynek ² hozományát ³ adja vissza ⁴ és egy
 VII. r. részt ⁵ földből, kertből, ingóságból || adjon neki, hogy ² gyer-
 mekeit ³ felnevelhesse; ⁴ miután *pedig* gyermekeit ⁵ felne-
 10 velte, ⁶ mindabból, ⁷ a mi gyermekeinek ⁸ adatott, ^{9, 10} a
 fiukhoz hasonlóan egy rész ¹ adassék neki, mire ² szíve
 férfia ³ elveheti.

138. §. ⁴ Ha valaki ⁵ hitvesét, ⁶ a ki neki gyermekeket
 nem szült, ⁷ elbocsátja: ^{8, 9} vételárának teljes pénzösszegét
 20 ²⁰ ki fogja neki adni ¹ s a hozományt, ² melyet apja házából
 hozott, ³ meg fogja neki téríteni s ⁴ *úgy* bocsátja el.

139. §. ⁵ Ha a vételár ⁶ nincs meg: ⁷ I manê ezüstöt
^{8, 9} ad neki elbocsátás fejében.

30 140. §. ³⁰ Ha *az* illető felszabadított: ¹ $\frac{1}{3}$ manê ezüs-
 töt ² ad.

141. §. ³ Ha valakinek a felesége, ⁴ ki az illető házá-
 ban ⁵ lakik, ⁶ kivonulásra ^{7, 8} határozza el magát, minek
 40 folytán ⁹ bolondokat ⁴⁰ csinál, ¹ házát tönkreteszi, ² férjét
 elhanyagolja: ³ bizonyítsanak rá; ⁴ ha férje: ⁵ „elbocsátom
 őt“ — ⁶ mondja, ⁷ bocsássa el; ^{8, 9} elbocsátásának útjára
 50 ⁵⁰ semmi ¹ sem adatik neki; ³ ha férje: ³ „nem bocsátom
 el“ — mondja, ⁴ férje másodfeleséget ⁵ vehet; ⁶ az illető
 nőszenyely ⁷ rabnő gyanánt ^{8, 9} fog lakni férje házában.

60 142. §. ⁶⁰ Ha egy nőszenyely férjét meggyűlöli, ¹ „ne
 fogj meg“ — ² mondja: ³ multja ⁴ hibájával együtt ⁵ álla-
 pítassék meg; ⁶ ha magát megtartóztatta, ⁷ úgy hogy hibát
 70 ⁸ el nem követett, ⁹ míg férje ⁷⁰ kijárogatott s ezzel ¹ túlsá-
 VIII. r. gosan ² elhanyagolta: || e nőszenyely nem vétkes; ² ho-
 zományát ³ foghatja és ⁴ apja házába ⁵ mehet.

143. §. ⁶ Ha magát meg nem tartóztatta, ⁷ kijárogatott,
 10 ⁸ házát tönkretette, ⁹ férjét elhanyagolta: ¹⁰ az ilyen nősze-
 mélyt ² dobják ¹ a vízbe.

XXIII. A SU. GI-tu (másodfeleség). 144—149. §§.

144. §. ³ Ha valaki ⁴ feleséget vesz ⁵ s a nő ⁶ férjének
 rabnőt ⁷ ad s *az* ⁸ gyermekekkel ajándékozza meg, ⁹ az illető
 20 *pedig* ²⁰ másodfeleség ¹ vételére ^{2, 3} szánja el magát: ⁴ ezt

az illetőnek ⁵ nem fogják megengedni; ⁶ másodfeleséget ⁷ nem vehet.

- 30 145. §. ⁸ Ha valaki ⁹ feleséget vesz s *az* ³⁰ gyermekekkel nem ajándékozza meg, mire ¹ másodfeleség ² elvételére ^{3,4} szánja el magát: ⁵ az illető ⁶ másodfeleséget ⁷ vehet
40 *ugyan*, ⁸ házába ⁹ be is vezetheti, ⁴⁰ de a másodfeleség ¹ a hitvessel ² nem vetekedhetik.

146. §. ³ Ha valaki ⁴ feleséget vesz s *az* ^{5,6} rabszolganőt ad férjének és ⁷ *amaz* gyermekeket szül, ⁸ utána pedig
50 ⁹ a rabnő ⁵⁰ úrnőjével ¹ vetekedik, ² mert gyermekeket szült: ³ úrnője ⁴ pénzért ⁵ el nem adhatja; ⁶ rabszolgajelet ⁷ tegyen rá s ⁸ a rabnők közé ⁹ ossza.

- 60 147. §. ⁶⁰ Ha gyermekeket ¹ nem szült: ² úrnője ³ pénzért ⁴ eladhatja.

148. §. ⁵ Ha valaki ⁶ feleséget ⁷ vesz s ⁸ lahbu-betegség
70 ⁹ fogja el, mi miatt ⁷⁰ egy második ¹ elvételére ^{2,3} határozza el magát: ⁴ elveheti *ugyan*, *de* ⁵ feleségét, ⁶ kit a lahbu-betegség ⁷ fogott elő, ⁸ nem bocsáthatja el; ⁹ az általa alapított háztartásban ⁸⁰ fog lakni s ¹ a míg él, ellátásban fog részesülni.

- IX. r. 149. §. || Ha az asszony ² férje házában ³ lakni ⁴ nem hajlandó: ⁵ hozományát, ⁶ melyet apja házából ⁷ hozott, ⁸ hibátlanul megadja neki és *akkor* ⁹ elmehet.

XXIV. Menyasszonyi ajándék. 150. §.

- 10 150. §. ¹⁰ Ha valaki ¹ feleségének ² földet, kertet, házat, ³ avagy *más* holmit ⁴ ajándékoz, ⁵ pecsét alatt ⁶ ráhagy: ⁷ férje után ⁸ a gyermekek keresetét nem indíthatnak ellene;
20 ⁹ az anya ²⁰ hagyatékát, ¹ annak a gyermeknek, ² a kit szeret, ³ adhatja; ⁴ testvérnek ⁵ nem adhatja.

XXV. Házasságkötést megelőző adósságok. 151—152. §§.

151. §. ⁶ Ha egy nőszemély, ⁷ ki valakinek házában
30 ⁸ lakik, ^{9,30} abból a czélból, hogy férjének hitelezője ¹ le ne foglalhassa, ² férjével szerződésre lép, *erről* ³ okmányt ⁴ állítat ki vele, ^{5,9} ha az illetőre, ⁶ mielőtt a kérdéses nőszemélyt

40 ⁷ elvette volna, ⁸ tartozási kötelezettség ⁴⁰ hárult: ¹ hitelezője
² feleségét ³ le ne foglalja. ^{4, 8} És ha a kérdéses nőszemélyre,
⁵ mielőtt az az illető házába ⁶ vonult volna, ⁷ tartozási köte-
 50 lezettség ⁹ hárult: ⁵⁰ hitelezője ¹ férjét le ne foglalja.

152. §. ² Ha *azonban* mikor már ³ a kérdéses nősze-
 mély ⁴ valakinek a házába ⁵ vonult, ⁶ rájuk ⁷ tartozási köte-
 60 lezettség ⁸ hárult: ⁹ mindkettőjük ⁶⁰ köteles a kereskedőt
 kielégíteni.

XXVI. Hitvesgyilkos nő. 153. §.

153. §. ¹ Ha valakinek a felesége ^{2, 3} más férfi kedvéért
⁴ férjét megöleti: ^{5, 6} az ilyen nőszemélyt húzzák karóba.

XXVII. Vérfertőzés. 154—158. §§.

70 154. §. ⁷ Ha valaki ⁸ tulajdon lányát ⁹ ismeri meg: ⁷⁰ az
 ilyen embert ¹ a városból úzzék ki.

155. §. ² Ha valaki ³ fiának ⁴ menyasszonyt szemel
 ki, ⁵ fia megismeri, ⁶ utána *pedig* ő maga ^{7, 8} fekszik ölébe
 80 és ⁹ rajtakapják: ⁸⁰ az ilyen embert ¹ kötözzék meg s ² a
 x. r. vízbe || dobják.

156. §. ² Ha valaki ³ fiának ⁴ menyasszonyt ⁵ szemel ki,
 de ⁶ a fiú meg nem ismeri s ^{7, 8} ő maga fekszik ölébe: ⁹ $\frac{1}{2}$
 10 manê ezüstöt ¹⁰ fizet ki neki ¹ s mindent, ^{2, 3} a mit apja
 házából ⁴ hozott, ⁵ hibátlanul visszaadja neki; ⁶ szívének
 férje ⁷ vegye el.

20 157. §. ⁸ Ha valaki ⁹ apja után ²⁰ anyja ölébe ¹ fekszik:
² mindkettőjüket ³ pörköljék meg.

158. §. ⁴ Ha valaki ⁵ apja után ^{6, 7} mostohaanyja (?)
 30 ölében, ⁸ ki gyermekeket szült, ⁹ éret'k: ³⁰ az illető ¹ az apai
 házból (?) ² tagadtassék ki.

XXVIII. A tirhatu (a menyasszony vételárának) hova fordítása, ha a házaselek egybekelése elmarad. 159—161. §§.

159. §. ³ Ha valaki, ⁴ ki apósa házába ⁵ ajándékot ⁶ ho-
 zott, ⁷ menyasszonyának vételárát megadta, ⁸ más nősze-
 40 mélyre ⁹ veti szemeit s ⁴⁰ apósának ¹ „lányodat ² el nem

veszem“ — mondja: ³ a lány apja ⁴ mindazt, ⁵ a mi neki ajándékul adatott, ⁶ megtarthatja.

50 160. §. ⁷ Ha valaki ⁸ apósa házába ⁹ ajándékot ⁵⁰ hozott, ¹ menyasszonya vételárát ² megadta, ³ a lány apja *azonban* ⁴ „lányomat nem adom neked“ — ⁵ mondja: ⁶ mindent, a mit ⁷ neki ajándékozott, ⁸ megkészterez s *úgy* ⁹ adja vissza.

60 161. §. ⁶⁰ Ha valaki ¹ apósának házába ² ajándékot hozott, ³ menyasszonya vételárát ⁴ megadta, erre ⁵ pajtása ⁶ megrágalmazza, mire ⁷ apósa ⁸ az asszony urának ⁹ „lányomat el nem veszed“ — ⁷⁰ mondja: ¹ mindent, a mi csak ² részére ajándékul adatott, ³ megkészterez s *úgy* ⁴ ad vissza ⁵ és feleségét ⁶ pajtása ⁷ el nem veheti.

XXIX. A menyasszony vételárának, illetve hozományának hovaforditása az asszony halála esetén. 162—164. §§.

80 162. §. ⁸ Ha valaki ⁹ feleséget ⁸⁰ vesz, ¹ az neki gyer-
xi. r. mekeket szül ² s a nőszemély ³ végzetét || követi: ² hozománya tárgyában ³ apja ⁴ keresetet nem indíthat; ⁵ hozománya ⁶ gyermekeié.

10 163. §. ⁷ Ha valaki ⁸ feleséget ⁹ vesz, ¹⁰ az gyermekekkel nem ajándékozza meg, ¹ a nőszemély *pedig* ² végzetét ³ követi: ⁴ ha a menyasszonyi vételárt, ⁵ melyet az illető ⁶ apósa ²⁰ házába hozott, ⁷ apósa ⁸ visszaadja: ⁹, ²⁰ a kérdéses nőszemély hozománya tárgyában ¹ férje keresetet nem indíthat; ² hozománya ³ apja családjáé.

164. §. ⁴ Ha apósa ⁵ a menyasszony vételárát ⁶ vissza nem adja: ⁷ hozományából ⁸ a teljes menyasszonyi vételárt ³⁰ ⁹ vonja le s ³⁰ a hozományt ¹ apja családjának ² adja vissza.

Örökösödési jog.

XXX. A hitvestől született gyermekek örökösödési joga az apa után. 165—169. §§.

165. §. ³ Ha valaki ⁴ fiának, ⁵ ki szemében kedves, ⁶ földet, kertet, avagy házat ⁷ ajándékoz, ⁸ pecsét alatt ráírat, ⁴⁰ ⁹ utána *pedig* az apa ⁴⁰ végzetét ¹ követi: ² a mikor a testvérek ³ megosztzkodnak, ⁴ az ajándékot, *melyet* az apa ⁵ neki

adott, ⁶ birtokába veszi, ⁷ azonfelül *pedig* ⁸ az apai ház vagyónán ⁹ együttesen ⁵⁰ osztozkodnak.

166. §. ¹ Ha valaki ² gyermekei számára, a kikét kapott, ³ feleséget vesz, de ^{4, 5} legkisebb fia számára ⁶ feleséget ⁷ nem vesz, ⁸ utána *pedig* az apa ⁹ végzetét ⁶⁰ követi: ¹ mikor a testvérek ³ az apai ház vagyónán ² osztozkodnak, ^{4, 5} legkisebb testvérüknek, ⁶ ki *még* feleséget ⁷ nem vett, ⁸ ráadásképpen ⁷⁰ ⁹ osztályrészéhez ⁷⁰ menyasszonyának vételárát ¹ hozzáteszik és ² feleséget ³ vétetnek vele.

167. §. ⁴ Ha valaki ⁵ feleséget ⁶ vesz, *az* ⁷ gyermekeket szül neki s ⁸ az a nőszemély ⁹ végzetét ⁸⁰ követi, ¹ utána ² más nőt ³ vesz el s *az* ⁴ gyermekeket szül, ⁵ végül *pedig* ⁶ az apa ^{xii. r. is} végzetét ⁷ követi: || a gyermekek anyáik szerint ² ne osztozkodjanak, *hanem* ^{3, 4} anyáik hozományát ⁶ vegyék birtokukba s ⁶ az apai ház vagyónán ⁷ együttesen ⁸ osztozzanak.

168. §. ⁹ Ha valaki ¹⁰ fiának ¹ kitagadására ² határozza el magát s ³ a bírónak: ⁴ „fiamat kitagadom“ — mondja: ⁵ a bíró ⁶ multját ⁷ kutassa ki; ⁸ ha a fiú súlyos vétet, ²⁰ ⁹ mely az örökségből *való* ²⁰ kitagadást *vonná maga után*, ¹ el nem követett: ² az apa fiát ³ az örökségből ⁴ ki ne tagadja.

169. §. ⁵ Ha súlyos bünt, ⁶ mely az örökségből *való* ⁷ kitagadást *vonná maga után*, ⁹ hárít magára ⁸ apjával szemben: ³⁰ ³ első izben ¹ elnézést gyakoroljanak vele; de ² ha súlyos vétet ³ másodszor hárít magára: ⁴ az apa fiát ⁵ az örökségből ⁶ kitagadhatja.

XXXI. Rabnőtől született gyermekek örökösödési joga az apa után.

170—171. §§.

170. §. ⁷ Ha valakinek ⁸ hitvese ⁹ gyermekeket szült ⁴⁰ ⁴⁰ és rabszolganője ¹ gyermekeket szült s ² az apa ³ életében ⁴ azoknak a gyermekeknek, kiket a rabnő szült: ⁵ „fiaim“ — mondja s ^{6, 7} őket hitvese fiai közé sorolja, ⁸ utána *pedig* ⁵⁰ az apa ⁹ végzetét ⁵⁰ követi: ¹ az apai ház vagyónán ² a hitves fiai ³ s a rabnő fiai ⁴ együttesen ⁵ osztozkodnak; ⁶ a gyermek, a hitves fia ⁷ a részek között ⁸ válogathat és *osztályrészét* ⁹ birtokába veheti.

171. §. ⁶⁰ ⁶⁰ És ha egy apa ¹ életében ² azokhoz a gyer-

mekeihez, kiket a rabnő szült: ³ „fiaim“ — nem mondja,
⁴ utána *pedig* az apa ⁵ végzetét ⁶ követi: ⁸ a rabnő gyermekei
 70 ⁷ az apai ház vagyonában ⁹ a hitves gyermekeivel ⁷⁰ ne osz-
 tozkodjanak; ⁹ a rabnőnek és gyermekeinek ¹ felszabadítása
³ eszközöltessék; ⁴ a hitves gyermekei ⁵ a rabnő gyermekei
 ellen ⁶ rabszolgásításuk céljából ⁷ keresetet ne indítsanak;
 80 ⁸ a hitves ⁹ hozományát ⁸⁰ és menyasszonyi ajándékát, ¹ me-
 lyet férje ² adott neki, ³ okmányilag ⁴ ráíratott, ⁵ birtokába
 XIII. r. veszi és ^{6, 7} férje lakásában lakva, azt ⁹ || a míg él, élvezi,
² pénzért *azonban* ³ el nem adhatja; ⁴ hagyatéka ⁵ gyermekeié.

XXXII. Az özvegy igényei férje hagyatékára. 172—174. §§.

172. §. ⁶ Ha férje ⁷ menyasszonyi ajándékot ⁸ nem adott
 10 neki: ⁹ hozományát ¹, hibátlanul térítsék meg neki s ^{1, 2} férje
 házának vagyonából ³ *oly* részt ⁵ kap, ⁴ mint egy figyermek;
⁶ ha fiai ⁷ azért, hogy a házból kikényszerítsék, ⁸ vele kel-
 20 lemetlenkednek: ⁹ a bírák ²⁰ a vele történeteket ¹ vizsgálják
 meg, ² a gyermekekre büntetést ³ szabjanak, ⁴ az asszony
azonban ⁵ férje házából ⁶ ki ne vonuljon; ⁷ ha azonban a
 30 kérdéses nőszemély ⁸ kivonulásra ^{9, 30} szánja el magát: ¹ a
 menyasszonyi ajándékot, ² melyet férje ³ adott neki, ⁴ gyer-
 mekeinek ⁵ hagyja; ⁷ apja házának ⁶ hozományát ⁸ elviheti és
 40 ⁹ szive férjéhez ⁴⁰ mehet feleségül.

173. §. ¹ Ha a kérdéses nőszemély ² ott, a hova bevo-
 nul, ³ férjének, ⁴ a későbbinek ⁵ gyermekeket szül ⁶ az illető
 nőszemély utóbb meghal: ⁷ hozományán ^{8, 9} korábbi és ké-
 50 söbbi gyermekei ⁵⁰ osztozkodnak.

174. §. ¹ Ha férjének, ² a későbbinek, ³ gyermekeket
 nem szült: ⁴ hozományát ⁵ hitvesének fiai kapják.

XXXIII. Házasság rabszolga és szabad nő között. 175—176/a. §§.

175. §. ⁷ Ha akár a palota rabszolgája, ^{8, 9} akár a fel-
 60 szabadított rabszolgája ⁶⁰ *szabad* ember lányát ¹ veszi el s
az ² gyermekeket ³ szül: ⁴ a rabszolga gazdája ^{5, 6} a *szabad*
 ember lányának gyermekei ellen ⁷ rabszolgaságba való veté-
 sük céljából ⁸ keresetet nem indíthat.

70 176. §. 9 És hogyha a palota rabszolgája, 70 avagy a
felszabadított rabszolgája 1 *szabad* ember lányát 2 veszi el s
3 miután elvette, 6 apai házból való 5 hozományával 4 egye-
temben 7 a palota rabszolgájának házába, 8 avagy a felsza-
80 badítottnak rabszolgáéba 9 vonul és 80 miután egybekeltek,
1 családöt alapítottak, 2 vagyont szereztek, 3 utóbb 4 akár
a palota rabszolgája, 5 akár a felszabadított rabszol-
gája 6 végzetét 7 követi: 8 a *szabad* ember lánya 9 hozomá-
90 nyát 90 birtokba veszi 1 és mindent, 2 a mit férje és ő maga
xiv.r. || egybekelésük után 2 szereztek, 3 két részre 4 osztják; 5 felét
a rabszolga gazdája 6 kapja, 7 felét 8 a *szabad* ember lánya
9 gyermekei részére foglalja el.

10 176/a. §. 10 Ha a *szabad* ember lányának 1 hozománya
nincsen: 2 mindazt, a mit férje és ő maga 3 egybekelésük
óta 4 szereztek, 5 ketté 6 osztják; 7 felét a rabszolga gazdája
20 8 veszi birtokába, 9 felét 20 a *szabad* ember lánya 1 gyermekei
számára foglalja le.

XXXIV. Másodszor férjhez menő özvegy örökösödési igényei első férje
hagyatékával szemben. 177. §.

177. §. 2 Ha egy özvegy, 3 kinek gyermekei 4 kiskorúak,
5 más házba való 6 vonulásra 7, 8 határozza el magát: 9 a
30 bírák tudtán kívül 30 nem fog bevonulni; 1 a mikor *pedig*
2 más házba 3 vonul, 4 a bírák 7 előbbi 6 férje házában 5 mult-
40 ját 8 meg fogják vizsgálni s 9, 40 előbbi férjének házat 1, 2 ké-
sőbbi férjére 3 és a kérdéses nőszemélyre 4 bízzák, 5 okmányt
6 állíttatva ki velük; 7 a házat őrizni fogják 8 és a kisko-
50 ruakat 9 felnevelik, 50 a házi bútorkat 1 pénzért 2 el nem
adják; 3 a vevő, 4, 5 a ki az özvegy gyermekeinek bútorkatát
6 megvásárolja, 7 pénzével 8 veszteséget szenved, 9 a holmi
60 gazdájához 60 tér vissza.

XXXV. Istennek szentelt leánygyermekek örökösödése. 178—182. §§.

178. §. 1 Ha egy istennek szentelt nő, papnő (?),
2 avagy kéjhölgy, 3 a kinek apja 4 hozományt 5 ajándékozott,
6 okmányilag 7 reáíratott, 8 az okmányban, 9 melyet részére

70 íratott, ⁷⁰ hagyatékát ¹ oda, a hova neki ² jól esik, eladomá-
nyozni ³ írásban fel nem hatalmazza, ⁴ szive minden ⁵ sugal-
latát követni nem engedi: ⁶ minekutána az apa ⁷ végzetét
80 ⁸ követi, ⁹ földjét, avagy kertjét ⁸⁰ testvérei ¹ foglalják el és
^{2,3} részének arányában ⁴ élelmét, olaját és ruházatát ⁵ adják
meg neki és ⁶ szívét ⁷ elégítsék ki. ⁸ Ha *azonban* testvérei
90 ^{9,90} részének arányában ¹ gabonáját, olaját és ruháját ² meg
xv.r. nem adnák neki és **||** szívét ² ki nem elégítenék: ³ földjét,
avagy kertjét ⁴ *annak* a bérlőnek, ⁵ a kit jónak lát, ⁶ kiad-
10 hatja; ⁷ bérlője ⁸ tartsa őt el; ⁹ a földet, kertet ¹⁰ és min-
dent, ¹ a mit apja ² reá hagyott, ³ míg él, haszonélvezi, ⁴ pénz-
ért ⁵ el nem adhatja, ⁶ mást *velük* ⁷ ki nem fizethet; ⁸ örök-
sége ⁹ testvéreié.

20 179. §. ²⁰ Ha egy istennek szentelt nőt, papnőt (?),
¹ avagy kéjhölgyet, ² a kinek apja ³ hozományt ⁴ ajándékozott,
⁵ pecsét alatt ⁶ javára íratott, ⁷ az okmányban, ⁸ melyet neki
30 kiállított, ⁹ hagyatékát ³⁰ oda, a hova jónak látja ¹ eladomá-
nyozni, ² írásban felhatalmazott, ³ szive minden ⁴ sugallatá-
nak követésére neki engedélyt adott: ⁵ minekutána az apa
⁶ végzetét ⁷ követi, ⁸ hagyatékát ⁹ oda, a hova jónak látja,
40 ⁴⁰ eladományozhatja; ¹ testvérei ² keresetet nem indíthatnak
ellene.

180. §. ³ Ha egy apa ⁴ lányának, *legyen az* ⁵ zárdai nő,
⁶ avagy kéjhölgy, ⁷ hozományt ⁸ nem ajándékoz: ⁹ minek-
50 utána az apa ⁵⁰ végzetét ¹ követi, ² az apai ház vagyonából
³ egy részszel, miként ⁴ a gyermekek, ⁵ osztozik, ⁶ a míg
él, ⁷ haszonélvezi, ⁸ hagyatéka *pedig* ⁹ testvéreié.

60 181. §. ⁶⁰ Ha egy apa ¹ papnót, templomi ringyót,
² avagy szűzet ³ visz az istennek, de ⁴ hozományt ⁵ nem
ajándékoz neki: ⁶ minekutána az apa ⁷ végzetét ⁸ követi, ⁹ az
70 apai ház vagyonában ⁷⁰ örökségének egyharmadrészával
¹ osztozik s ² a míg él, ³ haszonélvezi; ⁴ hagyatéka ⁵ test-
véreié.

182. §. ⁶ Ha egy apa ⁷ leányának, ^{8,9} a bábeli Marduk-
80 isten papnőjének, ⁸⁰ hozományt ¹ nem ajándékoz, ² pecsét
alatt ³ javára nem írat: ⁴ minekutána az apa ⁵ végzetét
⁶ követi, ⁷ az apai ház vagyonában ⁸ örökségének egyhar-

90 madával ^{9, 90} osztozik testvéreivel; ¹ hűbéri kötelezettségeket
² átvenni nem köteles. ³ Marduk isten papnője ⁴ hagyatékát
 XVI. r. ⁵ oda, a hova ⁶ jönnek látja, || adományozhatja.

XXXVI. Másodfeleségtől származó leánygyermekök örökösödése.

183—184. §§.

183. §. ² Ha egy apa ³ másodfeleségétől való lányának
⁴ hozományt ⁵ ajándékozik, ⁶ férjhez ⁷ adja, ⁸ pecsét alatt ⁹ ja-
 10 vára irat: ¹⁰ minekutána az apa ¹ végzetét ² követi, ³ az apai
 ház vagyonában ⁴ nem osztozik.

184. §. ⁵ Ha valaki ^{6, 7} másodfeleségétől való lányának
 20 ⁸ hozományt ⁹ nem ajándékozik, ¹⁰ férjhez ¹ nem adja: ² minek-
 utána az apa ³ végzetét ⁴ követi, ⁵ testvérei ⁶ az apai ház
 erejéhez képest ⁷ hozományt ⁸ ajándékoznak neki és ⁹ férj-
 30 hez ¹⁰ adják.

XXXVII. Örökbefogadás. 185—193. §§.

185. §. ¹ Ha valaki ² kis gyermeket ³ saját nevében
⁴ fiúsítás végett ⁵ vesz magához és ⁶ felnevel: ⁷ az a növendék
⁸ vissza nem pörölhető.

40 186. §. ⁹ Ha valaki ¹⁰ kis gyermeket ¹ fiúsítás céljából
 vesz magához, ² mikor *pedig* ³ magához vette, ⁴ apját, ⁵ avagy
 anyját ⁶ rákényszerítette: ⁷ az a növendék ⁸ apja házába
⁹ tér vi-sza.

50 187. §. ¹⁰ Udvaronecznak a fia, ¹ palotaszolgának, ² avagy
 kéjhölgynek a fia ³ vissza nem pörölhető.

188. §. ⁴ Ha egy mesterember ⁵ fiúsítás végett gyer-
 meket ⁶ vesz magához, ⁷ keze munkáját ⁸ megtanultatja vele:
a gyermek ⁹ vissza nem pörölhető.

60 189. §. ¹⁰ Ha keze munkáját ¹ meg nem tanultatja vele:
² az a növendék ³ apja házába ⁴ tér vissza.

190. §. ⁵ Ha valaki ⁶ a kis gyereket, ⁷ a kit fiúsítás
 70 céljából ⁸ vett magához ⁹ és felnevelt, ¹⁰ gyermekei közé
¹ nem sorolja: ² az a növendék ³ apja házába ⁴ tér vissza.

191. §. ⁵ Ha valaki ⁶ kis gyereket ⁷ fiúsítás végett ⁸ vesz
 80 magához és ⁹ felnevel, *de utóbb* ¹⁰ családot alapít, ¹ minek-
 utána *pedig* gyermekeket ² kapott, ³ növendékének kitaga-

dására ⁴ határozza el magát: ⁵ a gyermek üres kézzel ⁶ nem távozik el; ⁷ nevelőapja ⁸ saját vagyonából ⁹ a fiúrész $\frac{1}{3}$ -át
 90 ⁹⁰ adja neki, mire ¹ odább fog állni; ² földből, kertből, ³ avagy házból ^{4, 5} részt nem kaphat.

XVII. r. 192. §. ⁶ Ha az udvaronecznak a fia, ^{||} avagy a kéjhölgynek fia ^{2, 3} nevelő apjának, ^{4, 5} vagy nevelő anyjának:
⁶ „te nem vagy apám“, ⁷ „te nem vagy anyám“ -- mondja:
⁸ nyelvét ⁹ vágják el.

10 193. §. ¹⁰ Ha az udvaronecznak fia, ¹ avagy a kéjhölgynek a fia ² apja házát ³ megtudakolja, mire ^{4, 5} nevelőapját,
 20 ^{6, 7} vagy nevelőanyját ⁸ meggyölölve, ⁹ apja házába ²⁰ megy: ¹ szemét ² szúrják ki.

XXXVIII. Lex talionis. Szemet szemért . . . 194—214. §§.

194. §. ³ Ha valaki ⁴ gyermekét dajkának ⁵ adja és ⁶ a
 30 gyermek ⁷ a dajka kezében ⁸ meghal, ⁹ a dajka pedig ^{30, 1} az apa vagy az anya tudtán kívül ² más gyermeket ³ dajkál:
⁴ bizonyítsanak rá; ^{5, 5} mivelhogy az apa vagy az anya tud-
 40 tán kívül ⁷ más gyermeket ⁸ dajkált: ⁹ mellét ⁴⁰ vágják le.

195. §. ¹ Ha a gyermek apját ² megüti: ³ kezét ⁴ vágják le.

196. §. ⁵ Ha valaki ⁶ másnak a szemét ⁷ kioltja: ⁸ szemét ⁹ oltsák ki.

50 197. §. ⁵⁰ Ha másnak a csontját ¹ töri el: ² csontját ³ törjék el.

198. §. ⁴ Ha a felszabadult szemét ⁵ pusztította el,
⁶ avagy a felszabadult csontját ⁷ törte el: ⁸ I manē ezüstöt ⁹ fizet.

60 199. §. ⁶⁰ Ha *szabad* ember rabszolgájának szemét ¹ pusztította el, ² avagy *szabad* ember rabszolgájának csontját ³ törte el: ⁴ vételára felét ⁵ fizeti.

200. §. ⁶ Ha valaki ^{7, 8} vele egyenrangunak fogait ⁹ üti
 70 ki: ⁷⁰ fogait üssék ki.

201. §. ^{1, 2} Ha a felszabadult fogait üti ki: ³ $\frac{1}{3}$ manē ezüstöt ⁴ fizet.

202. §. ⁵ Ha valaki ⁶ másnak az arezát, ⁷ ki nála na-

80 gyobb, ⁸ megüti: ⁹ nyilvánosság előtt ⁸⁰ bikacsökkal ¹ hatvanat vágjanak rá.

203. §. ² Ha *szabad* ember fia ³ más *szabad* ember fiának arczát, ⁴ ki olyan, mint ő, ⁵ megüti: ⁶ I mané ezüstöt ⁷ fizet.

204. §. ⁸ Ha a felszabadult ⁹ *más* felszabadultnak arczát
90 ⁹⁰ megüti: ¹ X sekel ezüstöt fizet.

205. §. ² Ha *szabad* ember rabszolgája ³ szabad ember XVIII. fiának arczát || megüti: ² fülét ³ vágják le.

r. 206. §. ⁴ Ha valaki más valakit ⁵ verekedés közben
10 ⁶ megüt, ⁷ sebet ⁸ ejt rajta: ⁹ az illető: ¹⁰ „tudva ¹ nem is ütöttem meg“ — ² megesküszik s ³ az orvost megfizeti.

207. §. ⁴ Ha az ütés következtében ⁵ meghal: ⁶ esküdjék meg; ⁷ ha *szabad* ember fia volt, ⁸ $1\frac{1}{2}$ mané ezüstöt ⁹ fizet.

20 208. §. ²⁰ Ha felszabadult ember fia volt: ¹ $1\frac{1}{3}$ mané ezüstöt ² fizet.

209. §. ³ Ha valaki ⁴ másnak a feleségét ⁵ megüti s ⁶ azt, a mi szívében volt, ⁷ vele elvetélteti: ⁹ azért, a mi
30 szívében volt, ⁸ X sekel ezüstöt ³⁰ fizet.

210. §. ¹ Ha az illető nőszemély ² meghal: ³ lányát ⁴ öljék meg.

211. §. ^{5, 6} Ha az ütés következtében felszabadult ember lányával ⁷ azt, a mi szívében van, ⁸ elvetélteti: ⁹ V
40 sekel ezüstöt ⁴⁰ fizet.

212. §. ¹ Ha az illető nőszemély ² meghal: ³ $1\frac{1}{2}$ mané ezüstöt ⁴ fizet.

213. §. ⁵ Ha valakinek rabnőjét ⁶ üti meg és ⁷ vele azt,
50 a mi szívében van, ⁸ elvetélteti: ⁹ II sekel ezüstöt ⁵⁰ fizet.

214. §. ¹ Ha a rabnő ² meghal: ³ $1\frac{1}{3}$ mané ezüstöt ⁴ fizet.

XXXIX. Orvosi műtétek. 215—225. §§.

215. §. ⁵ Ha az orvos ^{6, 8} nehéz sebet ejt valakin ⁷ bronz-
60 késével s ⁸ az illetőt ⁹ megmenti, ⁶⁰ avagy valakinek könny-
csatornáját ¹ bronzkésével ² megnyitja s ³ az illető szemét
⁴ megmenti: ⁵ X sekel ezüstöt ⁶ kap.

216. §. ⁷ Ha az *illető* felszabadult ember fia volt: ⁸ V sekel ezüstöt ⁹ kap.

70 217. §. 70 Ha másnak a rabszolgája volt: 1 a rabszolga gazdája az orvosnak 2 II sekel ezüstöt 3 ad.

218. §. 4 Ha az orvos valakin 5 nehéz sebet 7 ejt 6 bronzkésével s 8 az illető halálát okozza, 9 avagy valakinek könnyecsatornáját 80 bronzkésével 1 megnyitva, az illető szemét 2 tönkreteszi: 3 kezét vágják le.

219. §. 4 Ha az orvos nehéz sebet 5—7 ejt bronzkésével a felszabadult ember rabszolgáján s ezzel halálát okozza: 8 rabszolgát, a rabszolgához hasonlót, köteles megtéríteni.

90 220. §. 9 Ha könnyecsatornáját 90 bronzkésével 1 megnyitotta s 2 a szemét tönkretette: 3, 4 vételárának félösszegét fizeti.

xix. r. 221. §. 5 Ha az orvos 6 valakinek esontját, || töröttet, 2 helyreállítja, 3, 4 avagy beteg sebet (?) 5 meggyógyítja: 6 a seb tulajdonosa 7 az orvosnak 8 V sekel ezüstöt 9 ad.

10 222. §. 10 Ha az illető felszabadult fia volt: 1 III sekel ezüstöt 2 fizet.

223. §. 3 Ha valakinek a rabszolgája volt: 4 a rabszolga gazdája 5 az orvosnak 6 II sekel ezüstöt 7 ad.

20 224. §. 8, 9 Ha ökör-, avagy számarorvos 20 akár ökrön, akár számaron 1 nehéz sebet 2 ejt s ezzel 3 megmenti: 4 az ökör, vagy a számar gazdája 7 jutalom gyanánt 5 1/6 sekelt 8 ad 9 az orvosnak.

30 225. §. 9 Ha ökrön vagy számaron 30 nehéz sebet 1 ejtve 2 elhullásukat okozza: 3 vételáruk 1/3-ét 5 köteles megadni 4 az ökör, vagy a számar gazdájának.

XL. Rabszolgaelet vágó borbély. 226—227. §§.

226. §. 6 Ha a borbély 7 a rabszolga gazdájának tudtán 40 kívül 9 el nem adó rabszolgára 8 rabszolgabélyeget 40 vág: 1 az ilyen borbély kezét 2 vágják le.

227. §. 3 Ha valaki 4 a borbélyt félrevezeti (?), mire az 6 el nem adó rabszolgára 6 rabszolgaelet 7 vág: 8 az 50 illetőt 9 öljk meg, 50 saját kapujában 1 temessék el, 2 a borbély pedig „tudva 3 nem vágtam“ — 4 esküdjék meg és akkor 5 mentessék fel.

XII. Az építőmester díjazása és felelőssége. 228—233. §§.

228. §. 6 Ha az építőmester 7 valaki részére házat
60 s épít és 9 befejezi: 60 I Sar ház után 1 II sekel ezüstöt 3 ad
neki 2 tiszteletdíja gyanánt.

229. §. 4 Ha az építőmester 5 valakinek 6 házat épít,
de 7 munkáját 8 szolidan nem végzi, mire 9 a ház, *melyet*
70 épített, 70 összedől s 1 a háziúr halálát okozza: 2 az illető
építőmester ölessék meg.

230. §. 3 Ha a háziúr fiának 4 halálát okozza: 5 az
illető építőmester fiát 6 öljék meg.

231. §. 7 Ha a háziúr rabszolgájának 8 halálát okozta:
80 9 rabszolgát, a rabszolgához hasonlót 80,1 ad a háziúrnak.

232. §. 2 Ha vagyonát 3 pusztította el: 4 mindent, 5 a
mit elpusztított, 6 meg fog téríteni 7 és, mert a házat, *melyet*
épített, 8 nem építette szolidan, úgy hogy 9 összedőlt,
90 90,1 saját vagyonából 2 fogja az összedült házat felépíteni.

233. §. 3 Ha az építész házat 4 épít valakinek, de
5 munkáját 6 nem jól végzi, úgy hogy 7 a ház fala bedől:
xx.r. 8 az építőmester || saját pénzén *köteles* 2 a kérdéses falat
3 szolidan felépíteni.

XLII. A hajóépítő s a hajós. 234—240. §§.

234. §. 4 Ha a hajós 5 X Kur *térfogatu* hajót 6 ácsol
valakinek: 7 II sekel ezüstöt 9 ad neki 8 tiszteletdíjául.

10 235. §. 10 Ha a hajós 1 valaki számára hajót 2 ácsol,
de 3 munkáját 4 megbízhatóan nem végzi, úgy hogy 5 ugyan-
abban az évben 6 a hajót 7 megrakják és 8 megsérül: 9 a
20 hajós 20 azt a hajót 1 le fogja szerelni (?) és 2 saját vago-
nából 3 megerősíti s 4 a megerősített hajót 5 a hajó gazdájának
6 adja át.

30 236. §. 7 Ha valaki 8 hajóját 9 hajósnak 30,1 adja bérbe,
de 2 a hajós hanyag, úgy hogy 3 a hajót elmeríti, 4 avagy
elpusztulni hagyja: 5 a hajós a hajót 6 a hajó gazdájának
7 meg fogja téríteni.

40 237. §. 8 Ha valaki 9 hajóst és hajót 40 bérel ki és
1 gabonával, gyapjuval, olajjal, datyolával, 2 avagy bármi

néven nevezhető holmival, ³a mit rakományozni szokás,
⁴megrakja, ⁵az illető hajós *azonban* ⁶hanyag, úgy hogy ⁷a
hajót elmerülni engedi ⁸és tartalmát ⁹elpusztulni hagyja:
50 ⁵⁰a hajós ¹a hajót, melyet elmerített ²és mindent, ³a mit
benne ⁴elveszni hagyott, ⁵meg fog téríteni.

238. §. ⁶Ha a hajós ⁷másnak a hajóját ⁸elmeríti, de
60 azután ⁹kiemelteti: ⁶⁰vétélárának félösszegét ¹fogja megadni.

239. §. ²Ha valaki ³hajóst fogad fel: ⁵egy évre ⁴hat
Kur gabonát ⁶ad neki.

240. §. ⁷Ha egy hajó, ⁸mely ár ellen halad, ⁹ár irá-
70 nyában úszó hajóba ⁷⁰ütközik s ¹elsülyesztí: ²annak a
hajónak gazdája, a kinek hajója elmerült, ³mindent, a mi
hajóján elpusztult, ⁴az isten színe előtt ⁵kijelent; ⁶az ár
ellen haladónak kormányosa, ⁷ki az árral úszó hajót ⁸el-
80 sülyesztette, ⁹hajóját és minden elveszett holmiát ⁸⁰meg
fogja téríteni.

XLIII. Munkára kiadott szarvasmarha. 241—249. §§.

241. §. ¹Ha valaki ²szarvasmarhát zálog gyanánt ³le-
foglal: ⁴ $\frac{1}{3}$ manè ezüstöt fizet.

242. §. ⁵Ha valaki [ökröt] ⁶bérel egy esztendőre:
⁷... (?) ökör bére gyanánt ⁸IV Kur gabonát,

90 243. §. ⁹... ökör bére gyanánt ^{90,1}III Kur gabonát
ad gazdájának.

XXI. r. 244. §. || Ha valaki ²marhát vagy ökröt bérel s ³a
mezőn ⁴az oroszán megöli: ⁵a kár a gazdájáé.

245. §. ⁶Ha valaki ⁷ökröt bérel és ⁸hanyagság, ⁹avagy
10 ütés következtében ¹⁰halálát okozza: ¹az ökörnek meg-
felelő ökröt ³térít meg ²az ökör gazdájának.

246. §. ⁴Ha valaki ⁵ökröt vesz bérbe és ⁶lábát eltöri,
⁷avagy nyakizmaít ⁸elváágja: ⁹az ökörnek megfelelő ökröt
20 ^{20,1}térít meg az ökör gazdájának.

247. §. ²Ha valaki ³ökröt vesz bérbe s ⁴a szemét
kiüti: ⁵vétélárának félösszegét ⁷fogja megadni ⁶az ökör
gazdájának.

30 248. §. ⁸Ha valaki ⁹ökröt vesz bérbe s ³⁰a szarvát

eltöri, ¹ farkát elvágja, ² avagy pofáját ³ megsérti: ⁴ vétel-
ára $\frac{1}{5}$ -ét ⁵ köteles megadni.

249. §. ⁶ Ha valaki ⁷ ökröt vesz bérbe s ⁸ az isten
40 leüti, mire ⁹ elhull: ⁴⁰ az, a ki bérelte, ^{1,2} az istenre meg-
esküszik és ³ fölmentetik.

XLIV. Öklelős ökör. 250—252. §§.

250. §. ⁴ Ha az ökör az utcán ⁵ haladva ⁶ valakit ⁷ fel-
50 öklel s ezzel ⁸ halálát okozza: ⁹ az ügy ⁵⁰ kereset tárgyát
¹ nem képezheti.

251. §. ² Ha valakinek az ökre ³ öklelős s ⁴ a meny-
nyiben öklelős ⁵ hibáját az illető ⁶ értésére adta, de *azért*
⁷ szarvait ⁸ be nem köti, ⁹ ökrét meg nem kötözi, úgy hogy
60 ^{6,1} az ökör ¹ *szabad* ember fiát ² felökleli és ezzel ³ halálát
okozza: ⁴ $\frac{1}{2}$ mané ezüstöt ⁵ ad.

252. §. ⁶ Ha az *illető* szabad ember rabszolgája *volt*:
⁷ $\frac{1}{3}$ mané ezüstöt ⁸ ad.

XLV. Csőszök, mezei munkások, ökörhajcsárok; öntözőgépek eltulajdo-
nítása. 253—260. §§.

70 253. §. ⁹ Ha valaki más valakit ⁷⁰ földje fölött ¹ őrt
állni ² felfogad s ³ őt . . . -val ⁴ bízza meg, ⁵ szarvasmar-
háját bízva reá, ⁶ a föld megművelése dolgában szerződést
köt vele: ⁷ ha az illető ⁸ vetőmagot, avagy takarmányt ⁹ lop
80 és ⁸⁰ az kezei között ¹ találtatik: ² kezét vágják le.

254. §. ³ Ha a vetőmagot (?) átvéve, ⁴ a szarvasmarhát
⁵ lefogyni hagyja: ⁶ (?), ⁷ meg fogja téríteni.

90 255. §. ^{8,9} Ha az illető ökreit bérletbe ⁹⁰ adja, ¹ vagy
pedig a vetőmagot ellopva, ² a földön semmit sem termel:
³ az illetőre ⁴ bizonyítsanak rá, mire ⁵ aratáskor I Gan *föld*
után ⁶ LX Kur gabonát mér le.

256. §. ⁷ Ha kötelezettségének ⁸ megfelelni nem képes:
100 ⁹ az illető szántóföldön ¹⁰⁰ a marha által kell őt szét-
tépetni (?).

xxii. r. 257. §. ¹ Ha valaki || mezei munkást fogad fel: ² VIII
Kur gabonát ⁴ ad neki ³ egy esztendőre.

258. §. 5 Ha valaki 6 ökörhajesárt fogad fel: 7 VI Kur gabonát 9 ad neki 8 I esztendőre.
- 10 259. §. 10 Ha valaki 1 a mezőn öntözőkereket 2 lop: 3 V sekel ezüstöt 5 ad érte 4 az öntözőkerék gazdájának.
- 20 260. §. 6 Ha gémet (?), 7 avagy ekét (?) 8 lop: 9 III sekel ezüstöt 20 ad érte.

XLVI. Juhászok és pásztorok. 261—267. §§.

261. §. 1 Ha valaki 2-4 szarvas-, avagy aprómarha legeltetése végett juhászt fogad fel: 5 VIII Kur gabonát 7 ad neki 6 I esztendőre.
- 30 262. §. 8 Ha valaki 9 ökröt vagy juhot 30 . . . 1-6
- 40 263. §. 7 Ha a [pásztor] az ökröt vagy juhot, 8 melyek neki átadattak, 9 elveszni hagyja: 40 ökröt, az ökörnek megfelelőt; 1 juhot, a juhnak megfelelőt 3 térít meg 2 gazdájuknak.
264. §. 4 Ha a pásztor, 5 a kinek szarvasmarha, 6 avagy aprómarha 8 adatott át 7 legeltetés végett, 9 bérét teljesen (?) 50 50 megkapta, 1 szíve ki van elégítve, 2 a szarvasmarhát apasztja, 4 az aprómarhát 5 apasztja, 6 a szaporodást csökkenti: 8 a szaporodást 9 és a járandóságot 7 szerződésének 60 szövege értelmében 60 köteles beszolgáltatni.
265. §. 1 Ha a pásztor, 2 a kinek szarvasmarha, 3 avagy aprómarha 5 adatott át 4 legeltetés végett, 6 csal, 7 a billogot 70 változtatja 8 és pénzért 9 elad: 70 bizonyítsanak rá s akkor 2 a szarvasmarhát, 3 vagy az aprómarhát, 1 melyet ellopott, X-szeresen 5 fogja megtéríteni 4 gazdájuknak.
266. §. 6 Ha az akolban 7 isten csapása támad, 8 avagy oroszlán gyilkol benne: a pásztor isten előtt 9 tisztázza magát s akkor 89 az akolban esett kárt 1 az akol gazdája viseli.
- 80 267. §. 2 Ha a pásztor hanyag s 3 az akolban kárt (?) esni enged: 4 a pásztor a kár hibáját, 5 melyet az akolban okozott, 6 szarvas-, avagy aprómarhában, 7 hibátlanul megtéríti és 8 gazdájuknak 9 megadja.

XLVII. Bérek és napszámok tarifája. 268–277. §§.

90 268. §. 9₁ Ha valaki ökröt ₁ bérel nyomtatásra: ₂ bére
XX Ka gabona.

269. §. ₃ Ha szamarat ₄ bérel nyomtatásra: ₅ bére X
Ka gabona.

270. §. ₆ Ha fiatal állatot ₇ bérel nyomtatásra: ₈ bére
I Ka gabona.

100 271. §. ₉ Ha valaki ₁₀₀ marhát, társzekeret ₁ és hozzá-
XXIII. való kocsist fogad fel: || I napra XL Ka gabonát ₂ ad.

r. 272. §. ₃ Ha valaki ₄ társzekeret ₅ bérel saját haszná-
latára: ₆ egy napra XL Ka gabonát ₇ ad.

10 273. §. ₈ Ha valaki ₉ napszámost fogad fel: ₁₀ az év
elejétől ₁ az ötödik hónapig ₂ VI Še ezüstöt ₄ ad ₃ egy napra;
₅ a hatodik hónaptól ₆ az év végéig ₇ V Še ezüstöt ₉ ad ₈ I
napra.

20 274. §. ₂₀ Ha valaki ₁ mesterembert ₂ fogad fel: ₃ . . .
bére *gyanánt* ₄ V Še ezüstöt, ₅ a pék (?) bére *gyanánt* ₆ V Še
ezüstöt, ₇ a lenszövő (?) bére *gyanánt* ₈ . . . [Še] ezüstöt, ₉ [a
30 kőfa]ragó (?) bére *gyanánt* ₃₀ . . . [Še ezü]stöt, ₁ . . . [bére]
gyanánt ₂ . . . [Še] ezüstöt, ₃ a kovács [bére] *gyanánt* ₄ . . .
[Še] ezüstöt, ₅ az ács bére *gyanánt* ₆ . . . [Še] ezüstöt, ₇ a
timár bére *gyanánt* ₈ . . . [Še] ezüstöt, ₉ a hajóépítő (?) bére
40 *gyanánt* ₄₀ . . . [Še] ezüstöt, ₁ az építőmester [bére] *gyanánt*
₂ . . . [Še] ezüstöt ₄ ad ₃ I napra.

275. §. ₅ [Ha vala]ki ₆ . . . -t fogad fel: ₇ I napra ₈ III
Še ezüst a bére.

50 276. §. ₉ Ha ár ellen haladó hajót bérel: ₅₀ bére gya-
nánt II½ Še ezüstöt ₂ ad ₁ I napra.

277. §. ₃ Ha valaki ₄ LX Kur *tonnatartalmú* hajót bérel:
₅ I napra ₆ bér fejében ⅙ sekel ezüstöt ₇ ad.

XLVIII. Rabszolgák eladása. 278–282. §§.

278. §. ₈ Ha valaki ₉ rabszolgát, rabszolganőt vásárol
60 és ₆₀ egy hónapjának letelte előtt ₁ bennu-*betegség* ₂ támadja
meg: eladója-₃ nak visszaadja, mire ₄ a vevő ₅ az ezüstöt,
melyet lefizetett, ₆ visszaveszi.

279. §. 7 Ha valaki 8 rabszolgát, rabszolganőt vásárol,
70 mire 9 keresetet káp, 70 eladója 1 egyenlíti ki a keresetet.

280. §. 2 Ha valaki 4 idegen 3 országban 5 másnak rabszolgáját vagy rabszolganőjét 6 vásárolja meg maga számára, 7 mikor pedig 8 az ország belsejébe 9 visszaútazik, 80 a rabszolga, avagy rabszolganő gazdája 1 akár rabszolgáját, akár rabszolganőjét 2 felismeri, 3 ha a rabszolga vagy rabszolganő 4 honfiai: 5 pénz nélkül köteles 6 felszabadításukról 7 gondoskodni.

90 281. §. 8 Ha azok idegen ország fiai: 9 a vevő 90 isten színe előtt 1 a pénzt, melyet lefizetett, 2 megmondja, mire 3 a rabszolga, avagy a rabszolganő gazdája 4 a pénzt, melyet lefizetett, a kereskedőnek 5 megadja s 6 akár rabszolgáját, akár rabszolganőjét kiváltja.

282. §. 7 Ha rabszolga urának: 8 „te nem vagy az én
100 uram“ — 9 mondja: 10 hogy rabszolgája, 1 bizonyítsa rá s 2 az ura vágja le a fülét.

Z á r s z ó.

xxiv. r. 1,2 *Ezek azok a jogszerű ítéletek, 3 melyeket Hammurabi, 4 a tehetséges király, 5 érvényre emelt, hogy 6 az országgal valódi gyógyírt 7 és jóra való kormányzást 8 fogadtasson el.*

10 9 Hammurabi, 10 a tökéletes király, vagyok én: 1 a feketefejük iránt, a kiket 2 Illil isten ajándékozott s 3 pásztorkodásukra 4 Marduk isten adott *megbízást*, 5 hanyag nem voltam, 6 oldalt nem döltem, 7 a jólét otthonát 8 kerestem
20 számukra és 9 nagy nehézségeket 20 oldva meg, 1 fényt derítettem reájuk.

2 Azzal a hatalmas fegyverrel, 3 melyet Zamama isten 4 és Innanna istennő 5 adtak át nekem; 6 a bölcsesség segélyével, 7 melyet Ea isten rendelt; 8 a tehetség révén, 9 melyet
30 Marduk isten adott, 30 az ellenségeket fönt 1 és alant kiirtottam, 2 a harcoknak véget vetettem, 3 az ország testével 4 jótettem, 5, 6 a népeket bekerített lakóhelyekre 7 telepítettem le, 8 rendzavarót 9 hozzájuk férni nem engedtem.

- 40 ⁴⁰ A nagy istenek ¹ hívtak meg engemet, mert ² én
vagyok ³ az üdvöt hozó pásztor, ⁴ a kinek botja ⁵ egyenes.
- 50 ⁶ Az én jó árnyékom ⁷ városomra ⁸ terült. ⁹ Ölemben ^{50, 1} Šu-
mir és Akkad népeit ² tartom. ³ . . . ⁴ . . . ⁵ békében ⁶ vezé-
reltem őket, ⁷ bölcseségembe ⁸ rejtettem őket.
- 60 ⁹ *Hogy* az erős a gyengében ⁶, kárt ne tegyen, ¹ az
árvák és özvegyek ² útbaigazítására, ³ Babel ^{4, 5} városában,
melynek fejét Anu és Illil ⁶ fölemelték, ⁷ Esagila ⁸ templo-
mában, melynek miként az ég ⁹ és a föld biztosak alapjai,
- 70 ⁷⁰ az ország ítéletének ítélésére, ¹ az ország *bírói* végzései-
nek ² eldöntésére, ³ a károk eligazítására ⁴ értékes szavaimat
⁵ emlékoszlopomra írtam és ^{6, 7} képem az igazság királyának
képe elé ⁸ helyeztem.
- 80 ⁹ Király, a ki a királyok között ⁸⁰ hatalmas, vagyok
én. ¹ Válogatott szavaimnak ² erő dolgában vetélytársa ³ nin-
csen. ⁴ Parancsára a Napistennek, ^{5, 6} az ég és föld nagy
bírájának, ^{7, 8} vajha igazság derülne az országra! ⁹ Szavára
- 90 ⁹⁰ Marduk istennek, az én uramnak, ¹ az én szoborművem
² vajha elhureczolóra nem akadna s Esagila templomában,
xxv. ⁴ melyet kedvelek, nevemnek jó emléken || ^{1, 2} vajha örökre
r. volna része, ³ hogy a kárvallott, ⁴ a kinek *peres* ügye ⁵ akad,
⁶ képem elé, ⁶ az igazság királyának *képe elé* ⁷ jöhetne,
- 10 ^{9, 10} teleírt emlékkövemet ¹ elolvastathatná, ^{2, 3} becses szavai-
mat ⁴ hallhatná és ⁵ felíratom ügyében ⁶ felvilágosíthatná,
- 20 ⁷ hogy jussát belátva, ⁸ szíve ⁹ megkönnyebbülne és: ²⁰ „ez
a Hammurabi ^{1, 2} úr, a ki olyan, mint a nemző apa ^{3, 4} népe
íránt, ^{5, 6} ura, Marduk isten szava előtt ⁷ meghajolt, ⁸ Mar-
duk isten diadalát ⁹ fönt ³⁰ és alant ¹ elérte, ^{2, 3} urának, Mar-
duk isten szívének jót tett ⁴ és jó húsba ^{5, 6} hozta népeit
mindörökre ⁷ és az országot ⁸ eligazította“ — ⁹ hangosan
- 40 ⁴⁰ mondaná, ^{1, 2} Marduk isten, az én uram előtt ³ és Sarpa-
nitum, ⁴ az én úrnőm *előtt* ^{5, 6} teljes szívéből ⁷ imádkoznék,
50 úgy hogy ⁸ a védő és oltalmazó szellemek, ^{9, 50} az Esagila-ba
bejáratos istenségek, ¹ Esagila téglafalai közé, ² kívánságait
³ minden nap ^{4, 5} Marduk isten, az én uram előtt, ⁶ Sarpa-
nitum, ⁷ az én úrnőm *előtt* ⁸ jó néven vennék!
- 60 ^{9, 60} Későbbi napokra, ¹ mindörökre! ² A király, a ki

az országban ³ lesz, ⁵ a jog ⁴ szavait, ⁶ melyeket emlékkö-
 70 kövemre ⁷ írtam, tartsa be; ⁸ az ország jussát, ⁹ melyet meg-
 ítéltem, ¹⁰ az ország döntvényeit, ¹ melyeket eldöntöttem,
² ne változtassa meg! ³ Szoborművemet ⁴ el ne távolítsa!
⁵ Ha annak az embernek ⁶ belátása lesz, ⁷ országát igazgatni
 képes, ⁸ szavaimra, ⁹ melyeket emlékkövemre írtam, figyeljen
 80 s akkor ⁸⁰ a *kellő* eljárást, a kormányt, ¹ az ország jussát,
 melyet megítéltem, ² az ország döntvényeit, ³ melyeket eldön-
 tottem, ⁴ az az emlékkő ⁵ meg fogja neki mutatni, hogy
⁶ feketefejuit ⁷ igazgassa, ⁸ ítéleteiket megítélje, ⁹ döntvé-
 90 nyeiket ⁹⁰ eldöntse, ¹ országában a gonosztevőt ² és a bűnöst
 kiirtsa, ³ az ország testének ⁴ jót tegyen.

⁵ Hammurabi, ⁶ az igazságosság királya, ⁷ kinek a Nap-
 isten az igazság normáit ⁸ ajándékozta, vagyok én. ⁹ Az én
 100 nagyszerű szavaimnak, ¹⁰⁰ intézkedéseimnek ^{1,2} ninesen
 párja, ³ azok fenkölte, ⁴ magasztosak, nagyszerűek (?), ⁵ a
 xxvi. bölcsnek || dicsőségére válnak.

r. ² Ha az illető ³ szavaimra, ⁴ melyeket emlékkövemre
 írtam, ⁵ ügyet, ⁶ ítéletemet el nem törli, ⁷ szavaimat ⁸ hatá-
 10 lyon kívül nem helyezi, ⁹ szobromat ¹⁰ meg nem másítja:
¹ az ilyen ember, ² akáresak magam, ³ az igazságosság
 királya; ⁴ annak a botját a Napisten ⁵ hosszabbítsa meg,
⁶ népét *pedig* ⁷ az igazságban vezérelje.

20 ⁸ Ha azonban az illető ⁹ szavaimra, ²⁰ melyeket emlék-
 kövemre ¹ írtam, ² rá sem hederít, ³ átkaimat ⁴ semmibe sem
 veszi, ⁵ isten átkától ⁶ nem fél, ⁷ az ítéletet, *melyet* megítél-
 30 tem, ⁸ kivakarja, ⁹ szavaimat ³⁰ hatályon kívül helyezi,
¹ szobromat ² megmásítja, ³ nevem írását ⁴ eltünteti, *hogy*
⁵ saját nevét írja rá, ⁶ *vagy pedig* azon átkok miatt ⁷ *erre*
 40 más valakit ⁸ oktat ki: ⁹ attól az embertől ⁴⁰ akár király,
¹ akár úr, ² akár papi fejedelem, ^{3,4} akár pedig bármi néven
 nevezhető személy az illető, ⁵ Anu, a nagy, ⁶ az istenek
 50 atyja, ⁷ uralmam előhívója, ⁸ királyi fényét *vegyve el*, ⁵⁰ jo-
 garát ¹ törje el, ² végzetét átkozza meg; ³ Illil, az úr, ⁴ a
 végzetek megállapítója, ⁵ a kinek kijelentése ⁶ megmásítha-
 tatlan, ⁸ királyságom ⁷ nagygyátevője ⁹ leküzdhetetlen láza-
 60 dást, ^{60,1} pusztulását *dödőléző* szerencsétlenséget ³ szítson

2 lakóhelyén, 4 kinos uralkodási éveket, 5 rövid napokat,
 70 6, 7 drágaságos éveket, 8, 9 derűtlen sötétséget, 70 hirtelen
 halált 1, 2 állapítson meg végzete gyanánt; 3 városa elpusztulását, 4 népének szétszóródását, 5 királyságának elnyomtatását, 6 nevének és emlékezetének 7 az országban *való* 8 megszűnését 9 *komoly szájával* 10 *mondja ki*; 1 *Bélit* istenaszszony, 2 a nagy anya, 3 a kinek kijelentése 4 nyomós *Ékur templomában*, 5 a nagyságos, ki jó néven veszi 6 gondolatimat, 7, 8 az ítélet és döntés helyén, 9 *Illil* isten színe előtt
 90 90 szavait kárhoztassa, 1 országának felfordulását, 2 népének pusztulását, 3 életének kiöntését 4 víz gyanánt 5, 6 *Illil* isten a király szájába 7 adja; 8 *Éa* isten, a nagy fejedelem, 9 a
 100 kinek végzete 100 előljár, 1 az istenek bölcese, 2 minden néven
 xxvii. nevezhető *dolgok* tudója, 3 meghosszabbítója || életem nap-
 r. jainak, 2 fülét 3 és bölcseségét 4 vegye el és 5 feledésre 6 változtassa, 7 folyóit, 8 forrásaiknál, 9 dugaszolja el, 10 országában 1 gabonát, 2 népének életét, 3 teremni ne engedjen; 4—6 *Šamaš* isten, az ég és föld hatalmas bírása, 8 az eleven teremtmények 7 kormányzója, 9 az úr, az én bizodalmam,
 20 20 királyságát buktassa meg, 1 ítéletében 2 ne mondjon ítéletet, 3 útját zavarja meg, 4 néptörzseinek alapjait 5 ingassa meg, 6 áldozatai beleinek vizsgálásakor 7 rossz előjelet, 8, 9 királysága alapjainak kiirtásáról 10 és országának elpusztulásáról adjon neki; 1, 2 *Šamaš* isten vészthozó szava gyorsan 3 érje utól; 4 fönt, 5 az élők közül 6 irtsa ki, 7 lent *pedig* 8 a földön 9 szellemét 10 szomjusággal kínozza; 1 *Sin* isten, az ég ura, 2 az én teremtető istenem, 3 a kinek fénye 4 az istenek között ragyog, 5 királyságának koronáját és trónját 6 vegye el tőle, 7 súlyos büntetést, 8 nagy bűnhődését, 9 mely testéből 10 *soha* el ne muljék, 1 rójjon reája, úgy hogy 2, 3 uralkodási idejének napjait, hónapjait, éveit 4 kinek 5 és könnyek között 6 fejezze be, 7 királyságának terhét (?) 8 növelje, 9 *oly*
 60 életet, 10, 1 melyért a halállal kell vívódnia, 2, 3 rendeljen végzete gyanánt; 4 *Rammân* isten, a bővelkedés ura, 5, 6 az ég és a föld kormányzója, 7 az én segítőm, 8 az égben esőt,
 70 9, 70 a mélységben áradást 1 vegyen el tőle, 2 országát 3 drágasággal 4 és éhséggel 5 tegye tönkre, 6 városa fölött 7 dühö-

80 sen ⁸ dörögjön, ⁹ országát vízözönhalommá ⁸⁰ változtassa;
¹ Zamama isten, ² a hatalmas harczos, ^{3, 4} Êkur *templomának*
 elsőszülött fia, ⁵ a ki jobбом felől szokott haladni, ⁶ a csata
 terén ⁷ fegyverét törje össze, ⁸ a nappalt éjjellé ⁹ változtassa
 90 és ⁹⁰ ellenét fölébe ¹ helyezze; ^{2, 3} Innanna istenasszony,
 háboruk és csaták úrnője, ^{4, 5} fegyverem megoldója, ⁷ kegyel-
 100 mes ⁶ géniuszom, ⁸ uralmam kedvelője, ^{9, 10} haragos szívé-
 ben, ^{1, 2} nagy haragjában ³ királyságát átkozza meg, ⁴ jó-
 xxviii. tetteit ⁵ rosszakká változtassa, || ² a csata és ütközet terén
^{r.} ³ fegyverét ⁴ törje össze, ⁵ zavart ⁶ és lázadást ⁷ támasszon
 10 ellene, ⁸ vitézeit ⁹ verje le, ¹⁰ vérüket ¹ a földdel itassa fel,
⁴ vitézei ³ holttesteinek ² halmazát ⁵ a *csatamezőn* ⁶ hányja
 szét, ⁷ hadserege [ke]gyelmet ⁸ ne kapjon, ⁹ őt magát *pedig*
 20 ²⁰ ellenei kezébe ¹ szolgáltatassa ki, hogy ² ellenségei orszá-
 gába ³ megkötözve vezessék; ⁴ Nergal, ⁵ a hatalmas az iste-
 nek között, ⁶ a páratlan harczos, ⁷ ki megérni engedi ⁸ dia-
 30 dalomat, ^{9, 30} nagy erejénél fogva ^{1, 2} nádégéshez hasonló
 nagy tűz gyanánt ^{3, 4} égesse el népeit, ⁵ hatalmas fegyverével
⁷ testét ⁶ hasítsa fel s ⁸ agyagszobor módjára ⁹ zúzza össze;
 40 ⁴⁰ Nintu istennő, ^{1, 2} az országok magasztos fejedelema sz-
 szonya, ³ teremő anyám, ⁴ gyermekét ragadja el, ⁵ névhez
⁶ jutni ne engedje és ⁷ népei körében ⁸ emberi magzatot ⁹ ne
 50 alkosson *részére*; ⁵⁰ Nin-karra-ša istennő, ¹ Anu leánya,
^{2, 3} javam elrendelője ⁴ Êkur *templomában*, ⁵ nehéz betegséget,
⁶ gonosz gyöngeséget, ^{7, 8} beteg, gyógyíthatatlan sebet, ⁹ a
 60 melynek velejét az orvos ⁶⁰ föl nem ismeri, ¹ bekötéssel ² el
 nem állítja, ³ mely, mint a halál harapása, ki nem irtható,
⁵ bocsásson ⁴ testére s ⁶ a míg élete ki nem ⁷ alszik, ⁸ *elve-*
 70 *szett* férfierejét ⁹ sírassa; ^{7, 2} az ég és föld nagy istenei, ³ az
 Annunaki ⁴ valamennyien, ^{5, 6} a templom, Ê-barrim téglá-
 falainak védő szellemei, ⁷ őt magát, ⁸ magzatát, ⁹ országát,
 80 katonáit, ⁸⁰ népét ¹ és hadseregét ^{2, 3} vészthozó átokkal átkoz-
 zák meg; ⁶ Illil isten ^{7, 8} megmásíthatatlan szájával ⁵ han-
 90 gos ⁴ átkot ⁹ mondjon rá s *az* ⁹⁰ gyorsan érje utól.

F ü g g e l é k.

Az ú. n. sumir családi törvények.¹

III. o. 22 Mindörökre, az idők végéig:

1. 23 Ha a fiú apjának: 4 „Te nem vagy az én apám“,
5 mondja, 6 nyirja meg, 7 tegyen rabszolgajelet reája 8 és
pénzért adja el.

30 2. 9 Ha a fiú anyjának: 3 „Te nem vagy az én anyám“,
mondja, 1 halantékán nyirják meg, 2 a városban vezessék
körül 3 és a házból dobják ki.

3. 4 Ha 5 az apa fiának: 6 „Te nem vagy az én fiam“,
7 mondja, 8 házban és udvarban 9 veszteséget szenved.

40 4. 40 Ha 1 az anya fiának: 2 „Te nem vagy az én fiam“,
3 mondja, 4 a házban és edényekben 5 veszteséget szenved.

IV. o. 5. 1 Ha 2 a nő férjét 3 gyűlöli: 4 „Te nem vagy az én
férjem“, 5 mondja, 6 a folyóba 7 kell őt dobni.

10 6. 8 Ha 9 a férj feleségének: 10 „Te nem vagy az én
nőm“, 1 mondja, 2 1/2 mane ezüstöt fizet.

7. 3 Ha 4 valaki 5 rabszolgát vesz bérbe s az 6 meghal,
20 elvész, 7 megszökik, 8 9 vagy megbetegszik: 20 bére
fejében naponként 1 10 Ka gabonát mér le.

¹ E „törvények“ első, még igen tökéletlen kiadása a Rawlinson által kiadott *Cuneiform Inscriptions of Western Asia* II. k. 10. lapján jelent meg. Javított szövegét l. u.-o. V. 24., köv. 1. és ezen újabb kiadása nyomán Delitzschnél, *Assyrische Lesestücke*, III. k. 130—132. ll., IV. k. 115. l. A törvények szövege a „Ki kan-kala-bi šu“ cz. munka VII. táblájának egy részét (III. oszlop 22. sor—IV. oszlop 21. sor) képezi.

III. 39. Az apáról van szó. A kifejezést illetőleg v. ö. HC. XII. 4., 18.; XVIII. 1.; III. r. 16., 53.; XIV. r. 58.

IV. 18. *it-ta pa-ar-ka*. Az ige értelme bizonytalan; Winckler: wird eingesperret s a jegyzetben annak a nézetének ad kifejezést, hogy a bérlő felelős lett volna a rabszolga magatartásáért.

Jegyzetek a törvények fordításához.

A római számok az oszlopra, az arab számok az oszlopok soraira vonatkoznak.

I. 1—49. Hammurabi bemutatkozik és kifejti, hogy Babel trónjára való meghívása az istenek részéről földi ellenképe az égiek dinasztiaváltságának, melynek eredményeképpen Marduk, Babel istene lett a föld népeinek s az ég szellemeinek uralkodójává. — 1. *Ann* a bábéli hittudósok theologiai spekulációi értelmében a pantheon feje volna s mint ilyen, a csillagos égnak volna királya. *En-lil* és *E-a* istenekkel fontos háromságot képez, mely a Hammurabi-korban a pantheon élén áll. A néphitben egyébként nagy szerepet soha sem játszott és így nem csoda, hogy később teljesen elvesztette jelentőségét. — 2. *A-nun-na-ki* = az erős (*nun-na*) vizek (*a*) helyének (*ki*) istenei, értve az erős vizek alatt az égi oceánt, mely az ég boltzata fölött terül el és az égiek lakóhelyét képezi. Az Anunnaki néven ismert istenségek angyalszerű lények, melyekkel a régi Mezopotámia lakóinak képzelete az egész mindenséget benépesítette. Földi pendant-juk az *Igigê*. L. 4. — 3. *Illil* vagy *En-lil* = a levegő (? *lil*) ura (*en*) Nippur városának védistene és a sumir korszakban főisten, kinek hatalma a föld lakott részeire terjed ki leginkább. Nippur politikai hanyatlása és Babel városának elhatalmasodása után a pantheonban elfoglalt helyét Marduk istennek kénytelen átengedni. A bábéli *enûma elîš* kezdetű költemény, az ú. n. „chálid genezis“ épp azt akarja voltaképpen megfejteni, miért mondott le Enlil, akkadul Bêl az istenek fölött gyakorolt hatalmáról Marduk javára: t. i. azért, mert Marduk Tiámat, az ősiszten legyőzése révén a többi istenek részéről ezt a kitüntetést magának kiérdemelte. — 4. *Igigê* = haragvók (? v. ő az akkad *uggatu* = harag szót). A föld szeszélyes és gonoszságra hajló szellemei. Olykor azonosak a „hét gonosz szellemmel“, betegségek, hirtelen halálesetek alattomos előidézőivel. — 40. Napisten, sumirül *Babbar*, akkadul *Šamaš* a mezopotámiai néphit szerint az igazság és jog istene, az igazságos bíró, a gonoszság felderítője. — 42. Feketefejük = emberek, az emberi nem. — 47. Az emberiség jólétének előmozdítására. — 49. A név az ember

egész lényege, nomen et omen; nem valami konvencionális megkülönböztetése az embereknek, hanem mágikus erővel felrubázott szó, a testi életet túlélő valami. *Valakinek nevét kiejteni* épp azért annyi, mint valakinek valami szellemi rendeltetést, hivatást adni. — 50. Hammurabi elmondja, mennyi jót tett birodalma templomaival. A következőkben először az egyes isteneket, azután tiszteletük városát, végül kultushelyeik nevét említi meg. — 52 - 62. *Nippur* városáról En-lil, akkadul Bêl istenről és E-kur nevű templomáról van szó. *E-kur* = a hegy (*kur*) háza (*ê*) lépcsőalakú pirámis, melyet a mult század kilenczvenes éveiben a penusylvániai egyetem mezopotámiai expedíciója hozott napfényre. — 65. *Ëridu*, most Abû šahrein, az Eufrát balpartján, közel a folyó torkolatához, a mezopotámiai kultúra legrégibb fészkeinek egyike, E-a isten kultuszának közponja, Hammurabi idejében még a Perzsa-öböl partjánál feküdt; akkortájt ugyanis a Tigris és Euphrat külön szakadtak a tengerbe, mely egészen a mostani Korna-ig ért. V. ö. Delitzsch, *Handel u. Wandel in Altbabylonien*, 2. köv. 1. J. de Morgan, *Les premières civilisations*, Paris, 1909. 180. 1. E-a = a víz (*a*) háza (*ê*) a tenger istene volt, a tudományok, művészetek, mesterségek, a kultúra istene, az emberi nem teremője, érdekeinek védelmezője. Egyike a mezopotámiai pantheon legnépszerűbb, legkedveltebb alakjainak. Templomának neve *ê-ab-zu* = a mélység (*ab-zu* v. ö. abyssus) háza (*ê*).

II. 12. *E-sag-ila* = a fej (*sag*) felemelésének (*ila*) temploma (*ê*) alighanem azonos az Amrân-ibn- 'Alî nevű rommal; a templom leírását Herodotosnak köszönjük, a kinek idejében Bêl templomának nevezték. Marduk ugyanis a későbbi bábéli és asszír mythológiában a *Bêl* (=úr) nevet viseli és régibb drusszájával, En-lil istennel csaknem teljesen azonosossá lesz; épp azért az asszír királyok En-lil istent megkülönböztetésképpen olykor az „öreg Bêl“-nek nevezik. Bêl templomát, a Nabukuduruçur által nagyszerűen helyreállított *E-sag-ila*-t utoljára Nagy Sándor próbálta restaurálni; e munka közben érte őt utol a halál 323 június 8.-án Kr. e. — 14. A Hold-isten (sumirül *Nannar*, akkadul *Sîn*) tiszteletének legfőbb helye Úr városa volt, Ábrahám szülőhelye, most Mugeir. Ott feküdt az isten egykori szentélye: *E-kiš-šîr-gal* = a nagy (*gal*) világosság (*kiš-šîr* = nûru: Br. 1650. V. ö. M. 6687.) háza (*ê*). — 25. Sippar (most: Abû-Habba) volt a Napisten, Šamaš tiszteletének egyik legfőbb helye Larsa (most: Senkereh) mellett. A Napisten szentélyének neve mind a két városban *Ê-bar*, vagy *Ê-babbar* = a nap (*babbar*) háza (*ê*). — 28. *Aja*, a Napisten felesége, kit természetesen kiváltképpen „férje“ sippari és larsai szentélyeiben tiszteltek. Mit kell Aja sírjai (*gigunê Aja*) alatt értenünk, nehéz megmondani. A *gigunû* sumir szó, mely sírt jelent, az bizonyos. Csakhogy Gudea, lagaši patesi

(fejedelem) felírataiban egy ottani, *e-ninnu*-nak nevezett templom belsejében álló és czédrusfából készült épületet jelent, mely úgy látszik, az alvilágot jelképezte. — 36. *Uruk* (most: Warka, Délmezopotámiában Larsa-tól valamivel északra). *Innanna* istennő tiszteletének főhelye. *Innanna* vagy *Nana*, akkadul *Ištár*, a mezopotámiai pantheon *Venusza* volt, de egyúttal hadiistennő is. Szentélyének sumir neve: *E-anna*=az ég (*anna*) háza (*ê*); ebben az ég istenét, *Anu*-t is tisztelték. — 48. „*Árnyék*“=oltalmazó. — 51. *Isin*, délmezopotámiai város, egy időben fontos politikai központ, *Hammurabi* idejében *Rim Sin* larsai király birtokába került, a kitől *Hammurabi* uralma 7. évében elhódította. (King, *A History of Sumer and Akkad*, London, 1910. 318. l.) Főistensége az előbb említett *Innanna* volt, kinek szentélye *Ê-gal-mah* azt jelenti: nagy (*gal*) és magasztos (*mah*) templom (*ê*). — 59. *Kiš* Akkad országában, Bábeltől kissé északra, egykor a hatalmas *kiš-i* dynasztia politikai centruma. A város helyi istenét *Za-ma-ma*-nak hívták, a ki hadisten volt és minden valószínűség szerint azonos a *Lagaš*-ban tisztelt *Nin-girsu*-val, a későbbi *Nin-ib*-bel. Szentélyének neve: *E-me-te-ur-sag* = a harczos (*ur-sag*) dicsőségének (*me-te*, akkadul: *simtu*; Br. 10,440.) háza (*ê*). Ugyanott volt *Innanna* istennőnek is a 67. sorban említett *ê-harsag-kalamma* nevű temploma is, melynek jelentése: az ország (*kalamma*) hegyének (*harsag*) háza (*ê*). — 68. ^{bit} *Kisal nakirê*. Ungnad szerint *kisallum* = Bollwerk. Langdon szerint *Ki-sal* „Vorhof, wo Stelen errichtet wurden“. Ez a magyarázat sokkal valószínűbb és, ha igaz, a *Harsag-kalamma* előcsarnokára vonatkoznék, a hol az ellenséges városokból elhúrozott diadaloszlopokat állították fel, úgy a mint *Hammurabi* oszlopa *Bábel*ből *Susaba* került elzsákmányolás útján.

III. 3. *Káta*, most *Tell-ibrahim*, az alvilág istenének, *Ner-gal*-nak volt kultushelye. Az isten igazi neve: *Ner-unu-gal* = a nagy (*gal*) lakóhelynek (*unu*) hatalmas ura (*ner*) a „nagy lakóhely“ alatt az alvilágot értve. *Nergal* a hadnak, a járványos betegségek volt istene és mint ilyen, a nyári nappal azonos, a melynek perzselő sugarai a növényzetet felemésztik. Szentélyének neve: *Ê-miš-lam*, mások szerint *Ê-šid lam*; az ideogramm-csoport jelentése bizonytalan. — 12. *Barsip*, most *Birs-Nimrūd*, *Bábel*el szemben, az *Eufrát* másik oldalán *Nabû* istennek, az istenek hírnökének, az írásművészet tudománya istenének volt a főhelye. *Hammurabi* *Nabû*-t *Tu-tu* néven említi. Az *ennûma-eliš* utolsó táblájában *Tu-tu* *Marduk* egyik neve, melyet ilyenformán *Nabû* istentől örökölt. *Barsippai* szentélyének sumir neve *Ê-zi-da*=örök, vagy helyesebben igazi (*zi-da*) ház (*ê*). — 20. *Dilbat* városa *Uraš* isten kultuszának volt székhelye. *Uraš* azonos *Ninib* és *Ningirsu* istenekkel és mint ilyen, az ültet-

vények és szántóföldek védistene gyanánt szerepel. (L. *Or. Literaturz.* 1909. évf. 114. o.) — 27. *ša ušaklilušu*. E kifejezést sokan úgy fordítják: „melylyel őt tökéletessé tette“; tekintettel azonban arra, hogy kililu (héberül כִּלְיָל) koronát, koszorút jelent és hogy az előző sorban koronáról van szó, az ige valószínűleg a kililu szóból képezett verbum denominativum-nak tekintendő és mint ilyen, „koronázni“ szóval fordítandó. — 29. *Mama* istennő, Uraš párja, alkalmasint azonos *Gula*-val, Ninib feleségével. — 32. *Keš* délmezopotámiai város, Lagaš közelében feküdt. Már E-an-na-tum, a legrégebb lagaš-i patesi-k egyike, megemlékezik Nin-harsag istennő kés-i templomáról (keselyűoszlop, recto 18_{5, 6}). Rim-Sin larsai király, Hammurabi ellenfele idejéből fennmaradt egy adat, melynek értelmében Keš az ég és föld alapjának templomában Nin-mah istennő magasra emelte Rim-Sin-t és királylyá tette az egész ország fölött (Thureau Danguin, *Die sumerischen u. akkadischen Königsinschriften*, 237. l. e). Nin-tu, a kit e városban tiszteltek, a születések védasszonya volt. Jastrow *Gula* istennővel azonosítja (*Die Religion Babyloniens u. Assyriens*, 183. l., 7. jegyzet), azon téves nézetből indulva ki, hogy az itt említett Keš a Babel közelében fekvő Kiš városával azonos és így ha Kiš főistene *Za mal-mal* = Ninib, akkor Nin-tu Nibib felesége, vagyis *Gula*. — 41. *Lagaš*, most: Tel-Loh, Délmezopotámiában. Romjait Sarzec báró kutatta fel. Egyike az ország legrégebb kulturfészkeinek. A város šumir neve a feliratok szerint *Šir-pur-la* és úgy látszik több negyedből állott; ezek: *Gir-su*, *Uru-azagga*, *Ninâ* és *Giš-galla*. Főistene volt *Nin-girsu* = *Girsu* (értve a városnegyedek egyikét), ura (*nin*). Az isten földműves és harci isten volt. Templomának neve *ē-ninnū* = az ötven (*ninnū*) temploma (*ē*). — 52. *Hallab* városa Hammurabi uralma elején *Arad-Sin*, Rim-Sin elődének larsai birodalmához tartozott, tehát Délmezopotámiában feküdt (L. Thureau Danguin, *Die sumerischen u. akkadischen Königsinschriften*, 215. l.). *Arad Sin* felírataiban több ízben említi a halabi *Innina*-t, *Sin*, a holdisten leányát, a ki, mint már említettük, *Ištarral*, a szemiták Vénuszával volt azonos. — 56. Kézemelés = *nîš kâti* = imádság. — 61. *Kar-kar* Entemena felírata szerint (Thureau Danguin, *i. m.* 41. l. 4₂₂) vidék és város Lagaš közelében. A benne tisztelt istenség *Adad*, más néven *Rammân*, a zivatar és harci istene. Templomának neve *ē-ū-gal-gal* = a nagyon nagy (*gal-gal*) zivatar (*ū* akkadul *ūmu* = nap, zivatar) temploma (*ē*). — 67. *Adab* most Bismâya; l. King, *A Hist.* 30. l. Úgy látszik, e város is *Adad* kultushelye volt. A város templomának neve *Ē mah* = a magasztos (*mah*) templom (*ē*).

IV. 3. *Maškanšabri* földrajzi fekvése ismeretlen. A város istenségének *Miš-lam* nevű szentélyéhez v. ö. III. 6. — 10. *nagab uršim*;

Winckler: „der Eindrang in die Schlupfwinkel der Banditen“; igen merész és valószínűtlen értelmezés. — 12. A mint többrendbeli, Hammurabi éveinek fontosabb eseményeit felsoroló ékiratos töredékekből tudjuk, Malgia falai a király 4.-ik évében épültek; 10. ik évében pedig a város lakóit nyájaikkal egyetemben elhurczolták. (L. King, *Chronicles*, II. 98. köv.: 4 mu, bad Mal-gi-a ba-ru; 10 mu, sab a-lam Ma-al-gi a.) A város Ea istennek és feleségének *Dam-gal-nunna*-nak, a tenger (*nunna*) nagyasszonyának (*dam-gal*) volt kultuszhelye. — 26. Az eredetiben Ud-kib-na-ki; *na* helyett olv. *nun*. — 27. Dagan isten tisztelete főleg Északmezopotámiában, az asszyrek között volt elterjedve. Nyomaival Palesztinában is találkozzunk úgy a tel-amarnai levelek egyes tulajdonneveiben, valamint a bibliában is, a hol mint a filiszteusok istene, Dagon néven szerepel. — 30. Tutul ismeretlen helységnév; Mera talán azonos a King-nél (*Letters and Inscriptions of Hammurabi* III. 230.) említett Ma-er nevű várossal, melynek falai Malgia-val ugyanazon évben romboltattak le. — 35. Innanna istennőt illetőleg l. II. 33. — 37. *Nin-a-zu* isten Gudea lagaši patesi egyik felírata szerint (Thureau-Dangin, i. m. 86. l. j. a.) Nin-giš-zi-da apja. Ez utóbbi valami napistenféle volna. — 50. *Agati* (Akkad). Sippar ikervárosa. I. Sargon tette a Mezopotámiában letelepedett szemiták első nagyobb birodalmának fővárosává. A város védistennője Istar volt. Szentélyének neve *Ê-ul-maš*; a név jelentése bizonytalan. — 53. *Kir-bu-um Akkadîm ri-bî-tim* = Akkad városának, a piacznak közepén; rêbitum ugyanis nyílt teret, piacot jelent. Ennek azonban a jelen esetben józan értelme nincs. Winckler: „in Vorstadt Akkade; Ungnad: „in der Freistadt Akkad“. — 57. *Aššur* ősrégi város Északmezopotámiában a Tigris jobb partján, a későbbi asszír birodalom legrégibb fővárosa. A város neve Hammurabi nál összetett ideogrammal van írva: A. USAR. A = víz; USAR S^b 146. szerint akkadul še-it-tu. Sajnos, ez utóbbinak jelentése megint csak ismeretlen. A Sin-idinnam-hoz intézett levelek egyikében a város nevének írása egészen normális. A város nevével azonos a benne tisztelt istenség: *Aššur*, a hadisten, a kit azonban a törvényoszlop szövege elhallgat és a város kegyelmes védistennének (*lamassu*) nevez, alighenem azért, mert a város nevének és istenségének azonossága miatt az utóbbit névleg említeni nem tartotta szükségesnek. — 59. *mu-se-ib-bi na-bi-hi*. A kifejezés jelentése egyelőre ismeretlen. — 60. *Ninua* = Ninive a Tigris és a Choser összefolyásával a mostani Mûçul városával szemközt a folyó másik oldalán. A város Istar istennőnek volt nevezetes kultuszhelye. Tuš-rata, Mitanni királya, a beteg III. Amenhotep faraóhoz a ninivei Istar szobrát küldi, hogy az istennő a nagybeteg uralkodót megvigasztalja. Mikor Aššur-uballit király a várost elfoglalta és birodalmához csatolta, az istennő a harcziasszyrek érzelmeinek meg-

felelően hadi istenséggé lett; az uralkodók szorongattatásukban őhozzá fordulnak és tőle remélik csatáik szerencsés kimenetelét. Az istennő templomának neve *ê-miš-miš*, az asszyr feliratokban *ê-maš-maš* = a nagy varázsló (?) háza. — 68. Sumulailu az első bábéli dynasztia második királya. Langdon szerint (*Orient. Literaturz.* 1910. évf. 15. o.) a név azt jelenti: „exalted is Ilah god”: *sumu* = *سُمُو* = exaltation; *lâ* = *ل* istenség; *ilu* = *إِل* isten. — 70. *Sin-muballit* Hammurabi apja. Nevének jelentése: Sin (a holdisten) életet ad.

V. 8. Sumír vagy KI. EN. GI. Délbabilonia. — 9. Akkad, más néven URTU, Babel vidéke, a sémi lakosság első telepítvénye, ellentétben az ország déli részével, a hol a régibb, turáni lakosság még Hammurabi idejében is némileg megőrizte faji sajátosságait és nyelvét. — 28. *ne-ir-tum* = gyilkosság (Hrozny); tő *נִרְחָ* arabsul *نحر*. — 34. *ki-is-pum*, héberül *כִּשְׁפָּ* a veszedelmes, kárttevő bűbájosság, magia nigra. — 40. Istenítéletről van szó. Hogy a folyó miként nyilvánított valakit ártatlannak, illetve bűnösnek, nem tudni; úgy látszik az ártatlan a folyóban nem merült el, míg a bűnöst az ár elragadta. — 65. *di-in na-pi-iš-tim*; oly pör (*dinum*), a melyben emberélet (*napištum*) forgott kockán.

VI. 33. *namkur ilim ù êkallim*. A „palota“ (*ê-kal*, héberül *בֵּית*) alatt olyasmit kell értenünk, a mit a mostani arabok szerailnak neveznek: állami épületet, mely az egyes helyi hatóságok székhelye gyanánt szolgált. — 65. MAŠ. EN. KAK akkadul *muškēnu*, sok vitára adott alkalmat. Legvalószínűbb az a nézet, hogy a szó rabszolgaságból felszabadult egyént jelent, a ki a kormány különös oltalmát élvezte, mint a középkorban az ú. n. ministeriales. D. H. Müller szerint a szó jelentése: Armenstift, illetve Armenstiftler. Érdekes, hogy e szó az arabból (*meskin*) a francziába is átment (*mesquin*).

VIII. 64. *wa-ar-ka-zu*; a szó a törvénykönyvben jelenti 1. valakinek előéletét, multját, viselt dolgait; 2. hagyatékát.

IX. 11. *niš ilim*. A „hét gonosz szellem ellen“ írt exorcismusokból látnivaló, hogy az eskü alatt átkot kell értenünk, melyet az illető önmagára mondott, ha magát bűnösnek érezné. — 38. *ra-bi-a nu-um* = falusi bíró. Így Delitzsch, *Handel u. Wandel in Alt-babylonien* 59. l. 73. j. — 66. *lâ rêdām* [MIR. UŠ] *ù lâ bâ'irum* [ŠU. HA]. A kifejezés értelmezését illetőleg a nézetek eltérnek. Az első ideogramm: MIR. UŠ (Br. 6960) akkadul annyi, mint *rêdû*

ša sâbê = „a sereg gyalogosa“, vagyis „baka“. Idáig a dolog tiszta. De már a másik ideogrammm értelmezése nehezebb. ŠU. HA akkad egyenértéke (Br. 7244) bā'iru = vadász, halász, de talán inkább az utóbbi, mert ŠU = kéz, HA = hal, tehát: halfogó. Winckler: *Schleuderer*, parittyás szóval fordítja, Müller szerint vadászt jelent, Ungnad: Fänger; eine Art Soldat (vielleicht Leichtbewaffneter). Jelen fordítás az ideogrammot „halász“ szóval adja vissza, még pedig a következő okból: Hammurabi leveleinek King által rendezett kiadásában (*Letters and Inscriptions of Hammurabi* II. 151. = III. 121.) előfordul Samsu-iluna, Hammurabi utódjának egy Sin-idinnam-hoz intézett levele, melyben előadja, hogy egy hozzá intézett panaszos beadvány szerint „Rabim és Šamkanim vidékére halászhajók hajói [MA. MEŠ. ŠU. HA. MEŠ] érkeztek és ott halakat fogdosnak“. A levélben útasítja említett hivatalnokát, hogy a halászhajókat rendelje onnan el és Rabim, valamint Šamkanim vidékére máskor halászhajókat ne küldjön. A halászhajókat jelentő ideogrammm mindkét esetben azonos; következőleg azonos lesz az ideogrammjellezte emberek foglalkozása is, mely a levél szerint halfogás volt. Valószínűleg a király folyami flotillájának matrózairól van szó, a kik az öntözőcsatornák karbantartása fölött őrködtek, de persze mellékesen halászhajókkal is foglalkoztak és alkalmasint innen kapták a „halász“ nevet.

X. 22. *ilikšu italak*. Ilku kötött birtokot, amolyan feudum-félét jelent. Etymologiai szempontból a héber מִלְכָּה szóhoz áll leg-

közelebb, mely (családi) osztályrészt jelent. E fogalomnak a hele nista korszakban a görög κληρος felel meg, vagyis oly birtok, melyet a diadochok zsold helyett adtak katonáiknak szolgálataik fejében. Az akkad helyesírás a 7-t és 9-t nem eléggé különbözteti meg egymástól és így igen nehéz megmondani, hogy a szó az מִלְכָּה, vagy az מִלְכָּה tövel függ e össze; *ilikšu italak* nézetem szerint azt teszi: feudumát birtokba veszi. Megengedem azonban, hogy az מִלְכָּה tö is türethető értelmezést enged meg. — 56. *ina pân ilkim iddîma ud-da-ap-pi-ir*, ina pân a héber מִלְכָּה szónak felel meg és értelme-

zése nehézség tárgyát nem képezi. Az *ud-da-ap-pir* igét Müller és Winckler az asszír *mudbaru* (= sivatag; héberül מִדְבָּר) alapján

„brach liegen lassen“ kifejezéssel adják vissza, elfelejtik azonban, hogy *mudbaru* nem lehet akkad ósszó (mert különben a Barth-féle nyelvtörvény értelmében nyelvtanilag helyes alakja nadbaru volna; v. ö. Delitzsch, *Assyrische Grammatik* 2 179. l.), hanem valószínűleg arámi kölcsönszó és így a *db* tö jelentése bajosan az, a mit a *mudbaru*-ra való etymologiai visszavezetése alapján neki tulajdonítanak. Sokkal valószínűbb Ungnad nézete, mely szerint a *dpr* tö

Dt alakjában azt jelentené: „távolmaradni“. A szyrben dešar = fogott, vitt, vezetett és benható értelemben: *kószált*.

XI. 34. Vagyis, állami költségen. — 40. *lû dēkum* [PA. PA], *û lû lubuttum* [NU. TUR]; dēkum (part. 𒌦𒌦) = felhajszoló, ébresztgető. NU. TUR valami felügyelőfélet jelent. (V. ö. Gudea B. szobrán 4. o. 14. sorát.) Mindkét ideogrammm jelentése bizonytalan. — Delitzsch szerint (*Handel u. Wandel in Altbabylonien* 59. l. 73. j.) a luputtû megfelelne a mostani Törökország kaimakámjainak, vagy az osztrák Bezirkshauptmann néven ismert hivatalnokoknak, a ki az egyes tartományok kisebb kerületeinek élén állott. — 41. *çâb ni-is-ha-tim*, nsh = kipusztítani, kiirtani; ilyenformán: kiirtani való, semmirevaló legénység. — 58. Arról az esetről van szó, ha egy tiszt a rábizott legénység érdekeit önzésből, vagy emberi tekintetekből cserbenhagyja.

XII. 5. *na-ši bi-îl-tim*; szóról-szóra: (évi) bért hozó. A hűbéresek egy harmadik fajtája. Kiket kell „adófizetők“ alatt értenünk, nem tudni. — 39. 𒌦𒌦 DAM. KAR. Az első ideogrammm előfordul papnő jelentésben is (II. r. 36; XIV. r. 61; XV. r. 20, 45, 78, 93; v. ö. M. 7908, 8413), de jelent férjes nőt is (VI. r. 76; VIII. r. 14, 15, 29, 41, 44) és ilyenkor mintha a DAM ideogrammm rövidített alakja volna. Jelen esetben, úgy látszik, a szövegben tévesen áll *šumma* (=ha) helyett, a mint azt már Winckler is helyesen gyanította. A másik ideogrammm: DAM. KAR, kereskedőt jelent (szyrül taggarâ, arabsul tâgir). Winckler szerint a *tamgar* királyi hivatalnok, a ki állami költségen utazik és királyi privilégium alapján csinál üzleteket. Müller a *tamgar* fogalmának ezt az értelmezését nem fogadja el. A Sin-idinnamhoz írt Hammurabi-levelek után ítélve, úgy látszik, hogy egyes *tamgar*-ok tényleg királyi hivatalnokok voltak, vagy legalább is a királylyal szemben elszámolási viszonyban állottak; viszont abban igaza lehet Müllernek, hogy a *tamgar* nem minden esetben állami hivatalnok, sőt talán a legtöbb esetben privátüzletemberszámba ment. — 46. Bizonyára hűbéri jogokról van szó. — 54. *ni-ib-la-tim*; Peiser: Gegenwert; Winckler: Pfähle és a helyet a föld körülkerítéséhez szükséges karókra érti. Müller: Latten. Sokkal helyesebb Ungnad értelmezése, ki a *ni-ib la-tim* szót az 𒌦𒌦 töre visszavezetve *kiegyezéssel*, illetve *ráfizetéssel* fordítja.

XIII. 14. *i-ša-ak-ka-ak*. V. ö. Delitzsch, *Assyrisches HW.* 𒌦𒌦 a. 656. b. — 22. *a-ah šu id-di-ma*. A kifejezés értelme: lustálkodik. — 42. A zivatar istene. — 44. *û lû bi-ib-bu-lum it-ba-al*. Winckler: „a termést elviszi“, de hibásan, mert 1. termés = *biblu*, nem pedig *bibbulu*; 2. mert az ő értelmezése mellett *bi-ib-bu-lum*

tárgyesetben állana s akkor a szövegben *bi-ib-bu-lam* (accus.)-ot várnánk. A szó etymológiáját illetőleg v. ö. a héber מְבִיל (=özönvíz) szót. — 63. *eklam e ri ša-am iq-ta-bi*. Az *erēšam* elé *lā* toldandó be (Winckler). Jelen alakjában a szöveg józan értelmet nem ad. — 66. *u-ul 'u up-pa-ač*. Winckler: „so soll der Eigentümer keinen Nachteil (deswegen) haben . . .“ teljesen elhibázott értelmezés; Müller: „wird der Eigentümer des Feldes es nicht wehren. Er wird (darf) es bestellen“. Ez még rosszabb. Ungnad: „der Besitzer des Feldes soll sich nicht weigern“. Szerinte 'ps fő jelentése: „sich weigern“. Az ige igazi töve alkalmasint פָּנָה, héberül פָּנָה, arabul حَضَ valakinek kedvében járni, valakit szeretni. A kifejezés itt azt jelenti: a kereskedőnek nem kell az illető kedvében járnia, nem kell engednie. Értelme világos.

XIV. 4. V. ö. XIII. 42. j. — 5. V. ö. XIII. 44. j. — 14. Az agyagtáblát kijavítás végett meg kellett nedvesíteni. — 59. A szövegben csak szezámról van szó; a betoldás a hiba hozzávetőleges kijavítása Ungnad nyomán.

XV. 65. köv. Az egész §. értelmezése bizonytalan s a jelen fordítás helyes voltaért felelősséget nem vállalok.

XVI. 51. A szövegben A. ŠA' (=eklu, szántóföld) olv. *a-na*. — 61. *a-na ra-ku-bi-im*. Müller (a talmudi אֶרֶבֶב alapján): zum Pfropfen übergibt. A szónak azonban általánosabb értelme lesz. A szyrben rakkeß = rendbehozott.

A 96. §-hoz: D. H. Müller azon megfigyelés alapján, hogy a törvénykönyv szövegének egyes szakaszai között olykor határozott párhuzam észlelhető, mint például a jelen esetben a 104—105. §§. és a 107. §. között, azt hiszi, hogy a 98. és 99. §§-ok a törvénykönyv 104. és 105. szakaszával állanak hasonló correlatióban és ezen az alapon e két hiányzó szakaszt következőképpen próbálja rekonstruálni:

98. §.

Šumma damgarum ana šamal-
l m kaspā, šea, šipāta, šamna u
mimma bišam ana šāmim iddin:
damgarum kaspam isattarma ana
šamallim inaddin; damgarum ka-

Ha a kereskedő a közvetítőnek pénzt, gabonát, gyapjút, olajat, vagy bármiféle egyéb holmit bevásárlás céljából ad: a kereskedő a pénzt elkönyveli

nik kaspim ša ana šamallim
inaddinu, ilqi.

s a közvetítőnek adja, a kereskedő a pénzről szóló elismervényt, mely a közvetítőnek adott, átveszi.

99. §.

Šumma damgarum itegima kanik kaspim ša ona šamallim iddinu la ilteqi: kaspā la kanikkim ana nikasim uli ššakkan.

Ha a kereskedő hanyag volt s a pénz nyugtáját, melyet a közvetítőnek adott, át nem veszi: a nyugtázatlan pénz a számlához hozzá nem adható.

I. r. 13. ŠAGAN. LAL akkadul šamallû (a talmudban שְׁמַלְלָא).

V. ö. *Keilinschriftliche Bibl.* III. 123. j.) = közvetítő, alkusz, olyan formán, mint a középkori *kommenda* üzletek korában, a mikor a nagytőkés pénztét alkuszok útján hozta forgalomba s a nyereségen vele megosztozott. — 17. *a-na ta-ad-mi-ik-tim*. Müller: „aus Gefälligkeit“ és úgy érti: kamat nélkül. Winckler: „zu Untersuchungen“; Ungnad: „zu Spekulationszwecken (?)“. A kifejezés értelme homályos. — 52. *a-na ni-ik-ka-az-zi-im*, nikkassu Ungnad szerint = számla, leszámolás; vagyis: az ilyen nyugtázatlan pénz elszámolás tárgyát nem képezheti. — 69. *šamallām i-ki ip-ma*. Az ige töve Ungnad szerint *kjp* = megbízni (v. ö. *kêpu*), Winckler szerint *kb* (עָכַב) = becsapni és értelmezése: „Wenn der Geschäftsmann den Zwischenhändler *betrügt* . . .“; az összefüggés után ítélve Ungnad-nak van igaza.

II. r. 18. A súlymértékeket kövek képezték. V. ö. a héberben מִשְׁקָלֵי קִידִים, vagyis oly súlyok, melyeket kézi használatra erszényfelében hordoztak. Ez az erszény Bábelben bőrből való volt, innen a neve: *mašku ša abni*, „a kövek bőre“. Delitzsch, *Handel u. Wandel in Altbabylonien* 57. l., 63 j. Itt alighanem hamis súlyokról van szó. — 22. A szöveg valószínűleg hibás; jelen alakjában legalább is jőzön értelmet nem ad, mert a keresmárosnénak nem lehet érdekében a szesz árát lenyomni. A helyes olvasás talán: *û mahîr šē'im ana mahîr šikarim umtatî* = avagy a gabona árát a szesz árára lenyomja. — 36. SAL. ME. NIN. DINGIR szóról-szóra: papnő (?), isten nővére. Az első ideogrammesoport (SAL. ME) jelentését illetőleg v. ö. XII. 39. j. NIN. DINGIR = *êntum* (Br. 10988) papnő. A kódex két más helyén (XIV. r. 61. és XV. r. 20.) az ideogrammesoportok sorrendje fordított: NIN. DINGIR SAL. ME, a mi arra vall, hogy mind a kettőnek a hierodulek más és más

kategóriája felel meg: — 37. MAL. GE. A akkadul *gāgū*, Ranke szerint zárda, klastrom. Az ideogrammal rokon Ê. GE. A akkadul *kallātu* = jegyes. (Br. 6251. M. 4459. MAL vagy GA = bētu S° 146.) Az összefüggés után ítélve, a *vestales* módjára *clausura*-ban élő nőkről van szó. Már P. Scheil is úgy fogta fel a dolgot, mikor a kérdéses ideogrammesoportot cloître-val fordította. — 47. *a-na qi-ip-tim*; az eredetiben hibásan: *di-ip-tim*.

III. r. 15. Vagyis: mindent, a minek megtérítésére máskülönben igényt tarthatna, elveszít. — 20. Az illetőt zálog gyanánt lefoglalja. — 47. A kereskedő fiát. — 53. V. ö. III. r. 15. j.

IV. r. 9. *i-ib-bu-um*. A szó igazi értelme bizonytalan.

V. r. 14. *bábtasū u-te-ib-bi-ir*. Az ige értelme bizonytalan; 𒂗𒍪 = átlépni, tehát Dt túlhajtani, túlozni. — 28. *u-ba-nam u ša-at-ri-iç-ma*. Szóról-szóra = ujját nyujtogatja, vagyis: ha a nőt valakivel hirbe hozza. — 32. *i-na-ad-du-u šu*. E szót Winckler minden alap nélkül „anklagen“ igével fordítja. — 33. *mu-ut-ta-zu*. Az akkad *muttatu* a héber 𐤎𐤑𐤕-*nak* (új-héberül pájesz) felel meg és a halántékfürtöket jelenti. Ezek büntetésszerű levágásáról van szó. Winckler: und seine Stirn marken“ magyarázatképpen hozzáteszi „durch Einschnitte“, a mi azonban ki van zárva, mert akkor nem a halántékát billogozták volna meg. — 60. A bábeli házasságjog szerint a nő abban a pillanatban lett valakinek a feleségévé, a melyben az illető vételárát a szülőknek lefizette. A szöveg e helye után ítélve a szülők gyermekeiket olykor még nagyon fiatalon jegyezték el egymással, mert alig tehető fel, hogy valaki munkaerőt és tőkét képviselő feleségét szülei házában hagyta volna. — 82. V. ö. V. r. 28. j.

VI. r. 6. V. ö. V. 40. j. Istenítéletről van szó. — 11. Ha az illető anyagi helyzete olyan, hogy felesége a vagyonból meg tud élni. — 22. Winckler a 133. és 133/a. §§-t összevonva így fordítja: „Wenn jemand kriegsgefangen fortgeführt wird und in seinem Hause Lebensunterhalt vorhanden ist, seine Ehefrau aber ihr Haus verlässt und in einen anderen Hof geht: weil jene Ehefrau ihren Hof nicht gewahrt hat, in eines anderen Hof gegangen ist“ stb. —

75. *a-na* 𒀭𒄩 ŠU. GI-*tim*. Az ideogramm phonetikus egyenértéke: nom. *aššatum šānītum*, gen. *aššatim šānītim*, acc. *aššatam šānītam*, az *aššatum* ideogrammjához v. ö. XII. 39. j. ŠU. GI = *šanū*, második (M. 5124); -*tim* (-*tum*, -*tam*) ú. n. phonetikus szóvéggjelző (l. Delitzsch, *Assyrische Gr.*² 74. l.). Az ideogramm helyes olvasását különben maga a törvénykönyv is elárulja, a mikor helyenként az

ideogramm helyett phonetikusan *aššatum šanîtum*-ot ír. V. ö. VII. r. 54.; X. r. 38. és (𒀭𒀭 nélkül) VII. r. 70. D. h. Müller a szót phonetikusan olvassa s a héber שָׁנָה (=coire) többől származtatja. Grimme szintén megmarad a phonetikus olvasás mellett, de a szó tövét a délarábiai feliratokban előforduló s'-t szóban (Halévy 3.) keresi. V. ö. *Theologische Revue* 1906. évf. 171. h. — 85. *mu-ut-ta-at eklîm*=a föld halantéka, szöglete itt ugyanolyan értelemben fordul elő, mint a bibliában a תְּפֹאֶת szó: Lev 19, „és földjeitek termésének aratásakor nem fogod végig aratni földed szögletét“ וּבְקִצְרֵכֶם אֵת קִצִּיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִבְלֶה תְּפֹאֶת שְׂדֵךְךָ לְקָצֵר.

VII. r. 19. *tir-ha-ti-ša*. A babyloni házasságkötéseknél háromféle pénzügyletekről hallunk. 1. A férj feleségét megvette. A nő vételára az ú. n. *tirhatu* (talán a רָחַה többől; =közösülni; a képzést illetőleg v. ö. a héberben תִּתְנַחֵם veszekedés; תִּתְנַחֵם betetőzés; תִּתְנַחֵם ékszer; תִּתְנַחֵם remény; ha ez az etymologia helyes, *tirhatu* közösülési pénzt jelent), melynek lefizetése után a nő férjének tulajdonába megy át. Innen van, hogy a házasságtörést a törvénykönyv úgy bünteti, mint a tolvajlást. A *tirhatu* fogalmának a bibliában a mohar מָהָר felel meg. — 2. A nő szüleitől hozományt kapott. Ez volt a *šeriktu*, szóról szóra: ajándék (שָׁרַק ajándékozni). 3. A nő férjétől is kapott ajándékot; ennek neve nudunnu, adomány (נָדָן ajándékozni). Megjegyzendő, hogy a *tirhatu*, a menyasszonyi vételár épp úgy nem ment mindjárt a nő szüleinek birtokába, mint a hogy a *šeriktu* sem lett a házasság megkötésének pillanatában a férj tulajdona. Mind a kettő adósság jellegével bírt, melynek kifizetése akkor lett kötelezővé, ha a házasság az egyik vagy a másik fél hibájából felbomlott. Látnivaló tehát, hogy a házassággal kapcsolatos pénzügyletek mind a házasság állandósítását, felbonthatatlanságát voltak hivatva biztosítani és a házaspár békés együttélését anyagi veszteségek árán is kicsikarni. — 61. A „debitum coniugale“ megtagadásáról van szó. — 70. Csapodár, léha életet folytatva.

VIII. r. 68. *la-ah-bu-um*. Müller szerint=שָׁחַף tüdővész.

IX. r. 69. *il-ta-ma-ad* (a héberben יָרַע) közösülést jelent.

X. r. 1. Az eredetiben *i-na-ad-du-ši*; e helyett olv. *i-na-ad-du-šu*. — 27. *i-na su-un ra-bi-ti-šu*. Müller és Winckler a rábitu alatt az illető „főfeleségét“ (Hauptfrau, Hauptgattin) értik; *rabû*, fem. *rabîtu* tényleg nagyot jelent, de hogy főfeleséget-e, nagyon

kétséges. Az összefüggésből egyébként világos, hogy arról az esetről van szó, ha valaki apja halála után mostohaanyjával nemi viszonyba lép. — 31. *i-na* E. A. AB=az apa házából (?).

XI. r. 35. Kedvencz fiának. V. ö. a bibliai József esetét.

XII. r. 19. *ab-lu-tim* valószínűleg az *aplu* (=fiú) szóból képezett abstractum. Jelenti egyúttal az örökségnek (warkatu) egy fiú-gyermekre eső részét is. — 38. *hirtu* a babyloni ember *első* felesége. A főnév *חיר* (=kikeresni, kiszemelni) igétől származik; úgy látszik ugyanis, arra a nőre vonatkozik, a kit a szülők szemeltek ki fiúk számára; azért *kiszemelt*. A héberben *אשת חיר* (Mal 2₁₄) körülbelül ugyanazt fejezi ki: valaki fiatalságának, gyermekkorának felesége. — 58. A hitves (*hirtu*) fiának meg van az az előjoga, hogy a részek között válogathat.

XIII. r. 55. *hâiru*=a kiválasztott (a lány számára szülei által kiszemelt, tehát első) férj, ellentétben az özvegységre jutott asszony második férjével. A főnév nőnemű alakja *hirtu*, melyről v. ö. XII. r. 38.

XIV 61. NIN. DINGIR SAL. ME. V. ö. II. r. 36. j. — 62. SAL. ZI. IK. RU. UM. Látszólag phonetikus írásmód; *zikru* hímet, férfit jelent (Delitzsch, *Assyrisches H. W.* 255. l.), a valóságban azonban aligha lesz az, mert ha a főnév genitivusban áll, mégis változatlan marad, noha a törvénykönyvben ilyenkor az *-um* nominativus végzet *-im* re változik. (V. ö. XVI. r. 52.; XVII. r. 1.; mindkét helyen *már* SAL. ZI. IK. RU. UM.) Ungnad szerint a kérdéses ideogramma a *zirkêti* (=háremhölgy; v. ö. Aššurbanapal Rasm által felfedezett hengerében a IV. o. 64. sorát; Delitzsch, *i. m.* 641. a.) szónak elferdített, ideogrammszerű írásformája, a mi csakugyan nagyon is valószínű, mert mint azt a 187., 192. és 193. §§-ból látni, a szóban forgó nők alatt prostituált némbereket kell értenünk, kiket a törvény saját gyermekeik tolokodásával szemben is bizonyos védelemben részesített. Ez, továbbá az a körülmény, hogy a SAL. ZI. IK. RU. UM ideogramma mindig templomi nőkkel kapcsolatban említve fordul elő, arra vall, hogy az ideogramma templomi szajhákat jelent, a melyekről a biblia is megemlékezik (*קדשו* Mózes I. 38₂₁, V. 23₁₈). Hogy Babyloniában a templomi prostitutio csakugyan divatos volt, mutatja a Gilgameš-eposzban az Éa-báni-t elesábitó *šamhat* (kéjhölgy) esete (I. 3₁₉, 41) és Herodotos tanubizonyossága (I. 199.). Az ó-babyloni szerződéses táblákból látni, hogy e nők, mint dajkák, a közéletben erősen szerepeltek. V. ö.

Kohler Ungnad, Hammurabis Gesetz, III, 13. Az ó-korban e szokás másutt is feltalálható. A libanoni hegyek között fekvő aphekai szentély borzalmait Eusebios írta le (*De vita Constantini* III. 58.). Hasonló dolgokat említenek más keresztény írók is: Athanasius, *Or. c. gentes*, 26.; Socrates, *Hist. eccles.* I. 18.; Sozomenos, *Hist. Eccles.* V. 10., 7. Bővebbet l. P. Scholz, *Götzendienst und Zauberwesen bei den Hebräern*, Regensburg, 1877. 252—258.; Frazer, *Adonis, Attis, Osiris*, London, 1907. 32., 62. II.

XV. r. 34. *ma la li-ib-bi-ša uš-tam-zi-ši* szóról-szóra: „szívének teljét kitalálni engedi“, vagyis: szabad rendelkezési jogot ad neki. — 44. SAL. ME MAL. GE. A. V. ö. II. r. 37. j. — 62. SAL. ME, NU. GIG, NU. BAR. NU. GIG = *kadištu* és *istaritu* (l. Br. 2017—8.). *Kadištu* megfelel a szentírási קדישט szónak, mely a bibliában templomi prostituáltat jelent. *Istaritu* = Istar istennőnek szentelt nő (Meissner, *Supplement*, 20. b.). NU. GIG (az EME. SAL tájszólásban MU. GIG) ideogrammm értelmet nem világos; NU foglalkozást jelentő nevekkel összetéve fordul elő (NU. EŠ = *nišakku*, pap; NU. GIŠ. SAR = *šákinu*, kertész; NU NUNUZ [Br. 2013.] = *ziništu*, asszony), GIG = *marču*, beteg. St. Langdon a vele azonos Mv. GIG ideogrammot majd „szűzi istennő“, majd „szerelmes“ szóval fordítja (Sumerian and Babylonian Psalms, Paris, 1909. pp. 10/1: mu-gig-men = „I am the virgin goddess“ cfr. pp. 26/7; p. 174/5: mu-gib-ib gašan-an-na = „Oh amorous lady of heaven“). NU. BAR = *zërmašitu* (M. 1147.); Ungnad szerint szűz. Az ideogrammm jelentése nem biztos.

XVI. r. 32. *çi-ih-ra-am* = kicsiny, kiskorú. V. ö. a héberben ילד מֶזֶס Mózes I. 19₃₁ ugyanabban a jelentésben. — 37. *tar-bi-tum* = növendék, nevelt gyermek. — 46. *a-ba-šu ú um-ma-šu i-hi-a-at*. Az i-hi-a-at igealakot a törvénykönyv régebb értelmezői a אָהַב (=vétkezni) töre vezették vissza. Müller: „und sobald sie es genommen haben sich an Vater und Mutter versündigt“; Winckler hasonlóan. Peiser és Kohler kiadásában a §. következő paraphrasisát olvassuk: „Der Annehmende kann das durch die Annahme an Kindesstadt begründete Rechtsverhältniss wieder aufheben, wenn der Angenommene sich schwerer Verfehlungen gegen ihn schuldig macht. Die Rechte und Pflichten der leiblichen Familie treten wieder ein“. Ez az értelmezés szintén helytelen, mert a kifejezés szabátosságára olykor tautológiák árán is törekvő Hammurabi aligha mulasztotta volna el hozzátenni: „*abašû murabbâšû ú ummašû mu rabbîtašû* „nevelőapja, avagy nevelőanyja ellen“, mint azt a 191—193. §§-ban látni; az *ihiat* ige alanya nem az adoptált gyermek,

hanem az adoptáló; és töve nem lehet רָטַט , hanem רָטַט , mely szó Ungnad szerint azt teszi: erőszakoskodni, erőszakot gyakorolni valakivel szemben. A §. arra az esetre vonatkozik, ha az adoptáló valakit szülei akarata ellenére akarna örökbe fogadni. — 51. NER. SE. GA, *mu-za-as E-GAL*. Az első ideogrammesoport, mely Br. 9201. szerint = *manzaz pāni*, (valakinek) arcza (színe) előtt áll; az asszír uralkodók palotafelírataiban magas állásu udvari hivatalnokokat, amolyan minister a latere fajtáju belső embereket jelent. (Delitzsch, *Assyrisches H. W.* 457. a.) Paizer Kohler: „*Günstling*“, Ungnad: „*Kämmerling* der im persönlichen Dienste des Königs steht“. E fordítás helyes volta attól függ, vajjon a rákövetkező *muzzaz êkal-lim* (=udvari alkalmazott) a NER. SE. GA ideogrammhöz appositíót képez-e, avagy asyndetikusán odavetett alany. Mert ha appositíó, világos, hogy a *manzaz pāni* udvari hivatalnok; ha ellenben a *muzzaz êkal* az összevont mondat második alanya (eklipsissel; értve alatta az udvari alkalmazott *fiát*: már *muzzaz êkalim*), igaza lehet Wincklernek, a ki a *muzzaz êkalim* szót *Buhle* val fordítja. Ebben az esetben a *manzaz pāni* olyanfajta papfélét jelentene, mint voltak a bibliai קֹהֲנִים , vagyis fajtalanságot űző hierodulok. E mellett szól az a szigorú büntetés is, mely a 192—193. §§-ok értelmében a *manzaz pāni* és a templomi kéjhölgy apjának kilétét tudakoló és nevelőszülei házáat elhagyni akaró gyereket érte. Ha csupán templomi kéjhölgyekről volna szó, a dolgot még valahogy meg lehetne érteni; az ilyen nőknek, úgy látszik, családi életet élni gyermekeikkel nem volt szabad. De hogy az udvari alkalmazottak gyermekei miért voltak hasonló törvényeknek alávetve, ez idő szerint érthetetlen.

XVII. r. 33. *ir-ta-ka-aš*; tő רָכַס kötni; itt: melléhez kötni, dajkálni. — 43. ŠID. LAL Scheil szerint *rittu*=kéz. ŠID tényleg azt teszi (Br. 5979.), de a másik ideogrammal összetéve nem igen fordul elő. — 56. NER. GAR. DU. olv. NER. PAD. DU. — 71. Az eredetiben *ši-in-kak ši-in ni* helyett. — 80. USAN (M. 6110.) = *ginazu*, szij, bikacsök (Delitzsch, *Assyrisches H. W.* 588/a), a bibliában קִנְיָ családnév. Mózes I. 36. ^{11, 15}; Józsue 15. ¹³). — 84. Vele egyenrangú.

XVIII. r. 26. *ša li-ib-bi-ša*=foetus. — 57. *i-na* GIR. NI UD. KA. BAR; GIR=*patru*, tőr, kés; NI=*namru* (Br. 5319.) fényes, tehát: kifent kés; az ideogrammesoport ez idáig ἰναξ λεγ. — 60. *na kab-ti*. V. ö. נַקְבָּת lyuk; נַקְבָּת = anus; *nakabtu* tehát valószínűleg a könnyesatornát jelenti és a szóban forgó műtét a könnyesatorna mesterséges megnyitására vonatkozik.

XIX. r. 3. *še ir-ha-nam mar-ça-am*; širhânu valószínűleg a szyrben gyakori surhanâ=romlás, szétesés szóval függ össze és alighanem gennyes sebet jelent. — 36. ŠU. I = gallâbum (Br. 7148.) = ܡܪܝܬܐ (Ez. 5. 1) borbély. — 38. *ab-bu-ti*; tő talán ܐܒܬܐ; ܥܒܪ szolgálni, rabszolga; ez esetben *abbuttu* abbûdtu helyett áll és rabszolgaságot, rabszolgaelet jelent. A rabszolgaelet a hajnak valamelyes lenyírása volt, mert a Kódex szerint borbély csinálta. — 44. *i-da-as*; tő ܐܕܐ. V. ö. ܐܕܐܝܢ = „furtim, ut unde nesciretur, immisit malum“ (Freitag).

XX. r. 3. *mallahum*=hajós és hajóépítő. — 17. *i-na ša at-tim-ma šu-a-ti elippum ši-i iz-za-bar*. A főnehézséget az izzabar ige értelmezése képezi. Müller: „auf Reisen geschickt wird“; szerinte tehát izzabar=issapar=ištapar; tő: *špr*=küldeni. Winckler: „Wenn im selben Jahre das Schiff leck wird“, szerinte izzabar=issabar=ištabar; tő: *šbr*=törni. Ungnad szerint izzabar=iššabir, *šbr* ige niphala, hozzáteszi azonban, hogy az ige valami ismeretlen tőnek Gt alakja. Nézetem szerint e tő ܐܒܪ és jelentése: megrakni, rakományyal ellátni. V. ö. a zsidó-arámiban ܐܒܪ (Pó'al), a szyrben sajbar. -- 21. *i-na-kar-ma*. Winckler szerint ܐܒܪ: so soll der Schiffer das Schiff *abändern* (Scheil nyomán); hozzáteszi azonban, hogy az etymologia nyelvtani nehézségekbe ütközik; Müller szerint az ige töve ܐܒܪ=lerombolni. Ennek az etymológiának azonban az a baja, hogy ellenkezik a szöveg folytatásával, a hol a hajó megerősítéséről van szó. Lerombolt hajót megerősíteni, fából vas karika; így tehát nincs más hátra, mint a ܐܒܪ tőhöz fordulni, mely ugyan mint ige az akkadban eddig ki nem mutatható, de belőle ered a *naggaru* szó, mely ácsot jelent. Delitzsch, *Assyrisches H. W.* 448/a. ܐܒܪ szyrül naggarâ, arabul ܐܒܪ ács; ar. ܐܒܪ = fűrészelni; szyrben *nêgar* ácsolni, összetakolni. — 48. *ša li-ib-bi-ša* szóról szóra: a mi szívében van; ugyanaz a kifejezés, melyet a törvénykönyv más helyeken (XVIII. r. 26., 29., 37.) a foetus kifejezésére használ. — 69. *elip ša ma-hi-ir-tim elip ša mu-uk-ki-el-pî tim*; *mâhirtum* árral szemben haladó, *mukkelpûtum* az árral úszó hajót jelent. Az utóbbi szó töve ܐܒܪ. L. Delitzsch, *Assyrisches H. W.* 586/a. és Ungnad-nál a 162. l. qlp' a. — 87. GUD. DA UR. RA. Az ideogram valami ökörfajta jelent. Közlebbi jelentése ismeretlen. -- 89. GUD. LID. UD. SAG szintén ökröt jelent, ismeretlen jelentésárnyalatban. Müller szerint a 241. §-ban dolgozó ökörről volna szó; Winckler a 242-ik § ban említett ökörfajta ridegmarhával (Herdenechs) fordítja. Ez azonban mind csak találgatás.

XXI. r. 7. SA. TIK=*labiānu* (Br. 3099.). Az ideogramm az ökör nyakszirtizomzatát jelenti, mert SA=*bu'ānu* izom; TIK=*kīšadu* nyak. — 32. SA. SAL=*pasumtu* (Br. 3159.), pofa. — 34. Scheil és Winckler: $\frac{1}{4}$ -ét. — 56. Ha az ökör veszedelmes tulajdonságait gazdájának értékre adta. — 73. (V. ö. 83.) *al-da-a-am*. Ideogramm? Müller, Winckler: „Aussaat“. — 86. *ta-a-na ŠE ša im-ri-ru*. Az egész sor jelentése ismeretlen. Müller: „ersetzt er das Getreide, was er eingegraben hat“. Winckler: „soll er entsprechend dem Getreide, das er gesät hat, Ersatz leisten“. Ungnad szerint *tānum* = „entsprechender Betrag“. A šumirban *ta-a-an* (Br. 3969—70.) = *minū*, micsoda, mi; és *kīma*, olyan mint. — 100. *i na eglim šu a-ti i-na alpī im-ta-na-aš-ša ru-šu*. Müller: „wird er auf diesem Acker bei dem Ackervieh als Sklave belassen werden“; ő tehát az *im-ta-na aš-ša ru* igét a מִשָּׁר töre (=hagyni) vezeti vissza. Hasonlóképp Winckler: „So soll man ihn auf jenem Felde beim Vieh lassen“. Ezzel szemben Ungnad-nak lesz igazsa, ki a kérdéses igét a מִשָּׁר (=széttépni) töre visszavezetve, az egész helyet akként értelmezi, hogy a pásztort tulajdon nyájával kell széttépnetni.

XXII. r. 1. AK. ŠU (?) vagy APIN (Br. 1024.) ? Ez utóbbi jel (akkadul *ikkarum*, 𒊕𒍪) földmivist, parasztot jelent. — 11. GIŠ. APIN = nartabu, állatok által működésbe hozott vízemelő kerék. — 16. GIŠ. APIN. TUK. KIN ismeretlen jelentésű ideogrammesoport; talán a mostani arabok által *šadūf* nak nevezett kútgémszerű öntözőszerszámot jelenti. — 24. nāqid a héberben 𐤍𐤒𐤓 pásztor (Kir II. 3₁, Ámosz 1₁). — 49. A szövegben *idi-šu-ra-tim*, a mit Peiser és Ungnad *ga am-ra-tim* ra egészítenek ki. — 67. *ši-im-tam* tő wsm arabul رَسْم jellel ellátni, innen رَسْمَة billog. — 83. *i-na tarbaçim pi-ça-tam uš-tab-ši*. Ungnad szerint piçatum = perniciöse Leukämie (a szó tövét illetőleg v. ö. az arabban ابغى fem. بيفاء fehér) fertőző szűkvérűség. Ez az etymologia azonban nagyon bizonytalan.

XXIII. r. 12. ŠE a sekel valamelyes része tán a héber gerah-val azonos pénznem. 1 sekel = 20 gerah. — 19. A nyári solstitiumot követő hónapokban a nappalok rövidülnek; onnan van, hogy a bér kisebb. — 43. Az ideogrammok olvasásában Ungnadot követem; a kiegészítések s az olvasások helyességéért azonban nem szavatolok. — 61. Ismeretlen betegség; tán izületi csúz. — 69. Egy harmadik személy részéről. — 78. Értve hazáját. — 87. Mert nem lett volna nehéz velük magát megértetnie. — 96. *i-pa-ak* helyett Ungnaddal *i-pa-tar-t* tartom a szöveg helyes olvasásának.

XXIV. r. 31. Fönt és alant=északon és délen. — 44. *hattu* = bot, jogar, uralkodás. — 53. *i-na la-ma-zi-ia ah-hi-ša*; lamassu = védőszellem; a rákövetkező szó értelme ismeretlen. Winckler: „in meinem Schutz habe ich sie ihre Tätigkeit in Frieden ausüben lassen“; szerinte e kifejezés ellentéte a 16. sorban levőnek: *a-hi ul ad di*=oldalt nem dültem. Peiser: „durch meinen Schutzgeist der sein (des Landes) Bruder ist“ — ennek nincs értelme. Ungnad: „mit Hilfe meiner Schutzgottheit (und) ihrer Geschwister leitete ich sie“. — 83. *ul i-na* olv. *i-šu* 91., 5—9., 221. szerint.

XXV. r. 39. *da-ni-tam*=hangos (?). — 46. Az E-sag-ila-ba bejáratos istenségek alatt alkalmasint azokat az istenszobrokat kell értenünk, melyeket az újév alkalmával Marduk „látogatására“ körmenetben szoktak más városokból Bábelbe czipelni. A sargonidák idejében (VIII. század Kr. e.) ez a szokás általános volt (l. Behrens, *Assyrisch-babylonische Briefe Kultischen Inhalts aus der Sargonidenzeit*, Leipzig 1906.), de bizonyára régiebb időből való. — 52. *i gi-ir-ri-e* h. olv. Ungnad-dal *i-gi-ir-ri-šu*. — 104. *e-la-a na-la-ha zi-im-ri-ga*. Az elő kivételével a többi jelzők jelentése ismeretlen.

XXVI. r. 15. *Šamaš hattū-šu li-ir-ri-ik* = uralmát tegye hosszuvá; *hattu*=bot, jogar, uralom. — 52. Végzet alatt az illetőnek az istenek által előre megállapított sorsa értendő. Az istenek minden év első napján összegyűlnek és úgy az ország, valamint egyesek sorsát meghatározzák. — 100. Mivel Ea az istenek között a legbölcsebb, az általa megállapított végzet a többi istenekénél sokkal szabatosabb, illetve „elül jár“, mint a hogy Hammurabi mondja.

XXVII. r. 40. A babyloni felfogás szerint a halottaknak a túlvilágban itatra és táplálékra van szükségük, hogy ott tűrhető sorsuk legyen. Erről hozzátartozóiknak kellett gondoskodniok, a kik egy *karpāt kisikki* nevű edénybe ételt és egy másikba vizet helyeztek a sír mellé minden hónap bizonyos napján, a melyet *ām kispi* (=a halottak etetésének napja) néven emlegetnek szövegeink. Jaj volt annak a halottnak, a kinek nem volt családja! Szellemé utczai hulladékokkal volt kénytelen beérni. De jaj volt annak a családnak is, mely a kegyelet kötelességeiről megfeledkezett. Az éhes *edimmu* (=a halott szelleme) kegyetlenül meg szokta magát boszúlni hozzá tartozóin megjelenéseivel. L. P. Dhorme, *La religion assyro babylonienne*, Paris, 1910. 38—42. ll. — 70. Az országot megter-mékenyítő tavaszi áradást tartsa vissza. — 79. *tīl a-bu-bim* elpusztult telep romja, melynek eredetét a bábeliek a vízözönrre vezették vissza. — 84. Zamama vagy Ninib, a hadisten, az erős

harczos, a bábéli Olympos egyik legelőkelőbb alakja s azért a mennyei *E kur*, az istenek házának elsőszülöttje. Zamama vagy Ninib úgy viszonylik Illil (Bél) istenhez a nippuri mythosban, mint Marduk Ea hoz az eridu-i és bábéli mythológiában. Mind a kettő az őslényt, a *Tiamat*-ot legyőzi s ezzel megérdemli, hogy az istenek a világ urának elismerjék. V. ö. Langdon, *Sumerian and Babylonian Psalms*, Paris 1909. 225. l.

XXVIII. r. 50. *Nin-karra-ša* vagy *Nin-karrag*=Gula; nevének jelentése: Anu szabadítása. — 68. A király impotentiát kíván felírata elpusztítójának.

TARTALOM-JEGYZÉK.

	Lapsz.
Előszó	5
Bevezető. A törvénykönyv felfedezése, méretei, egyéb másolatai, jogtörténeti helyzete; az ú. n. sumir családi törvények	9
Mellékletek: 1. Az első bábéli dynasztia királyai	22
2. Hammurabi uralmának főbb eseményei régi dátumjegyzékek alapján	22
3. Babyloni mértékek	24
A törvénykönyv szövege. Bevezetés	26
I. Perrendtartás. (1—5. §§.)	29
II. Szentségtörő és felségsértő lopás. (6—8. §§.)	29
III. Községes lopás. (9—13. §§.)	30
IV. Szabadok és rabszolgák ellopása. (14—20. §§.)	31
V. Betörés és rablás. (21—25. §§.)	31
VI. Hűbér birtok; hűbéresek jogai és kötelességei. (26—41. §§.)	32
VII. Földek haszonbérlete. (42—47. §§.)	34
VIII. Zálogba adott földek. (48—52. §§.)	35
IX. Felelősség a vízkozta károkért. (53—56. §§.)	36
X. Legeltetéssel okozott kár. (57—58. §§.)	36
XI. Kertek megművelése. (59—66. §§.)	37
XII. Lakóházak. (67—? §§.)	38
XIII. Közvetítők és ügynökök. (100—107. §§.)	39
XIV. Korcsmárosnők. (108—111. §§.)	40
XV. Szállítók. (112. §.)	41
XVI. Adósjog. (113—119. §§.)	41
XVII. Letétek. (120—126. §§.)	42
Házasságjog:	
XVIII. Más feleségének alaptalan meggyanúsítása. (127. §.) . . .	43
XIX. Házassági szerződés. (128. §§.)	43
XX. Házasságtörés. (129—132. §§.)	43
XXI. Hadi fogságba került, hirtelen veszett és száműzött férjek nejei. (133—136. §§.)	44
XXII. Elválás. (137—143. §§.)	44

	Lapsz.
XXIII. A SU. GI-tu (másodfeleség). (144—149. §§.)	45
XXIV. A menyasszonyi ajándék. (150. §.)	46
XXV. Házasságkötést megelőző adósságok. (151—152. §§.) . . .	46
XXVI. Hitvesgyilkos nő. (153. §.)	47
XXVII. Vérfertőztetés. (154—158. §§.)	47
XXVIII. A <i>tirhatu</i> (a menyasszony vételárának) hovafor- ditása, ha a házasfelek egybekelése elmarad. (159—161. §§.) . . .	47
XXIX. A menyasszony vételárának, illetve hozományának hová- fordítása az asszony halála esetén. (162—164. §§.) . . .	48
Örökösödési jog:	
XXX. A hitvestől született gyermekek örökösödési joga az apa után. (165—169. §§.)	48
XXXI. Rabnőtől született gyermekek örökösödési joga az apa után. (170—171. §§.)	49
XXXII. Az özvegy igényei férje hagyatékára. (172—174. §§.) . . .	50
XXXIII. Házasság rabszolga és szabad nő között. (175—176. a. §§.)	50
XXXIV. Másodszor férjhez menő özvegy örökösödési igényei első férje hagyatékával szemben. (177. §.)	51
XXXV. Istennek szentelt leánygyermek örökösödése. (178—182. §§.)	51
XXXVI. Másodfeleségtől származó leánygyermek örökösödése. (183—184. §§.)	53
XXXVII. Örökbecfogadás. (185—193. §§.)	53
—	
XXXVIII. Lex talionis. Szemet szemért. (194—214. §§.)	54
XXXIX. Orvosi műtétek. (215—225. §§.)	55
XL. Rabszolgaélet vágó borbély. (226—227. §§.)	56
XLI. Az építőmester díjazása és felelőssége. (228—233. §§.) . .	57
XLII. A hajóépítő és a hajós. (234—240. §§.)	57
XLIII. Munkára kiadott szarvasmarha. (241—249. §§.)	58
XLIV. Öklelés ökör. (250—252. §§.)	59
XLV. Csőszök, mezei munkások, ökörhajcsárok; öntözőgépek el- tulajdonítása. (253—260. §§.)	59
XLVI. Juhászok és pásztorok. (261—267. §§.)	60
XLVII. Bérek és napszámok tarifája. (268—277. §§.)	61
XLVIII. Rabszolgák eladása. (278—282. §§.)	61
Zárszó	62
Függelék. Az ú. n. „sumir családi törvények“	67
Jegyzetek a törvények fordításához	68

